

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№14 - 2019

EUROPEAN
HISTORICAL
STUDIES

ACADEMIC JOURNAL

Рекомендовано Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 4 від 24 жовтня 2019 р.)

Європейські історичні студії: науковий журнал. – № 14. – К., 2019. – 185 с.

ISSN 2524-048X

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14>

УДК 94

Тематика згідно з галуззю науки «07.00.00 – Історичні науки» відповідно до чинного переліку галузей наук. Висвітлюються європейські інтеграційні процеси, зовнішня політика країн Європейського Союзу, євроінтеграція України, європейська історія та міжнародні відносини.

Редакційна колегія

Коларж П., д-р габілітований, проф. (Університет м. Констанц, ФРН) (голова редколегії)
Машевський О. П., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка) (заступник голови редколегії)
Купчик О. Р., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (заступник голови редколегії)
Пількевич В. О., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (відповідальний секретар)
Коваль А. П., к.і.н., ас. (КНУ імені Тараса Шевченка) (технічний редактор)
Банті Р., доктор філософії (Історія) (Міністерство освіти Ізраїлю, Єрусалим, Держава Ізраїль)
Біленький С., доктор філософії (Історія), доц. (Університет Торонто, Канада)
Власенко В. М., к.і.н., доц. (Сумський державний університет)
Городня Н. Д., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Гасимли М. Джафар огли, д-р іст. наук, проф. (Бакинський Державний Університет, Азербайджанська Республіка)
Добронські Ч. А., д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Зихович Д., доктор філософії (історія), доц. (Університет Мічигану, США)
Йокубаускас В., д-р гуманітарних наук (Історія), старший наук. співроб. (Клайпедський університет, Литовська Республіка)
Казакевич О. М., д-р іст. наук, доц. (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)
Кізлова А. А., к.і.н., доц. (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»)
Котляр Ю. В., д-р іст. наук, проф. (Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
Конта Р. М., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Кожокару Л. Д., д-р іст. наук, доц. (Державний університет Молдови, Республіка Молдова)
Латиш Ю. В., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Мартинів А. Ю., д-р іст. наук, проф. (Інститут історії України НАНУ)
Малько В., доктор філософії (Історія) (Каліфорнійський університет, Фресно, США)
Миронович Є., д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Мордвінцев В. М., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Патриляк І. К., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Перга Т. Ю., к.і.н., ст. наук. співроб. (ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»)
Рахно К. Ю., д-р іст. наук, ст. наук. співроб. (Інститут народознавства НАН України, Інститут керамології)
Руккас А. О., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Сава-Чайка Е., д-р філософії (Історія) (Вища школа міжнародних відносин і американістики, Варшава, Республіка Польща)
Ставнюк В. В., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Чолій С. В., к.і.н., доц. (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»)

Рекомендовано Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка до поширення через мережу Інтернет

Електронний журнал Європейські історичні студії включений до переліку електронних фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки».

(Наказ МОН України від 09.03.2016 № 241 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 25 лютого 2016 року»)

Рецензенти:

Дьомін О. Б., д-р іст. наук, проф. (Одеський національний університет ім. І. Мечникова)
Хакамієс П., д-р іст. наук, проф. (Університет Турку, Фінляндія)

Адреса редакційної колегії:

01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
Тел. (044) 239 34 24, 066 360 00 80 e-mail: european_studies@ukr.net , olegmashev@ukr.net
Сайт журналу: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>
Засновник: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Видавець: історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
Періодичність наукового видання – тричі на рік

Recommended by the Academic Council of Faculty of History Taras Shevchenko National University of Kyiv to spread through the Internet (Protocol № 4 of October 24, 2019).

European Historical Studies: Scientific Journal. – № 14. – Kyiv, 2019. – 185 p.

ISSN 2524-048X

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14>

UDC 94

Topics under the branch of science "07.00.00 – Historical sciences" according to the current list of sciences. Highlights European integration processes, foreign policy of the European Union, the European integration of Ukraine, European history and international relations.

Editorial Board

Kolarz, P. – Dr. habil. (History), Professor (University of Konstanz, The Federal Republic of Germany) (*Chairman of Editorial Board*)

Mashevskiy, O. – Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (*Deputy Chairman of Editorial Board*)

Kupchyk, O. – Ph. D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (*Deputy Chairman of Editorial Board*)

Pilkevych, V. – Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (*Executive Secretary*)

Koval, A. – Ph.D. (History), Assistant Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (*Technical editor*)

Banti, R. – Ph.D (History), (Ministry of Education of Israel, Jerusalem, The State of Israel)

Bilenky, S. – Ph.D (History), Associate Professor (University of Toronto, Canada)

Cojocar, L. – Dr. habil. (History), Associate Professor (State University of Moldova, Moldova)

Choliy, S. – Ph.D. (History), Associate Professor (National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine)

Dobronski, Ch. – Dr. habil. (History), Professor (University of Bialystok, The Republic of Poland)

Gasimli M. Jafar oglu. – Dr. habil. (History), Professor (Baku State University, The Republic of Azerbaijan)

Horodnya, N. – Dr.habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Jokubauskas, V. – Ph.D. (History), Senior Research Fellow (Klaipeda University, The Republic of Lithuania)

Kazakevych, O. – Dr. habil. (History), Associate Professor (National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine)

Kizlowa, A. – Ph.D. (History), Associate Professor (National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine)

Konta, R. – Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Kotliar, Yu. – Dr. habil. (History), Professor (Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine)

Latysh, Yu. – Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Martynov, A. – Dr. habil. (History), Professor (Institute of History of Ukraine NASU, Ukraine)

Malko, W. – Ph.D. (History), Associate Professor (University of California, Fresno, United States of America)

Myronovych, E. – Dr. habil. (History), Professor (University of Bialystok, The Republic of Poland)

Mordvintsev, V. – Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Patryliak, I. – Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Perga, T. – Ph.D. (History), Senior Research Fellow (State Institution "Institute of World History of NAS of Ukraine")

Rakhno, K. – Dr. habil. (History), Senior research fellow (the Ethnology Institute of Ukraine NASU, Ukraine).

Rukkas, A. – Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Sawa-Czajka, E. – Ph.D. (History), Associate Professor (History), (The Academy of International Relations and American Studies, The Republic of Poland)

Stavniuk, V. – Dr. habil., Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Vlasenko, V. – Ph.D. (History), Associate Professor (Sumy State University, Ukraine)

Zychowicz, J. – Ph.D (History), Associate Professor (University of Michigan, United States of America)

Electronic journal «European Historical Studies» is included in the list of professional electronic journals of Ukraine, in which can be published results of dissertations for degree of doctor and candidate of sciences, speciality «historical science».

(Order of Ministry of Education Ukraine from 09.03.2016 № 241 "On Approval of decisions concerning the Certifying Board of the Ministry of academic councils of 25 February 2016")

Reviewers:

Diomin, O. B. Dr. habil. (History), Professor (Odessa Mechnikov National University);

Hakamies P. Dr. habil. (History), Professor (University of Turku, Finland)

Editorial address:

01601, 60 Volodymyrska Str., City of Kyiv, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries

Phone: (044) 239 34 24, 066 360 00 80, e-mail: european_studies@ukr.net , olegmashev@ukr.net

Web-page: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>

Founder: Taras Shevchenko National University of Kyiv

Publisher: Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries

Frequency of scientific journal – three times a year

ЗМІСТ

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Ірина Габро. Свобода пересування особи як складова системи цінностей в Європейському Союзі.....	6
Андрій Мартинов. Політична система Європейського Союзу після виборів Європейського парламенту 2019 року.....	15
Ірина Тихоненко. Еволюція багатостороннього співробітництва Королівства Марокко та Європейського Союзу: від політичного до ціннісного виміру.....	31
Ганна Харлан. Європейська інтеграція в передвиборчих програмах політичних партій ФРН 2017 р.....	43

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ

ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Наталія Городня. Глобальна історія, всесвітня історія і глобалізація.....	58
Михайло Запотоцький. Британський “імперський федералізм” у візіях канадських “лоялістів” кінця XIX ст.....	73
Любов Жванко. Міжнародно-правові інструменти ООН в контексті вирішення глобальної проблеми біженців та мігрантів.....	83
Олена Науменко. Політика британського уряду щодо репатріації радянських DPs із Західної Європи у 1944–1948 рр.	101
Ігор Срібняк. Табір полонених вояків-українців російської армії Раштат, Німеччина у 1916-1917 рр. (мовою фотодокументів).	114
Анна Тертична. Штатні і позаштатні консульські установи України в Болгарії: внесок у розвиток публічної дипломатії.....	147

НАУКОВА ХРОНІКА

Олександр Іванов. Шляхи вирішення конфліктів в Україні: «польові дослідження» студентів-магістрів Констанцького університету в Києві.	170
---	-----

CONTENTS

EUROPEAN INTEGRATION: PAST AND PRESENT

- Iryna Habro.** Free movement of persons as a component of the value system in the European Union..... 6
- Andrii Martynov.** The political system of European Union after European Parliament Election of 2019..... 15
- Iryna Tykhonenko.** Evolution of the multilateral cooperation between the Kingdom of Morocco and the European Union: from political to values dimension..... 31
- Hanna Kharlan.** European integration in the program documents of political parties of Federal Republic of Germany in elections to the Bundestag 2017. 43

ACTUAL PROBLEMS OF EUROPEAN HISTORY

AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Nataliia Gorodnia.** Global history, world history and globalization. 58
- Mykhailo Zapototskyi.** British “imperial federalism” in the vision of Canadian “loyalists” at the end of XIX century..... 73
- Liubov Zhvanko.** UN international legal instruments in the context of solving the global problem of refugees and migrants..... 83
- Olena Naumenko.** Politics of the British government for the repatriation of soviet DPs from Western Europe in 1944-1948..... 101
- Ihor Sribniak.** The Camp for Ukrainian Prisoners of War of the Russian Army in Rastatt, Germany (1916-1918) according to photo-documents..... 114
- Anna Tertychna.** General consulate and honorary consulates of Ukraine in Bulgaria: contribution to development of public diplomacy. 147

SCIENTIFIC CHRONICLE

- Oleksandr Ivanov.** The politics of crisis management and conflict resolution in Ukraine: Konstanz University MA students’ field trip to Kyiv..... 170

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 341.231.14 : 341.17

DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.6-14>

Ірина Габро, кандидат політичних наук
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0001-8215-7615

СВОБОДА ПЕРЕСУВАННЯ ОСОБИ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням регулювання свободи пересування фізичних осіб як складової системи цінностей та ключового права громадян у Європейському Союзі. Адже саме свобода пересування включає в себе цілий комплекс прав, які одночасно є як гарантією інших природних прав, так і ознакою правової держави. А стрижнем європейських цінностей виступають ліберальні фундаментальні права та свободи людини, демократичні принципи державного устрою, а також правова і соціальна держава. Європейський Союз намагається підходити до регулювання свободи пересування фізичних осіб одномоментно і одночасно максимально індивідуалізовано. Саме це є актуальним для України в умовах євроінтеграції, адже в Україні частина суспільства має певні побоювання через втрату суверенітету через вступ до ЄС. Звертається увага на свободу пересування всіх категорій громадян ЄС та громадян третіх країн. Свобода пересування фізичних осіб у Європейському Союзі охоплює комплекс прав громадян ЄС, а також членів їхніх сімей на вільне пересування, проживання, працевлаштування, економічну діяльність та використання всіх соціальних прав у кожній державі – члені Європейського Союзу, незважаючи на державну належність цих громадян. Також визначено особливості реалізації права на вільне пересування в ЄС для українських громадян в контексті Угоди про асоціацію з ЄС та Угоди про безвізовий режим між ЄС та Україною.

Ключові слова: Європейський Союз, фундаментальні права та свободи людини, свобода пересування особи, система цінностей, безвізовий режим.

Спільні цінності різних країн Європейського простору сприяли їх інтеграції та просуванню цих цінностей за географічні межі Західної Європи. Стрижнем європейських цінностей виступають ліберальні фундаментальні права та свободи людини, демократичні принципи державного устрою, а також правова і соціальна держава. Будучи поєднанням ліберальних та демократичних ідей, європейські цінності позначаються як «ліберально–демократичні». Саме останні постали в якості принципів функціонування державних і політичних інститутів сучасних європейських країн та Європейського Союзу.

Європа виявилася колыскою гуманістичних цінностей, де раніше інших були детально розроблені поняття свободи і свободи пересування фізичних осіб. Право на свободу пересування є основоположною свободою в будь-якому демократичному суспільстві і базовим принципом життєдіяльності

© Ірина Габро, 2019

Європейського союзу. Законодавці ЄС, формуючи загальну «рамку» елементів і базових засад свободи пересування осіб, залишають національним законодавцям певну свободу законотворчості.

Європейський Союз намагається підходити до регулювання свободи пересування фізичних осіб одноманітно і одночасно максимально індивідуалізовано. Євроінтеграційні прагнення України підсилюють актуальність дослідження свободи пересування як цінності та права осіб у Європейському Союзі.

Свобода пересування осіб як одне із фундаментальних прав громадян Європейського Союзу є предметом дослідження низки науковців. Зокрема, варто відзначити роботи О. Малиновська [3; 5], Н. Мушак [5], О. Поліванової [6].

Метою статті є проаналізувати сутність та особливості регулювання свободи пересування фізичних осіб як складової системи цінностей та ключового права громадян у Європейському Союзі.

З утворенням і розвитком Європейських співтовариств регулювання права громадян держав-членів на вільне пересування та проживання набуло не тільки національне значення, а й регіональний (транскордонний) масштаб, який є прикладом для інших інтеграційних утворень.

Свобода пересування фізичних осіб у праві Європейського Союзу може розумітися як проголошена установчими документами, що регламентується поточним законодавством Європейського Союзу, що розвивається судовою практикою, заснована на інтеграційних процесах формування внутрішнього ринку сукупність кореспондуючих прав і обов'язків фізичних осіб та держав-членів Союзу, спрямована на усунення перешкод для вільного пересування і проживання в межах сукупної території держав-членів Європейського Союзу його громадян та інших осіб, прямо вказаних в нормативних актах ЄС [1, с. 8].

Важливим кроком до вироблення ціннісних засад Європейського Союзу стало прийняття Європейським парламентом «Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу» в 2007 році, що було викликане необхідністю визначити спільні цінності нового політичного утворення (Європейського Союзу) й гарантувати основні права громадян вже в контексті законодавства та інститутів ЄС [10].

Свобода пересування включає в себе цілий комплекс прав, які одночасно є як гарантією інших природних прав, так і ознакою правової держави. Норми, що регулюють свободу пересування, як правило, встановлюються кожною

конкретною державою і не поширюються на територію інших держав. У цьому сенсі Європейський Союз особливо цікавий як інтеграційне утворення, яке не тільки об'єднує в собі більшість європейських держав, але і просунулося по шляху всеосяжної інтеграції далі, ніж всі інші аналогічні організації.

Свобода пересування фізичних осіб у Європейському Союзі охоплює комплекс прав громадян ЄС, а також членів їхніх сімей на вільне пересування, проживання, працевлаштування, економічну діяльність та використання всіх соціальних прав у кожній державі – члені Європейського Союзу, незважаючи на державну належність цих громадян. Це стосується найманих працівників, осіб, які здійснюють право на створення підприємств, осіб, що надають послуги, економічно неактивних осіб (студентів, пенсіонерів тощо), а також громадян третіх держав та членів їхніх сімей, які на основі угод, укладених ЄС та його державами-членами, з однієї сторони, і цими третіми державами, з другої, користуються правами у сфері вільного пересування, еквівалентними правам громадян Європейського Союзу [6].

Частина друга Договору про функціонування Європейської Спільноти 1957 року (далі – ДФЄС) «Недискримінація та громадянство Союзу» (ст. 18-25 ДФЄС) положеннями ст. 20 встановлює громадянство Союзу та право громадян на вільне пересування та проживання на території держав-членів. Розділ IV «Вільне пересування осіб, послуг та капіталів» (ст. 45-66 ДФЄС) визначає засади вільного пересування осіб у межах Союзу [5, с. 107].

Виходячи з положень Розділу I Регламенту 492/2011 передбачають низку надзвичайно важливих моментів. А саме: всі громадяни держав-членів Євросоюзу мають право на рівний доступ до трудової діяльності, забороняється пряма або непряма дискримінація між громадянами держав-членів у доступі до трудової діяльності шляхом створення обмежень щодо прийому заяв і пропозицій про працевлаштування. Так само передбачено, що у разі застосування національним законодавством принципу квотування іноземних працівників у певних сферах ринку праці, працівники держав-членів повинні розглядатися як національні працівники (ст. 4) [11].

Положення Секції II Розділу I про трудову діяльність та рівноправність містять обов'язок держав членів дотримуватися рівних прав працівників незалежно від їх громадянства щодо оплати праці, звільнення, поновлення на роботі безробітних, доступу до підготовки у професійних училищах, права брати участь у професійних спілках, набувати житло у власність, доступу до соціальних і податкових пільг [11].

Норми права Євросоюзу також надають працівникам, які пересуваються територією ЄС, право залишатися в приймаючій державі у разі припинення професійної діяльності як наслідок свободи пересування. Отже, це право мають громадяни однієї держави-члена ЄС, які працювали на території іншої країни Союзу. Це право підтверджене у п. 19 преамбули Директиви 2004/38/ЄС, де зазначено, що працівник може отримати право на постійне проживання в приймаючій державі до закінчення 5-річного терміну проживання в цій державі, якщо він там працював [10].

Завдяки прийняттю Єдиного європейського акту в 1986 році, який вніс зміни до основоположних римських угод, правом на вільне пересування змогли скористатися не лише економічно активні особи. Проте для проживання на території інших держав ЄС вони мали довести свою економічну спроможність та отримати дозвіл від місцевої влади. Щоб спростити переміщення населення, було прийнято рішення про взаємне визнання дипломів і кваліфікації, а також розроблено спільне законодавство, яке забезпечувало студентам і пенсіонерам доступ до однакових соціальних пільг і послуг на території всіх країн співтовариства і тим самим створювало умови для змін країни проживання цими категоріями громадян [3, с. 10].

Свобода пересування економічно неактивних громадян та вільний вибір ними місця проживання фактично стала результатом прийняття Договору про Європейський Союз 1992 р. та передбаченого ним інституту громадянства ЄС. Таким чином, студенти, пенсіонери та люди із обмеженими можливостями мають повне право вільно обирати для себе місце отримання вищої освіти та місце проживання на умовах, однакових із громадянами приймаючої держави, якщо вони володіють достатніми фінансовими ресурсами, а також медичної страховкою, щоб не бути тягарем для системи соціального забезпечення приймаючої держави.

Про обмеження свободи пересування йдеться в ст. 45 (3) Договору про діяльність ЄС, яку імплементує Директива 2004/38 (що має пряму дію). Стаття 27 Директиви 2004/38 відзначає, що такі обмежувальні заходи не можуть ґрунтуватися на економічних міркуваннях та мають використовуватися згідно з принципом пропорційності відповідно до поведінки конкретної особи [10].

Під «обмежувальними заходами» розуміються будь-які дії, що стосуються прав, які охоплюються ст. 45 Договору про діяльність ЄС.

Обмеження на підставах захисту публічного порядку та державної безпеки може бути встановлено щодо конкретного індивіда лише виходячи з його особистої поведінки. При цьому повинна бути «справжня та досить серйозна

загроза одному із фундаментальних інтересів суспільства». Наявність винесених в минулому обвинувальних вироків саме по собі не може служити підставою для подібних заходів. Докази, які безпосередньо не пов'язані з відповідним індивідуальним випадком або спираються на міркування загальної превенції, не можуть братися до уваги.

Щоб встановити, чи представляє особа небезпеку для громадського порядку, приймаюча держава-член, якщо вважає це за необхідне, при видачі довідки про реєстрацію або – у разі відсутності системи реєстрації - не пізніше трьох місяців з моменту в'їзду відповідної особи на її територію або з дня повідомлення цією особою про свою присутність на її території згідно з параграфом 5 статті 5, а також при видачі посвідки на тимчасове проживання, може вимагати від держави-члена походження і, коли доречно, у інших держав-членів, відомості про колишні судимості відповідної особи. Такі консультації не можуть мати систематичного характеру.

Зважаючи на те, що 27 червня 2014 р. у м. Брюсселі Україна підписала Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом і його державами-членами (далі – УА) [8], наша держава отримала можливість інтегруватися у внутрішній ринок ЄС, а українські громадяни отримали право використовувати переваги свободи пересування територією держав-членів ЄС як громадяни третьої країни відповідно.

У межах розділу III «Юстиція, свобода, безпека» йдеться насамперед про правове регулювання свободи пересування громадян України територією держав – членів ЄС, співробітництво у сфері міграції, притулку, управління кордонами; захисті персональних даних; мобільності працівників; поводженні з працівниками тощо. У цей же Розділ III включені положення про статус працівників-громадян України в ЄС (ст. 17) [8].

Тим самим підкреслюється, що на працівників з України не поширюється у повній мірі свобода руху осіб в межах ЄС. Україна має регулювати питання допуску до праці для своїх громадян на ринку ЄС на основі двосторонніх міжнародних договорів з кожною державою-членом Союзу (ст. 18). У той же час, УА передбачає, що відношення до громадяни України, які на законних підставах працюють на території Союзу, має виключати дискримінацію на основі національної належності відносно умов праці, заробітної плати, чи звільнення порівняно з громадянами ЄС. Зі свого боку Україна має надати такий самий статус громадянам Союзу [8].

Треба підкреслити, що положення про умови праці стосуються тільки громадян України або країн-членів Євросоюзу, які працюють на території іншої сторони Угоди на законних засадах.

В УА зовсім не йдеться про свободу пересування робітників. Жодне з її положень не може тлумачитися таким чином, що воно ніби то надає право громадянам держав-членів чи України в'їздити або перебувати на території іншої сторони з метою працевлаштування, а компаніям сторін чи їх філіалам використовувати працю громадян іншої сторони на постійній основі або на умовах укладання тимчасових контрактів на працевлаштування.

Рада Асоціації шляхом ухвалення відповідних актів може передбачити для працівників з України більш сприятливі умови перебування на території Союзу, включно з допуском до професійної підготовки (п.2 ст.18).

Питання соціального забезпечення чи виплати пенсій або інших видів допомоги без внесків, в УА не згадуються. Такі питання відповідно до статті 18 УА регулюються двосторонніми міжнародними договорами, укладених Україною із державами-членами ЄС у сфері соціального забезпечення.

Варто відзначити, що 6 квітня 2017 року Європейський парламент з великим запасом голосів ухвалить рішення про безвізовий режим для України, а вже 11 червня 2017 року у Страсбурзі відбулось підписання угоди про безвізовий режим України з ЄС. В'їжджати до ЄС без візи було дозволено виключно тим українцям, хто має біометричний паспорт. Тобто паспорт із чипом, на якому міститься фото, підпис та відбитки пальців даної особи.

Безвізовий режим дозволяє короткострокове перебування в державах-членах ЄС (крім Великої Британії та Ірландії) та інших державах-учасниках Шенгенської угоди до 90 днів протягом 180 днів. При необхідності знаходитися в ЄС тривалий час, потрібно буде оформити візу. Безвізовий режим не дає права на проживання або працевлаштування в ЄС.

При в'їзді в Шенгенську зону громадянину України потрібно буде мати документи, що підтверджують мету поїздки, місце проживання, наявність достатніх фінансових коштів на цей термін перебування і намір повернутися до місця постійного проживання. Крім того, необхідно буде придбати поліс медичного страхування та страхування цивільної відповідальності власника транспортного засобу – у випадку подорожі на автомобілі.

Отже, можливість вільного пересування осіб на території Європейського Союзу, безсумнівно, є позитивним елементом інтеграції держав Європейського Союзу та становить невід'ємну умову зміцнення відносин у межах європейської спільноти. Свобода пересування фізичних осіб у Європейському Союзі є

фундаментальним та невід'ємним правом людини та охоплює комплекс прав громадян ЄС, а також членів їхніх сімей на вільне пересування, проживання, працевлаштування, економічну діяльність та використання всіх соціальних прав у кожній державі – члені Європейського Союзу. Після підписання між Україною та ЄС Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом і його державами-членами та Угоди про безвізовий режим українські громадяни отримали право використовувати переваги свободи пересування територією держав-членів ЄС як громадяни третьої країни. Однак, на працівників з України не поширюється у повній мірі свобода руху осіб в межах ЄС.

Список використаних джерел та літератури:

1. Баев А. В. Свобода передвижения граждан и приравненных к ним лиц в праве Европейского Союза : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юр. наук: 12.00.10 / Александр Владимирович Баев. – М., 2008. – 24 с.
2. Договір про функціонування Європейської Спільноти : Договір, Міжнародний документ від 25.03.1957 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017. (Дата звернення: 09.09.2019) – Назва з екрану.
3. Малиновська О.А. Міграційна політика Європейського Союзу: виклики та уроки для України : аналітична доповідь [Електронний ресурс] / О.А. Малиновська. – 2014. – Режим доступу : http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/migr_pol-68f1d.pdf. (Дата звернення: 10.09.2019) – Назва з екрану.
4. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія / О.А. Малиновська. – К. : НІСД, 2018. – 472 с.
5. Мушак Н. Б. Свобода пересування осіб як одне із фундаментальних прав громадян Європейського Союзу / Н. Б. Мушак // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 117(1). – С. 105–113.
6. Поліванова О. М. Правове регулювання свободи пересування працівників у Європейському Союзі / О. М. Поліванова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 108(1). – С. 258–266.
7. Цінності об'єднаної Європи [Електронний ресурс] / Лабораторія законодавчих ініціатив, 2013. – Режим доступу : https://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf (Дата звернення: 10.09.2019) – Назва з екрану.
8. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one Part, and Ukraine, of the other Part. [Electronic resource]. – Mode of Access : <https://www.kmu.gov.ua/en/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu> (last Access: September 10, 2019) – Title from the Screen.
9. Charter of Fundamental Rights of the European Union 2000/C 364/01 [Electronic resource]. – Mode of Access: // https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (last Access: September 9, 2019) – Title from the Screen.
10. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on guidance for better transposition and application of Directive 2004/38/EC on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009. – 20 p.
11. Regulation (EU) 492/2011 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on Freedom of Movement for Workers within the Union. // Official Journal. – L. 141. – P. 1–12.
12. Treaty on European Union, Maastricht, 7 February 1992. Luxembourg: Office for Official Publications. – 1995. – Book 1. – P. 201–229.

References:

1. Baev, A. V. (2008). *Svoboda peredvizheniya grazhdan i priravnennyh k nim lic v prave Evropejskogo Soyuzu*. Moskva.
2. Dogovir pro funkcionuvannya Yevropejskoyi Spilnoti. (1957). *Verhovna Rada*. Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017_7.
3. Malinovska, O.A. (2014) *Migracijna politika Yevropejskogo Soyuzu: vikliki ta uroki dlya Ukraini*. Retrieved from: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/migr_pol-68f1d.pdf.
4. Malynovska, O.A. (2018) *Mihratsiina polityka: hlobalnyi kontekst ta ukraïnski realii : monohrafiia*. K. : NISD.
5. Mushak, N. B. (2013) Svoboda peresuvannya osib yak odne iz fundamentalnih prav gromadyan Yevropejskogo Soyuzu. *Aktualni problemi mizhnarodnih vidnosin*. 117(1), 105–113.
6. Polivanova, O. M. (2012) Pravove reguluvannya svobody peresuvannya pracivnikov u Yevropejskomu Soyuzi *Aktualni problemi mizhnarodnih vidnosin*. 108(1), 258–266.
7. *Cinnosti ob'yednanoyi Yevropi* (2013) Laboratoriya zakonodavchih iniciativ. Retrieved from: https://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf
8. *Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one Part, and Ukraine, of the other Part* (2014). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/en/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>
9. *Charter of Fundamental Rights of the European Union* 2000/C 364/01. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (last Access: September 9, 2019) – Title from the Screen.
10. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on guidance for better transposition and application of Directive 2004/38/EC on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States (2009). Luxembourg: *Office for Official Publications of the European Communities*.
11. Regulation (EU) (27.05.2011) 492/2011 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on Freedom of Movement for Workers within the Union. // *Official Journal*. L 141, 0001–0012.
12. Treaty on European Union, Maastricht, 7 February 1992 (1995). Luxembourg: *Office for Official Publications*, 1, 201 – 229.

Irina Habro, Ph.D. (Political Science), Associate Professor
 Department of International Relations and Foreign Policy
 Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

FREE MOVEMENT OF PERSONS AS A COMPONENT OF THE VALUE SYSTEM IN THE EUROPEAN UNION

Abstract. The article deals with topical issues of regulating the freedom of movement of individuals as a component of the value system and the key right of citizens in the European Union. After all, freedom of movement itself includes a whole set of rights, which are both a guarantee of other natural rights and a sign of the rule of law. At the core of European values are liberal fundamental rights and freedoms, democratic principles of government, as well as the rule of law and social state. With the creation and development of the European Communities, the regulation of the right of nationals of Member States to move and reside freely has acquired not only national significance, but also a regional (cross-border) scale, which is an example for other integration entities. The European Union is trying to regulate the freedom of movement of individuals in a unified and at the same time as individualized way as possible. This is what is relevant for Ukraine in the context of European integration, because in Ukraine, some of the society has some fears over

the loss of sovereignty through accession to the EU. Attention is drawn to the freedom of movement of all categories of EU and third-country nationals. Freedom of movement for individuals within the European Union covers the complex of rights of EU citizens, as well as their family members, for free movement, residence, employment, economic activity and enjoyment of all social rights in each Member State of the European Union, regardless of their nationality. The specific features of the exercise of the right of free movement within the EU for Ukrainian citizens in the context of the Association Agreement with the EU and the Visa-free Agreement between the EU and Ukraine are also identified. The provisions on working conditions apply only to citizens of Ukraine or EU Member States who work legally on the territory of the other party to the Agreement. The Association Agreement is not about freedom of movement for workers.

Keywords: *European Union, fundamental rights and freedoms, freedom of movement of person, value system, visa-free regime.*

Надійшла до редколегії 17.08.2019

УДК 327 (4):(94)

DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.15-30>**Андрій Мартинов***доктор історичних наук, професор
Інститут історії України НАН України
Київ, Україна*

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПІСЛЯ ВИБОРІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ 2019 РОКУ

Анотація. У статті аналізується вплив на політичну систему Європейського Союзу результату травневих 2019 р. виборів депутатів Європейського парламенту. Наднаціональний законодавчий орган ЄС відіграє важливу роль продуцента правових норм процесу європейської інтеграції та парламентського контролю діяльності виконавчої влади ЄС. Європейський парламент як представницький інститут Євросоюзу сприяє подоланню стереотипних уявлень про «брюссельську бюрократію», яка обмежує суверенітет країн-членів ЄС. Європарламент є політичним полем взаємодії між європейськими оптимістами та європейськими скептиками. У новому складі Європарламенту представлені політичні сили, орієнтовані на різне бачення стратегії і тактики розвитку процесу європейської інтеграції. Європейські федералісти у складі «Європейської народної партії» та «Європейських соціалістів і демократів» вважають стратегічною перспективою створення конфедеративних «Сполучених Штатів Європи». Вихід Великої Британії із ЄС може сприяти перемозі федералістів над європейськими скептиками. Критики наднаціонального проекту європейської інтеграції не мають більшості у новому складі Європарламенту. Але вони широко представлені у багатьох національних парламентах країн-членів ЄС. Конфліктна взаємодія європейських лібералів та ультраправих популістів становить політичний фон багатьох дебатів у Європейському парламенті. Результатом цього процесу є вектор розвитку Євросоюзу на середньо термінову перспективу.

Ключові слова: вибори, європейська інтеграція, Європейський Союз, Європейський парламент, європейські оптимісти, європейські скептики.

Постановка проблеми. У 1979 р. відбулися перші прямі вибори депутатів Європейського парламенту тоді ще дев'яти країн-членів Європейських Економічних співтовариств. За сорок років, які минули відтоді виник Європейський Союз у складі 28 країн-членів, значно розширилися повноваження депутатів Європарламенту. Але за результатами референдуму 23 червня 2016 р. більшість британців проголосувала за вихід із ЄС. Фактичний і правовий процес виходу не був завершений до дати проведення виборів нового складу депутатів Європарламенту, тому вибори депутатів Європейського парламенту у травні 2019 р. відбулися також у Великій Британії. Символічно, що перемогли тоді британські партії, орієнтовані на завершення процедури виходу з ЄС. Тому врегулювання проблеми британського виходу є одним із ключових завдань цього скликання вищого законодавчого органу Європейського Союзу. Досі різними є концептуальні підходи до функціонування Європейського парламенту. Європейські оптимісти

розглядають Європарламент як інституцію конфедеративної держави ЄС, що дратує європейських скептиків, які продовжують «титанічну боротьбу» проти загрози виникнення «Сполучених Штатів Європи». Важливо розглянути ці тенденції з точки зору трансформації партійно-політичної системи країн-членів Євросоюзу та подолання головної вади процесу європейської інтеграції, так званого «дефіциту демократії» та «бюрократичного інституційного порядку ЄС».

Огляд публікацій. Міграційна криза 2015 р. не лише стала одним із мотивів вибору британських європейських скептиків на користь виходу з ЄС, а й посприяла пожвавленню політичних дискусій навколо проблем взаємодії національних представницьких органів країн-членів ЄС із Європейським парламентом. Європейські оптимісти наголошують на потребі широкої та системної інформаційної кампанії, спрямованої на покращення іміджу європейських наднаціональних органів влади [2, с. 18]. Наукова література, яка стосується проблематики діяльності Європейського парламенту, пропонує різноманітні рецепти удосконалення його механізмів та застосування інноваційних інструментів заради більш ефективного функціонування Європейського парламенту. Пропонується, аби Європейський парламент активніше реалізовував право створювати різноманітні постійні комітети, заслуховувати думку експертів, проводити парламентські слухання з актуальних проблем [3, с. 29].

Правда, аналогічні дебати мають тривалу історію, яка є синхронною щодо основних віх процесу європейської інтеграції. Отже, 1 січня 1958 р. у відповідності до положень Римського договору (23 березня 1957 р.) було створено Європейське Економічне Співтовариство. З метою координації роботи національних парламентів його фундаторів – ФРН, Франції, Бельгії, Нідерландів, Люксембурга, Італії у березні 1958 р. почали працювати «Європейські збори» тоді ще у складі 142 депутатів. Стаття 140 Римського договору зобов'язала європейських комісарів відповідати на запити депутатів ЄП. Відповідні доповіді, як правило, подавались наприкінці періоду головування тієї або іншої країни в структурах ЄС. Стаття 144 Римського договору передбачила відповідальність європейських комісарів перед ЄП. Усунути їх від виконання обов'язків можна було лише двома третинами голосів від повного кворуму парламентарів. Недовіру можна було висловити лише всьому складу Європейської комісії, а не окремим її членам.

Неофіційно цей орган з 1962 р. стали називати парламентом. Саме тоді було прийнято рішення стосовно активізації політичного співробітництва між

країнами-членами Європейського Економічного Співтовариства. Рішення про проведення прямих виборів депутатів Європейського парламенту на основі головних принципів парламентської демократії було прийнято 8 квітня 1978 р. під час зустрічі глав держав та урядів країн-членів ЄС. Завдяки цьому мало відбутись певне поглиблення європейської інтеграції, оскільки більшу легітимність отримали би владні правові акти, а діяльність оновленого ЄП мала сприяти загальній демократизації європейських структур, посиленню європейської солідарності та ідентичності [6, с. 142]. На той час у залі засідань депутати структуруються не за національною ознакою, а за принципом партійно-політичної ідентичності.

Перші прямі вибори Європейського парламенту відбулись 7-10 червня 1979 р. Перемогу на них святкували правоцентристські політичні партії, європейські соціал-демократи опинились в опозиції. На початку 80-х рр. XX ст. було прийнято принципове рішення щодо формування Європейської валютної системи, яка визначила спільну монетарну ідентичність ЄС. Тим самим було зроблено вирішальний крок до поглиблення європейського політичного інтеграційного процесу.

Другі вибори Європейського парламенту були проведені 14-17 червня 1984 р. Внаслідок цього радикальних змін політичного ландшафту в ЄП не відбулось. Офіційно назва «Європейський парламент» (ЄП) була зафіксована в Єдиному Європейському Акті 1986 р., який встановив порядок денний інтенсифікації процесу європейської економічної і політичної інтеграції. Завдяки цьому було відкрито шлях до створення Європейського Союзу.

Треті прямі вибори Європейського парламенту відбулись 15-18 червня 1989 р. З цього часу ЄП розширив свої повноваження та функції у багатьох сферах, зокрема, у політиці зайнятості, освіті, соціальному захисті, транспорті, новітніх технологіях, екології. Більш конструктивним стало співробітництво з іншими органами ЄС – Європейською комісією та Європейською Судовою Палатою. Європарламент доклав зусиль, аби бути більш відкритим для громадського контролю, зокрема через засоби масової інформації. Тим самим ЄП став своєрідною «політичною академією», замість попереднього неофіційного статусу «дискусійного клубу без влади» [8, с. 118]. Під час повноважень цієї каденції було сформовано Спільний ринок, започатковано перший етап створення Економічного та валютного союзу (останній його етап пов'язаний із введенням протягом першого півріччя 2002 р. спільної грошової одиниці євро у готівковий обіг), забезпечена імплементація положень

Маастрихтського договору, створено Європейський Союз. Також було започатковано новий механізм взаємодії ЄП та Європейської Комісії.

9-12 липня 1994 р. було проведено четверті прямі вибори Європейського парламенту. Вперше громадяни країн-членів ЄС, які на час виборів жили та працювали на території будь-якої країни-члена ЄС могли голосувати на цьому місці. На той час певних змін зазнала структура Європейського парламенту. Секретаріат ЄП розташувався в Люксембурзі, Інститут радників у Брюсселі, а 626 депутатів (їхня чисельність збільшилась внаслідок вступу до ЄС з 1 січня 1995 р. Австрії, Швеції, Фінляндії) проводили пленарні засідання переважно в Страсбурзі, а засідання за участю європейських комісарів у Брюсселі. Також депутатам ЄП було заборонено мати так званий подвійний мандат, тобто бути паралельно ще й депутатом певного національного парламенту. Під час цієї каденції вперше ЄП частково контролював процес призначення персонального складу Європейської комісії на чолі з Ж.Сантером. Інтенсивною стала робота європейських парламентарів по створенню законодавчої бази співробітництва в рамках Спільного ринку, сільськогосподарської політики, структурних фондів, спільної зовнішньої та оборонної політики.

Єдиний Європейський Акт 28 лютого 1986 р. частково розширив повноваження ЄП. Було встановлено так звану процедуру співробітництва, тобто якщо Європейська комісія не вдоволена поправками європейських парламентарів, вона мала повернути відповідний законопроект для повторного читання. Якщо і після цього ЄП наполягає на своїй позиції, Європейська комісія в такому разі може прийняти власну версію документу, але лише шляхом одноголосного рішення протягом трьох місяців. Єдиний Європейський Акт зробив легітимними прапор ЄС – блакитне полотнище з 12 жовтими зірками, розташованими колом, а також європейський гімн, музикою якого стала бетховенська «Ода радощів» [13, с. 69].

Важливу роль у правовому регулюванні діяльності не лише Європейського парламенту, а й всього Європейського Союзу, відіграє процедура затвердження бюджету. Європейський парламент у відповідності до статті 203 Римського договору може відхилити проект бюджету, але не може збільшувати видатки бюджету, проте має право змінити структуру бюджетних статей, наприклад, між трьома основними фондами – регіональним, соціальним та аграрним, які становлять дві третини бюджету [12, с. 85].

Важливий етап розширення повноважень ЄП настав із підписанням Маастрихтського договору (лютий 1992 р.), відповідно до положень якого 1 листопада 1993 р. було створено Європейський Союз. Названий договір

визначив потребу активізації взаємодії між Європейським парламентом та національними парламентами країн-членів ЄС із метою зміцнення демократичного фундаменту союзу, розширення можливостей участі громадян у процесі прийняття рішень. На цій основі протягом 90-х років інтенсивно розвивалось співробітництво між фракціями національних парламентів та пан'європейськими фракціями Європейського парламенту [7, с. 88].

Амстердамський договір 1997 р. зміцнив право Європейського парламенту брати участь у процесі прийняття всіх рішень Європейського Союзу, та контролювати роботу його органів, зокрема, через бюджетний механізм та пряму взаємодію з громадянами країн-членів ЄС. У грудні 2000 р. в Німці була затверджена Хартія прав громадян країн-членів ЄС. Зокрема, було розширено право подавати петиції до Європарламенту. Ця інституція також мала сконцентрувати свою діяльність на забезпеченні соціальних та екологічних прав громадян. Договір, підписаний у грудні 2000 р. в Німці, зафіксував принципи роботи органів ЄС після прийому нових країн-членів. Зазначимо, що одним із найбільш принципових питань нинішнього реформування структур Європейського Союзу є адаптація до майбутньої реальності прийому нових країн-членів. Зрозуміло, що вступ мінімум 12 претендентів вимагає суттєвих змін в організації роботи всіх інститутів ЄС включно з Європейським парламентом [4, с. 110].

Політична історія Європейського парламенту як інституції європейської інтеграції має за ключову дискусійну тему проблему легітимності наднаціонального демократичного представництва. Адже від часів Французької революції кінця XVIII століття демократія в Західній Європі стверджувалася на фундаменті національної державності [9, с. 29]. Тому можна погодитись з точкою зору Б.Ріттбергера, який вважає, що в процесі реалізації федералістського проекту європейської інтеграції Європейський парламент поступово, але неухильно перебирає на себе значну частину повноважень національних парламентів країн-членів Євросоюзу [10, с. 117]. Зазначимо, що травневі 2019 р. вибори депутатів Європейського парламенту відбувались на фоні помітної тенденції до посилення конкуренції між традиційними «системними» політичними партіями християнсько-демократичної, ліберальної і соціал-демократичної ідеології та лівими і правими популістами на національному партійно-політичному рівні більшості країн-членів Євросоюзу. Передвиборчі дебати фактично стали віддзеркаленням цієї тенденції на загальноєвропейському рівні.

Метою статті є аналіз впливу результату травневих 2019 р. виборів депутатів Європейського парламенту на політичну систему Європейського Союзу.

Політичні позиції системних політичних сил у більшості країн-членів Євросоюзу під час виборчої кампанії до Європейського парламенту були піддані жорсткій критиці як з боку лівих, так і правих популістів. Концептуально продовжилась конкуренція між двома моделями європейської інтеграції: «Європою національних батьківщин» (Шарля де Голля) і «Сполученими Штатами Європи» європейських федералістів. У ході передвиборчої кампанії громадянам країн-членів Євросоюзу пропонували зробити вибір між умовною Європою «європейських скептиків» на кшталт лідера «Британської національної партії» Найджела Фараджа та лідера італійської правої популістської партії «Ліга Півночі» Маттео Сальвіні або Європою бундесканцлера Ангели Меркель і французького президента Еммануеля Макрона [11, с. 2]. Передвиборчі амбіції європейських скептиків були досить оптимістичними. Вони сподівались взяти кожен четвертий голос у національних державах Євросоюзу. Причому керівниця «Національного об'єднання» (з 16 січня 2011 р. так називається колишній «Національний фронт») Марін Ле Пен закликала до наднаціональної консолідації європейських скептиків, що особливо іронічно з огляду на їхню домінуючу ідеології «національної виключності» та гострого бажання «зруйнувати фортецю Євросоюзу». Але на заваді цьому проекту стали персональні амбіції інших ультраправих. Лідер «Британської національної партії» Найджел Фарадж, вважаючи на те, що Британія «одною ногою» на час голосування залишила ЄС, зверхньо поставився до проекту «консолідації». Лідер італійської «Ліги Півночі» Маттео Сальвіні бачив саме себе, а не Марін Ле Пен керівником майбутньої спільної фракції європейських скептиків у Європейському парламенті. Крім того, поглибились розбіжності між європейськими скептиками «старих» країн-членів ЄС, та умовних «новачків», які приєднались до ЄС після 2004 року. Яскравий приклад цієї тенденції дають розбіжності між європейськими скептиками країн Вишеградської четвірки (правляча в Польщі партія «Права і справедливість», правляча в Угорщині партія «ФІДЕС») та «Лігою Півночі» і «Національним об'єднанням». Зокрема, поляки й угорці вважали недостатньо послідовною емігрантську частину програм «старших» партнерів. Натомість Маттео Сальвіні закидав потенційним партнерам із країн Вишеградської четвірки егоїзм у питанні відмови від квотного принципу прийому мігрантів. Але звичайно глибинні протиріччя між європейськими

лібералами і європейськими консерваторами пролягли у ціннісному вимірі та принципово різному баченні європейської ідентичності. Якщо ліберали наголошують, що «Сполучені Штати Європи» (так само як і США) мають бути багаторасовою демократією, то консерваторам більш симпатичне гасло «Європа для європейців». Зрозуміло, що ці протиріччя так чи інакше позначатимуться на дебатах на сесійних засіданнях Європейського парламенту скликання 2019-2024 років.

Європейський парламент обирається на п'ять років і складається із 751 депутата із розрахунку на кількість населення 28 країн-членів Євросоюзу (принаймні до виходу Великої Британії з ЄС). У таблиці 1 представлена кількість депутатів разом із Британією та без неї.

Таблиця 1. Розподіл депутатів Європейського парламенту [11, с. 2]

Назва країни	Кількість населення	Кількість депутатів 28 країн членів Євросоюзу	Без Британії
Німеччина	82,2 млн.	96	96
Велика Британія	59,6 млн.	73	0
Франція	57,7 млн.	74	79
Італія	57,7 млн.	73	76
Іспанія	39,4 млн.	54	59
Польща	38,7 млн.	51	52
Румунія	22,4 млн.	32	33
Нідерланди	15,9 млн.	26	29
Греція	10,5 млн.	21	21
Чехія	10,3 млн.	20	21
Бельгія	10,2 млн.	21	21
Португалія	10 млн.	21	21
Угорщина	10 млн.	21	21
Швеція	8,9 млн.	20	21
Австрія	8,1 млн.	18	19
Болгарія	7,5 млн.	17	17
Словаччина	5,4 млн.	13	14
Данія	5,3 млн.	13	13
Фінляндія	5,2 млн.	13	13
Хорватія	4,1 млн.	11	12

Ірландія	3.8 млн.	11	13
Литва	3,7 млн.	11	11
Латвія	2.4 млн.	8	8
Словенія	2 млн.	8	8
Естонія	1,4 млн.	6	7
Кіпр	0,8 млн.	6	6
Люксембург	0,4 млн.	6	6
Мальта	0,4 млн.	6	6
Загальна	кількість	751	705

Громадяни країн Євросоюзу розглядають вибори національних органів влади важливішими за європейські вибори. Ситуацію не змінили навіть гучні політичні заяви глав держав та урядів із закликом підняти межу явки в день голосування. Прогнозовано низькою був рівень активності електорату у Великій Британії, де перемогли прихильники євро скептика Найджела Фараджа. Таке народне політичне волевиявлення стало останньою краплею, яка переповнила чашу терпіння британського прем'єр-міністра Терези Мей. Більш несподіваним видався результат голосування у Нідерландах. Голландські європейські скептики програли соціал-демократам, лібералам і партії зелених. Ще однією цікавою особливістю цих виборів стала схожість результатів голосування за критерієм балансу сил між європейськими оптимістами та європейськими скептиками у країнах засновницях процесу європейської інтеграції та у країнах, які нещодавно до нього долучилися. Серед країн ядра Євросоюзу найбільш неприємний для європейських оптимістів результат показали європейські скептики у Італії. Найменш оптимістичними щодо наднаціонального європейського проекту у країнах «нової» Європи виявилися виборці у Чехії та Угорщині. Але загалом баланс сил між європейськими скептиками та європейськими оптимістами залишився досить хистким. Угорські національні консерватори з партії «ФІДЕС», праві популісти Марін Ле Пен із «Національного об'єднання» у Франції, права популістська партія «Альтернатива для Німеччини», італійські популісти із партії «П'ять зірок» трохи потіснили у новому складі Європейського парламенту традиційних правоцентристів і лівих лібералів. Помітний результат показали європейські «зелені». Суто математично депутатських місць правоцентристів, лівих лібералів соціалістів і «зелених» має вистачити, аби заблокувати марш ультраправого популізму у Європейському парламенті. Правда, додаткової чехарди додає вихід Британії, адже коли він завершиться, має у певному пропорційному

© Андрій Мартинов, 2019

відношенні відбутися перерозподіл колишніх британських депутатських мандатів між іншими делегаціями країн-членів ЄС. У арифметичному втіленні це виглядатиме як додаткові депутатські мандати, які країни члени отримують у пропорції до загальної чисельності населення. Тільки після цього можна буде остаточно вести мову про формування стабільних депутатських груп і фракцій та про утворення нового складу Європейської комісії. Боротьба за кожне крісло європейського комісара обіцяє бути запеклою. Але найбільш гострою буде конкуренція за посаду голови Європейської комісії. На цю посаду навіть «сватають» бундесканцлера Ангелу Меркель, які втім не поспішає остаточно відходити з німецької національної політичної арени на європейський рівень влади. Але у будь-якому випадку християнсько-демократична фракція «Європейської народної партії» висуватиме свого кандидата на посаду голови Європейської комісії. Таке право матимуть й інші депутатські фракції, але все вирішить реальне співвідношення голосів депутатів. Поки що європейські оптимісти вважають, що все виглядає не так погано, як ще донедавна здавалося. Звичайно, європейські скептики отримали у новому складі Європейського парламенту більшу фракцію, аніж у 2014 році, але вони все одно не мають більшості мандатів, аби блокувати процес подальшого розвитку європейської інтеграції. Зрозуміло, що маючи таку запеклу опозицію, буде складніше приймати необхідні законодавчі рішення, але головне що вибори 26 травня 2019 року не відібрали у Євросоюзу спільне майбутнє для усіх європейців.

Таблиця 2. Чисельність парламентських фракцій Європейського парламенту 2019-2024 років [12, с. 1]

Фракція Європарламенту	Кількість депутатів	Відсоток отриманих голосів
Європейська народна партія (християнські-демократи)	182	24,23%
Прогресивний альянс соціалістів і демократів (соціал-демократи)	154	20,51%
Група оновлена Європа	108	14,38%
Зелені і ліберали	74	9,85%
Фракція «Ідентичність і демократія» (європейські скептики) (Марін Ле Пен)	73	9,72%
Фракція Європейських консерваторів (британці)	62	8,26%

Фракція «Ліга Півночі» (М. Сальвіні)	41	5,46%
Позапартійні депутати	57	7,49%

Фактично фракція британських європейських депутатів залишить Європейський парламент після офіційного завершення процедури виходу Великої Британії з Євросоюзу. Тому не було й призначено британського представника на посаду комісара в Європейській комісії.

На початку березня 2019 року президент Франції Е. Макрон представив пропозиції, які мали забезпечити відродження Євросоюзу. Зокрема, пропонувалося створити Європейське агентство з питань захисту демократії від кібернетичних атак і маніпуляцій; заборонити фінансування європейських партій іноземними державами; заборонити підбурювання до насильства в Інтернеті; посилити прикордонний контроль у Шенгенській зоні; збільшити витрати на оборону та залишити Велику Британію у європейській безпеці; ввести мінімальну зарплату ЄС, адаптовану до кожної країни; до 2050 року відмовитися від емісії вуглецю, а до 2025 року від пестицидів; збільшити інвестиції у інновації; до кінця 2019 року провести європейську конференцію щодо посилення проекту європейської інтеграції. Ці пропозиції можна вважати законодавчою проектом на середньо термінову перспективу для депутатів європейських оптимістів.

Після тривалої дискусії щодо розподілу ключових посад в Європейському Союзі вдалося домовитися щодо персоналій на чолі європейської бюрократії. Напередодні травневих виборів депутатів Європейського парламенту канцлер ФРН Ангела Меркель просуvala на посаду голови Європейської комісії Манфреда Вебера. Але після виборів депутатів Європарламенту стало зрозуміло, що вирішення кадрових проблем можливе на основі «великого пакетного кадрового компромісу», тобто розподілу усіх керівних посад. Складність і тривалість переговорів обумовлювалася непростою розстановкою сил у новому складі Європарламенту. Правлячій «Європейській народній партії» доведеться шукати коаліційний компроміс із фракцією лібералів і зелених. Але досить потужну опозицію їм презентуватимуть європейські скептики і праві популісти. Не менш важливим фактором, який впливав на переговори щодо призначення керівних кадрів Євросоюзу були спроби «новобранців» ЄС здобути принаймні одну таку посаду для себе. Але їм нагадали, що впродовж 2014-2019 років посаду Президента Європейської ради займав Дональд Туск. У підсумку кадровий компроміс був досягнутий за

принципом кількості депутатських місць у Європарламенті. Більшість після очікуваного британського виходу належатиме ФРН, Франції, Італії та Іспанії.

На засіданні Європейського парламенту 23 жовтня 2019 р. бельгійський ліберал Шарль Мішель став замість Д.Туска головою Європейської ради. Натомість колишня міністр оборони Німеччини Урсула фон дер Ляйєн офіційно зайняла посаду голови Європейської Комісії замість Жан-Клода Юнкера. Француженка колишня директорка Міжнародного валютного фонду Крістін Лагард обійняла посаду президента Європейського центрального банку. Іспанський міністр закордонних справ Жозеп Боррель замість Федеріки Могеріні став верховним представником ЄС з питань зовнішньої політики. Італієць Давід Сассолі став головою Європейського парламенту. Отже, більшість керівного складу Євросоюзу є прихильниками федералізації ЄС. Очікуваний вихід Великої Британії теоретично має створити для цього більш сприятливі можливості. Але проти федералізації виступають італійські праві популісти, які там зараз перебувають у владі. Ще більш критично щодо зазначеного проекту налаштовані країни Вишеградської четвірки, особливо Польща. Лунають прогнози, що після «Брекситу» саме Варшава замінить Лондон у ролі непохитного європейського скептика. Це тим більше ймовірно, що з 2020 року Польща вже не отримуватиме великі європейські субсидії, які вона мала з 2004 року. Також відкритим є питання лідерства в ЄС. Німецький канцлер Ангела Меркель у 2021 році вже не балотуватиметься, а французький президент Емануель Макрон має сумнівні шанси бути переобраним на другий термін. Зважаючи на зазначені фактори, нова глава історії європейської інтеграції обіцяє бути цікавою та інтригуючою.

23 жовтня 2019 р. депутати Європейського парламенту проголосували за кандидатури європейських комісарів – членів Європейської комісії. Голова Європейської комісії німкеня Урсула фон дер Ляйєн рекомендувала призначити іспанця Жозепа Борреля верховним представником з питань спільної зовнішньої і оборонної політики. Він є відомим європейським дипломатом та вважається прихильником ідеї стримування амбіцій Росії. Першим віце-президентом Європейської комісії став голландець Франс Тіммерманс. Він тривалий час є послідовним прихильником федералістської концепції європейської інтеграції та у середовищі європейської «брюссельської бюрократії» має серйозний адміністративний авторитет. Противагою впливові Тіммерманса може бути ще один віце-президент Європейської комісії у європейських справах датчанка Маргрет Вестагер. Зважаючи на традиційну європейсько-скептичну позицію Данії, це призначення також можна вважати

формою політичного компромісу. Ще одним віце-президентом з питань спільного ринку депутати Європейського парламенту затвердили латвійця Валдіса Домбровскіса. Це найважливіша посада, яку отримали представники країн «новачків» Євросоюзу.

Всупереч позиції італійських європейських скептиків колишній італійський прем'єр-міністр Паоло Джентілоні став комісаром з питань економіки. Його ліберальні економічні переконання є предметом постійної критики італійських лівих і правих популістів. Тепер така критика перенесена на загальноєвропейський рівень. Представник Польщі Януш Войцеховський став європейським комісаром з питань сільського господарства. Йому доведеться вирішувати традиційні суперечки навколо сільськогосподарських субсидій. Це також стосується української проблеми збільшення квот на експорт сільськогосподарської продукції до країн ЄС відповідно до умов функціонування Зони вільної торгівлі.

Європейським комісаром з питань юстиції затвердили бельгійця Дідьє Рейндерса. Сферою його компетенції є завершення процедури виходу Великої Британії з ЄС та подальше зближення правових норм країн-членів ЄС. Дразливу посаду комісара з проблем міграції зайняла шведка Ілве Йоханссон. Такий вибір обумовлений бажанням європейських лібералів перенести на весь ЄС прогресивний шведський досвід адаптації мігрантів. Але європейські консерватори, скоріше за все, послідовно перешкоджатимуть цьому курсу.

Словенець Янез Ленарчик став комісаром з питань кризових ситуацій. За повноваженнями його функції поширюються як на внутрішні так і зовнішні справи ЄС, адже кризовий менеджмент є особливо актуальним в умовах стрімких політичних змін, так само як і глобальних кліматичних змін.

Представниця Чехії Віра Юркова стала комісаром з питань верховенства права та прав людини. Це призначення також зроблено «з прицілом», адже Чехія послідовно виступає проти квотного підходу до розподілу мігрантів між країнами-членами Євросоюзу. Болгарка Марія Габріель стала комісаром з проблем технологічного розвитку, що є символічним, зважаючи на бажання Євросоюзу прискорити процес подолання технологічного розриву між «старими» та «новими» країнами-членами Євросоюзу. Нову посаду в цьому складі Європейської комісії з питань «європейського способу життя» зайняв грек Маргарітас Схінас. Сферою його компетенції є формування «багатокультурної» Європи.

Словак Марош Шевчович став європейським комісаром з комунікацій. З огляду на перспективи подальшого реформування структур Євросоюзу

важливою є посада комісара з проблем між інституційної взаємодії, яку зайняла хорватка Дубравка Шуїца. Колишній європейський комісар з питань політики сусідства і розширення австрієць Йоганнес Ган у цій Європейській комісії відповідатиме за демографічну політику. Європейським комісаром з питань інвестицій стала кіпріотка Стелла Кіріакідас. За європейську соціальну політику відповідає естонка Кедрі Сімсон. Представниця Фінляндії Ютта Урпілайнен стала європейським комісаром з питань сприяння міжнародному розвитку. Представниця Франції Сільвія Голард призначена комісаром з проблем екології. Представник Угорщини Ласло Трочаньї став комісаром з європейського сусідства і розширення ЄС. Це призначення було досить скандальним, зважаючи на особливу позицію Угорщини щодо розширення Євросоюзу. Але у пакетному кадровому компромісі призначення відбулось. Від угорського європейського комісара вимагатимуть проведення саме євросоюзівської, а не суто угорської політики у сфері його компетенції.

Європейським комісаром з питань інноваційної політики став литовець Віргініус Шинкевічюс. Натомість комісаром з проблем зайнятості був призначений люксембуржець Ніколас Шміт, хоча саме у Великому князівстві Люксембург найменше проблем із безробіттям. Натомість у багатьох країнах ЄС це серйозна проблема. Представниця Мальти Єлена Даллі стала комісаром з питань освіти. Португалка Еліза Феррейра була призначена європейським комісаром з питань конвергенції економік країн-членів ЄС, а румунка Рована Плумб стала європейським комісаром з питань транспорту [13, с. 1-2].

Сучасний етап розвитку європейської інтеграції, насамперед, пов'язаний із реформуванням інституцій Євросоюзу з метою поглиблення інтеграційного процесу, з одного боку, та забезпечення вступу нових країн-членів, з іншого. Реалізація цього складного та суперечливого процесу значною мірою залежить від Європейського парламенту, який має ратифікувати Договори про вступ до Європейського Союзу країн-претендентів. За даними представника України при ЄС М.Точицького, впродовж 2014-2019 рр. Європейський парламент схвалив 25 законопроектних актів, резолюцій та доповідей, безпосередньо присвячених Україні. Загалом Україна згадувала у майже 120 рішеннях Європейського парламенту попереднього скликання [1, с. 2]. Зважаючи на важливість для ЄС політики європейського сусідства, скоріше за все, кількість рішень щодо України нового складу Європейського парламенту буде принаймні не меншою.

Висновки. Обрій розвитку Європейського Союзу в політичній сфері залежить від взаємодії структуруютьовуючих елементів політичної системи, а саме – від діяльності урядів, парламентів, громадян. Поки що основні рішення

приймає Європейська комісія, а опосередкований контроль за нею здійснюють національні парламенти, які затверджують представників своїх держав у цій структурі. Водночас члени національних парламентів обираються тими самими виборцями, котрі формують склад Європейського парламенту. Тому формально не може бути заперечень стосовно збільшення відповідних повноважень ЄП. Розвиток цієї тенденції, здається, вже незворотнім.

Поглиблення європейської політичної інтеграції стимулює утворення загальноєвропейських партійних структур, завдяки чому, можливо на виборах 2009 р., громадяни країн-членів ЄС обиратимуть депутатів Європейського парламенту за єдиним партійним списком. Складну групу протиріч складають суперечки між «великими» та «малими» (за чисельністю населення та економічним потенціалом) країнами-членами ЄС. Останні були проти пропорційного представництва в Європейській комісії та Європейському парламенті й відповідно – проти прийняття рішень новою кваліфікованою більшістю. Водночас, якщо не збільшити кількість мандатів, наприклад, у Європейському парламенті, то рішення у новому розширеному ЄС прийматимуться представниками лише половини населення, що є неможливим з точки зору демократичних процедур.

Україна має максимально використати міжпарламентські групи співпраці з Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Литвою, Латвією, Естонією аби створити в Європейському парламенті депутатську групу симпатиків України. Без цього вибудувати комунікацію з новим депутатським складом Європейського парламенту, які у своїй більшості налаштовані консервативно, буде дуже важко. Реалістично змістом міжпарламентської співпраці може бути діалог навколо реалізації програми «Східне партнерство» та адаптації України до взаємодії з ЄС у всіх аспектах співробітництва. Цьому може сприяти призначення Елмара Брока радником Урсули фон дер Ляйєн з проблем України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Точицький М. Європейський парламент 2014-2019: п'ять років поруч з Україною // Дзеркало тижня. – 26 квітня. – 10 травня 2019. – № 16. – С. 2.
2. Bach M. Die Bürokratisierung Europas. Verwaltungseliten, Experten und politische Legitimation in Europa / M. Bach. – Frankfurt am Mein: Campus Verlag, 1999. – 340 s.
3. Bamberg E. (2003). The European Union: How does it work? / E. Bamberg, A. Stubb. – Oxford: Oxford University Press. – 400 s.
4. Cini M. (Hrsg.). European Union Politics / M. Cini. – Oxford: Oxford University Press. – 390 s.
5. Corbett R. The European Parliament / R. Corbett, J. Francis. – London: Royal Institute of Foreign Affairs, 2008. – 300 s.

6. European Parliament 2019-2024 [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.european-elections.eu/election-results> (Last Access: 11.09.2019). – Title from the Screen.
7. Frederick K. Europe's Choice, History's Challenge. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/europe-choice-history-s-challenge> (Last Access: 01.06.2019). – Title from the Screen.
8. Gillingham J. European integration 1950-2003. Superstate or New Market Economy? / J. Gillingham – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 500 s.
9. Läufer T. Die Europäische Union und ihr Parlament / T. Läufer. – Bonn: Taschenbuch Verlag, 1994. – 380 s.
10. Maurer A. Das Europäische Parlament nach Amsterdam und Nizza: Akteur, Arena oder Alibi? / A. Maurer, W. Wessels. – Baden-Baden: C.H. Beck Verlag, 2003. – 260 s.
11. Maurer A. Das Europäische Parlament. Supranationalität. Repräsentation und Legitimation / Maurer A., D. Nickel. – Baden-Baden: Fischer Verlag, 2005. – 300 s.
12. Rittberger B. Building Europe's Parliament. Democratic Representation beyond the Nation State / B. Rittberger. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 280 s.
13. Schoendube C. Blick hinter die Kulissen des Europäischen Parlaments / C. Schoendube. – Bonn: Konrad Adenauer Stiftung, 1993. – 250 s.
14. The von der Leyen Commission: for a Union that Strives for work [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.ec.europa.eu/commission/presscenter/detail/en/ip_19_5542 (Last Access: 11.09.2019). – Title from the Screen.

References:

1. Tochizky, M. (2019). *Evropeiskiy parlament 2014-2019: p'jat rokiv poruch z Ukrainoyu*, Dzerkalo Tyghnya, 16.
2. Bach, M. (1999). *Die Bürokratisierung Europas. Verwaltungseliten, Experten und politische Legitimation in Europa*. Frankfurt am Mein: Campus Verlag.
3. Bamberg, E. & Stubb A. (2003). *The European Union: How does it work?* Oxford: Oxford University Press.
4. Cini, M. (Hrsg) (2007). *European Union Politics*. Oxford: Oxford University Press.
5. Corbett, R. & James F. (2008). *The European Parliament*. London: Royal Institute of Foreign Affairs.
6. European Parliament 2019-2024. Retrieved from: <https://www.european-elections.eu/election-results>
7. Frederick, K. Europe's Choice, History's Challenge. Retrieved from: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/europe-choice-history-s-challenge>
8. Gillingham, J. (2003). *European integration 1950-2003. Superstate or New Market Economy?* Cambridge: Cambridge University Press.
9. Läufer, T. (1994). *Die Europäische Union und ihr Parlament*. Bonn Taschenbuch Verlag.
10. Maurer, A. & Wessels W. (2003). *Das Europäische Parlament nach Amsterdam und Nizza: Akteur, Arena oder Alibi?* Baden-Baden: C.H. Beck Verlag.
11. Maurer, A & Nickel D. (2005). *Das Europäische Parlament. Supranationalität. Repräsentation und Legitimation*. Baden-Baden: Fischer Verlag.
12. Rittberger, B. (2005). *Building Europe's Parliament. Democratic Representation Beyond the Nation State*. Oxford: Oxford University Press.
13. Schoendube, C. (1993). *Blick hinter die Kulissen des Europäischen Parlaments*. Bonn: Konrad Adenauer Stiftung.
14. The von der Leyen Commission: for a Union that Strives for work. Retrieved from: https://www.ec.europa.eu/commission/presscenter/detail/en/ip_19_5542

Andrii Martynov, Dr. Habil. (History), Professor
Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine

THE POLITICAL SYSTEM OF EUROPEAN UNION AFTER EUROPEAN PARLIAMENT ELECTION OF 2019

Abstract. *The politics of the European Union are different from other organizations and states due to the unique nature of the EU. The common institutions mix the intergovernmental and supranational aspects of the EU. The EU treaties declare the EU to be based on representative democracy and direct elections take place to the European Parliament. The Parliament, together with the European Council, works for the legislative arm of the EU. The Council is composed of national governments thus representing the intergovernmental nature of the European Union. The central theme of this research is the influence of the European Union Political system the Results of May 2019 European Parliament Election. The EU supranational legislature plays an important role as a producer of legal norms in the process of European integration and parliamentary scrutiny of the activities of the EU executive. The European Parliament, as a representative institution of the European Union, helps to overcome the stereotypical notions of a "Brussels bureaucracy" that limits the sovereignty of EU member states. The European Parliament is a political field of interaction between European optimists and European skeptics. The new composition of the European Parliament presents political forces focused on a different vision of the strategy and tactics of the European integration process. European federalists in the "European People's Party" and "European Socialists and Democrats" consider the strategic prospect of creating a confederate "United States of Europe". The Brexit withdrawal from the EU could help the federalists win over European skeptics. Critics of the supranational project of European integration do not have a majority in the new composition of the European Parliament. But they are widely represented in many national parliaments of EU Member States. The conflicting interaction between European liberals and far-right populists is the political backdrop for much debate in the European Parliament. The result of this process is the medium term development vector of the European Union.*

Keywords: *Elections, European integration, European Union, European Parliament, European optimists, European skeptics.*

Надійшла до редколегії 15.10.2019

УДК 327(4-6ЄС+64)

DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.31-42>

Ірина Тихоненко, кандидат політичних наук
 Чорноморський національний університет імені Петра Могили
 Миколаїв, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ БАГАТОСТОРОННЬОГО СПІВРОБІТНИЦТВА КОРОЛІВСТВА МАРОККО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ВІД ПОЛІТИЧНОГО ДО ЦІННІСНОГО ВИМІРУ

Анотація. Статтю присвячено одному із актуальних напрямів співробітництва Європейського Союзу у межах Євро-Середземноморського партнерства, а саме з Королівством Марокко. Офіційний Рабат має як історичне підґрунтя до співпраці з ЄС (колоніальне минуле), так і розбудований діалог з євроспільнотою від асоційованого членства до набуття особливого статусу партнерства у 2008 р. Виділено основні напрями та сфери багатостороннього співробітництва Марокко та ЄС, яке втілюється як у двосторонніх контактах Рабата з провідними європейськими державами (насамперед Францією та Іспанією), так і на рівні інтеграційного об'єднання. Виявлено, що набуття особливого статусу у співробітництві з ЄС має на меті поглиблення співпраці не лише у економічній, безпековій та енергетичній сферах, а й людський вимір двосторонніх відносин, який зачіпає права людини та культурно-гуманітарне співробітництво. Зокрема, актуальним на порядку денному двосторонніх марокканських-європейських відносин є міграційні питання, проблема Західної Сахари, що децю ускладнюють діалог. Провідну роль у відносинах Марокко з країнами-членами ЄС відіграє діалог у межах франкофонії, а також міжлюдські контакти у сфері культури, освіти і науки. Ці контакт тісно підтримуються між Марокко та Францією і Іспанією, а також стають проявом поширення європейських цінностей, які прописані в Угоді про асоціацію.

Ключові слова. Європейський Союз, Королівство Марокко, європейська політика сусідства, євро-середземноморське партнерство, культурно-гуманітарне співробітництво, франкофонія.

Європейський Союз намагається розвивати відносини із державами сусідами за допомогою Європейської політики сусідства у якій середземноморський регіон займає чільне місце. У свою чергу, Королівство Марокко пов'язане із Європою тісними історичними зв'язками, насамперед з Францією та Іспанією і вже має довготривалі відносини у політичній та економічній сфері з євроспільнотою. Новий поштовх до зміцнення такого діалогу було закріплено спільною заявою Брюсселя та Рабата 27 червня 2019 р. Між Марокко та ЄС з 2015 р. певний час існував вакуум у дипломатичних відносинах через проблему Західної Сахари. Зокрема, у січні 2019 р. Європейський Парламент прийняв поправлену версію Угоди про лібералізацію, яка ще раз дозволила включити територію Західної Сахари до мароккансько-європейських торгівельних відносин, так як офіційний Рабат вважає цю територію своєю [21].

Марокко має статус особливого партнера ЄС і розвиває як багатосторонній діалог з Брюсселем, так і тісні двосторонні відносини з окремими державами-членами ЄС у яких чільне місце посідає культурно-гуманітарне співробітництво. Адже, сфера культури, освіти входження Марокко до Франкофонії є одним із проявів «м'якої сили» ЄС, а також поширення ціннісного підходу – демократії, прав людини, громадянського суспільства у політиці ЄС.

Діяльність Європейського союзу є об'єктом дослідження низки науковців. Зокрема, Північну Африку як регіон, з яким співпрацює ЄС досліджують українські науковці З. Священко [5] у контексті міграційних питань, діяльність Франкофонії висвітлюється у праці В. Лучкевич [2], а територіальні питання Іспанії до яких має відношення Марокко вивчає В. Макух [3]. Серед російських науковців мароккансько-європейські відносини досліджує К. Конкін [1]. Відносини Рабата та Брюсселя вивчають європейські та марокканські дослідники М. Сідаті [19], Д. Хеллі [12], Дж. Хорст [13]. Проте, зовнішня політика Марокко недостатньо висвітлюється українськими науковцями, а сучасний стан відносин між Марокко та ЄС набуває нових вимірів у контексті публічної дипломатії ЄС, міграційних питань та міжцивілізаційного діалогу, що потребує більш детального вивчення вітчизняною міжнародно-політичною наукою.

Метою статті є проаналізувати особливості розвитку відносин між Королівством Марокко та ЄС від формату договору про асоціацію до отримання особливого статусу Рабата у євроспільноті, а також звернути увагу на роль культурно-гуманітарного та ціннісного виміру у такому співробітництві.

Розвиток відносин між Марокко та Європейським Союзом було розпочато в 1960 р. підписанням першої комерційної угоди. Відповідно до чотирьох фінансових протоколів Угоди про співробітництво 1976 р. підписаної між Європейським співтовариством (попередником ЄС) і Марокко, офіційний Рабат отримав загалом 1091 млн. євро, в тому числі 574 млн. євро з бюджету Співтовариства і 518 млн. євро в формі запозичень з власних коштів Європейського інвестиційного банку. Галузевий пріоритет протоколів був відданий розвитку сільських районів (46%). Іншими секторами діяльності були в порядку важливості: економічна інфраструктура (17%), соціальний сектор (15,6%), приватний сектор (10%), професійне навчання (10%) і громадянське суспільство (0,4%) [4, с. 67].

Ще в 1988 р. Марокко подало запит на членство в Європейській економічній комісії, але не отримало позитивної відповіді. Надалі процес розширення ЄС і співпраця організації з такою державою як Туреччина викликали відновлення інтересу до поглиблення співпраці між Марокко і ЄС.

У 1995 р між ЄС і країнами Середземномор'я, і Марокко зокрема, була підписана Барселонська декларація про розвиток «Євро-Середземноморського партнерства» (ЄвроМед). ЄвроМед покликане було забезпечити належні умови для політичного діалогу між ЄС і його партнерами в Середземноморському басейні. Основним принципом взаємодії стало регіональне співробітництво в атмосфері миру, безпеки і стабільності відповідно до демократичних принципів і прав людини. ЄвроМед складається з трьох сфер співробітництва: політика і безпека, економіка і фінанси, соціальні та гуманітарні питання [7].

У межах ЄвроМед у 2004 р Марокко підписало Агадирську угоду з Йорданією, Єгиптом і Тунісом, у якій було визначено створення регіональної зони вільної торгівлі. Для даного проекту ЄС виділив 4 млн. євро. Наступною ініціативою є участь Марокко в пан-євро-середземноморських преференційних правилах визначення походження, які були затверджені в 2005 р. і об'єднують ЄС, Марокко та інших партнерів в Європі і Середземномор'ї для підтримки регіональної інтеграції шляхом створення загальної системи правил походження. Також угодою передбачено можливість діагональної кумуляції (учасники можуть використовувати сировину один одного). Поступово правила походження замінюються створеною у 2011 р. Регіональною конвенцією про пан-євро-середземноморські преференційні правила визначення походження, метою якої є забезпечення більш уніфікованої структури протоколів походження. Марокко приєдналося до Регіональної конвенції 18 квітня 2012 р. [22].

У 1996 р. між Марокко і ЄС була підписана Угода про асоціацію, яка набула чинності в 2000 р., і таким чином, співпраця між Королівством Марокко і ЄС розширилася за рахунок включення сфер політики і безпеки. Ця угода стала спільною основою для відносин між ЄС і Марокко в політичній, економічній, соціальній, науковій і культурній сферах. В Угоді наголошується на необхідності забезпечення гармонійних економічних і соціальних відносин між сторонами з метою сприяння розвитку та процвітання Марокко і його жителів. Вона також визначає умови для поступової лібералізації торгівлі та умови встановлення зони вільної торгівлі між сторонами. Зокрема, Угода також встановлює домовленості про створення зони вільної торгівлі, що сприяє поширенню сільськогосподарської продукції та рибальства. В рамках Угоди

були створені десять робочих груп або секторальних підкомітетів, включаючи підкомітет «Права людини, демократизація і управління», був посилений політичний діалог [9]. В межах асоціації були укладені також секторальні угоди в різних сферах: угоду про науково-технічне співробітництво 2003 р., партнерство в сфері рибальства 2005 р.

У 2004 р. ЄС запропонував новий формат відносин під назвою політика «Європейського сусідства», яка пропонує Марокко і іншим країнам-сусідам ЄС спільно працювати над встановленням та розвитком миру, стабільності і процвітання. Європейська політика сусідства (ЄПС) спрямована на запобігання появи будь-яких нових розбіжностей між ЄС і його сусідами, пропонуючи більш тісні відносини в сфері безпеки, а також у політичній, економічній, соціальній і культурній галузях. У цих межах був реалізований план дій у всіх сферах співпраці. Технічні комітети експертів з європейських інститутів і марокканської влади регулярно зустрічаються, приділяючи особливу увагу таким темам, як більш сильний політичний діалог, справедливість і безпеку, а також права людини. Конкретні цілі співробітництва Марокко і ЄС були викладені в Плані дій ЄПС ЄС-Марокко, який був спільно прийнятий в липні 2005 р. [10].

Рабат почав виявляти прагнення до більш привілейованих відносин з ЄС, що втілювалося у наданні йому особливого статусу в ЄС з 2008 р. Метою особливого статусу Марокко в ЄС є: зміцнення діалогу і співробітництва в сфері політики і безпеки; поступова інтеграція Марокко до внутрішнього ринку ЄС за допомогою зближення законодавчої та нормативної бази; розширення партнерства для включення нових учасників. На політичному фронті розширений статус пропонує можливість поглиблення діалогу і співпраці з ключових стратегічних проблем, з якими зіштовхуються сторони [20]. Крім створення саміту ЄС-Марокко і проведення регулярних зустрічей для активізації політичного діалогу, новий політичний порядок денний включає участь Марокко в кризових операціях (військових і цивільних) з ЄС і підтвердження прихильності Спільної європейської політики безпеки. Міжпарламентське співробітництво сторін було розширено створенням спільної комісії зі зміцнення обмінів між партіями і політичними групами, в той час як Марокканський парламент отримав статус спостерігача в Парламентській асамблеї Ради Європи [11].

Щодо питань безпеки, то співпраця між двома сторонами спрямована на розширення меж механізмів контролю, участь Марокко в навчаннях і семінарах Європейської поліції, поглибленні співпраці з європейським Центром

моніторингу наркотиків і наркоманії тощо Важливою сферою в особливому статусі є економічне і енергетичне співробітництво, а також вагомість людського виміру зв'язків між ЄС та Марокко, який спрямований на зміцнення культурних обмінів, освіти і науково-технічного співробітництва. Також особливий статус передбачає для Марокко можливість брати участь (Марокко вже є членом цих структур) в Європейському агентстві з безпеки і Агентстві інформаційної безпеки (ENISA), європейському Агентстві з безпеки польотів (EASA), Європейському агентстві з морської безпеки (EMSA) та ін. [16].

Партнерство, що пов'язує обидві сторони, ґрунтується на численних економічних та політичних угодах. Крім того, Європейський Союз є провідним торговельним партнером Марокко. У 2012 р. ЄС імпортував товарів з Марокко вартістю трохи більше 9 млрд. євро і експортував в Марокко 7 млрд. євро [22]. 1 березня 2013 р. були розпочаті переговори про створення Повноцінної зони вільної торгівлі (DCFTA) між ЄС і Марокко. До 2019 р. були проведені чотири раунди переговорів. DCFTA буде ґрунтуватися на існуючій між ЄС і Марокко Угоді про асоціацію, якою була створена зона вільної торгівлі між ЄС і Марокко. Загальна мета переговорів полягає в створенні нових торгових і інвестиційних можливостей і забезпеченні кращої інтеграції економіки Марокко в єдиний ринок ЄС. DCFTA також націлене на підтримку поточних економічних реформ в Марокко і наближенні марокканського законодавства до законодавства ЄС в сферах, пов'язаних з торгівлею. Крім того, 1 жовтня 2012 р. набула чинності Угода ЄС–Марокко щодо сільськогосподарських, перероблених сільськогосподарських і рибних продуктів [8].

Основними продуктами, що імпортуються з Марокко, є машинобудування та транспортне обладнання, одяг і текстильні вироби, сільськогосподарські продукти. У той час як продукція, що експортується ЄС – це метали, транспортне обладнання і машини. 10 грудня 2015 р. бізнес-потоки були заблоковані рішенням Європейського суду про визнання недійсним торгової угоди. Перерва відноситься, зокрема, до експорту сільськогосподарської та рибної продукції. Дане рішення має політичне коріння: угода включала також продукти, що надходять з території Західної Сахари. Оскільки район, відомий як Арабська Демократична Республіка Сахари, вважає себе незалежним від Марокко, він не згоден з повноваженнями цієї держави. Рабат висловив своє здивування, а марокканський міністр закордонних справ назвав це рішення «нескладним» і «незрозумілим», з огляду на тісну транскордонну співпрацю з ЄС [19]. Високий представник Європейського союзу у закордонних справах і політиці безпеки Ф. Могеріні зазначила, що подасть апеляцію до

Європейського суду. З 2016 р. було прийнято рішення на користь законності угоди з рибальства і сільгосппродукції між ЄС і Марокко і неприпустимість апеляції фронтом Полісаріо [15].

Одним із вагомих аспектів реалізації мароккансько-європейського співробітництва є культурно-гуманітарна сфера.

Культурні контакти між країнами ЄС і Марокко мають багату історію внаслідок колоніальних відносин і в період правління Мухаммеда VI вони значно активізувалися, що було пов'язано, насамперед, з політичними домовленостями. Наприклад, в 2017 р. проект SouthMed CV, створений програмою European Med Culture, який підтримує мистецькі та культурні проекти в південному Середземномор'ї і надає їм фінансову підтримку, вибрав десять марокканських проектів з Танжера, Марракеша і Касабланки, і надав фінансування в розмірі понад 200 тис. євро [6].

Внаслідок колоніальних зв'язків Марокко має дуже тісні культурні відносини з Францією (французькою мовою володіє близько 40% жителів Марокко і де-факто вона грає роль другої офіційної мови). Французька мова має великий вплив на культурний процес в Марокко. Французький Інститут (Institut français) в Марокко має 12 філій в різних містах, в яких вивчають французьку мову 90 000 студентів. Є також два центри Альянс Франсез (Alliance française) в містах Ес-Сувейра і Сафі.

Головним провідником французької мови та культури в країні виступає міжнародна організація співробітництва франкомовних країн – Франкофонія. Організація була створена в 1970 р, а Марокко стало її учасником в 1981 р. Дії організації спрямовані на повагу культурного і мовного різноманіття та слугують для просування французької мови, миру та сталого розвитку. Це особливо важливо для Марокко, так як в країні крім офіційних мов: арабської і берберського, широко поширені різні діалекти, і французька мова зокрема [17].

У своєму Посланні на саміті Франкофонії в Дакрі, король Мохаммед VI зазначив, що Франкофонія є реальною можливістю пом'якшити суворість глобалізації та сприяти відчутним, стійким змінам за допомогою співпраці. Також він зауважив, що динаміка франкомовних медіа-груп, наприклад, в сфері мовлення та преси, демонструє різноманіття взаємовигідних аспектів, потенційно властивих співпраці Південь-Південь. «Наявність франкомовного моста – це не просто можливість використовувати мову, але швидше є можливістю для кожного з наших відповідних народів надати свій вплив; це також інструмент для розвитку наших народів» [18].

Французько-марокканське співробітництво в сфері освіти також є вагомим. У Марокко діє друга за величиною французька шкільна мережа по всьому світу, в яких навчається 32000 чоловік, а у Франції навчаються близько 37 000 марокканських студентів, що робить їх найбільшою групою іноземних студентів у Франції. Французька культурна та освітня діяльність залишається досить сильною в Марокко. Наприклад, центр культурних ресурсів Франції (*médiathèque*) в Рабаті є найбільшим за кордоном по книжковим перекладам, також Франція організовує такі великі фестивалі як «Fès», «Essaouira», книжкові ярмарки в Касабланці і Танжері. З метою уникнення ситуації, при якій Франція буде діяти замість марокканської громадськості, Франція розширила свої навчальні програми, спрямовані на створення марокканського потенціалу в культурному і освітньому секторах [12, р. 15].

Спостерігається тенденція до зростання більш збалансованих і рівних партнерських відносин шляхом обміну, співтворчості і спільного виробництва (Французький культурний сезон, гранти молодим марокканським художникам і ін.). Культурні відносини між Марокко і Францією також розвиваються на рівні прямих контактів між організаціями громадянського суспільства, між культурними інститутами (Інститут дю Монд Араб у Франції, який сприяє науковому та технічному співробітництву з арабським світом), а також на рівні окремих міст [12, р. 17].

Іспанія також є вагомим культурним партнером Марокко і його найближчим сусідом в Європі. Іспанська мова широко поширена в Марокко, особливо на півночі країни, а в Іспанії присутня значна марокканська громада. У 2011 р. Міністерством закордонних справ Іспанії було виділено понад 2,2 мільйона євро на культурну та освітню співпрацю з Марокко. У 2012 р. Іспанія і Марокко підписали стратегічну угоду про співпрацю в галузі культури, освіти і спорту. Найактивнішою є співпраця в сфері освіти: більш 140000 марокканських студентів були офіційно зареєстровані в іспанських освітніх структурах (крім університетів) в той час як Марокко приймає у себе близько 70000 студентів, що навчаються іспанською мовою. Іспанія фінансує 11 освітніх структур в Марокко, в тому числі 351 вчителів, 48 з яких викладають арабську мову. Крім того, на мовних курсах в Інституті Сервантеса зареєстровано 12000 студентів, що навчаються іспанською мовою. Сам Інститут має 12 відділень по всьому Марокко, його бібліотека в Танжері є однією з найбільших в арабському світі. Інститут також проводить курси в університетах і підтримує основні культурні заходи, такі як культурні сезони, книжкові ярмарки, фестивалі. Також можна відзначити співпрацю в рамках

Іспанського агентства з міжнародного співробітництва та розвитку (AECID), яке займається багатьма проектами на півночі Марокко [14]. Марокко отримує фінансування від Erasmus +, багатомільярдної програми ЄС на період 2014-2020 рр., яка має на меті забезпечити освітні та спортивні програми для молоді зокрема і в Марокко [13, р. 87].

У цілому, співпраця Марокко з країнами ЄС в культурно-гуманітарній сфері активно розвивається і відіграє позитивну роль в боротьбі з релігійним екстремізмом і будівництві громадянського суспільства.

Таким чином, між Королівством Марокко та Європейським Союзом вже налагоджено досить тісний політичний та економічний діалог, який можна розглядати у історичній ретроспективі. Безсумнівним здобутком двостороннього співробітництва є його еволюція від Угоди про асоціацію до набуття Марокко особливого статусу у євроспільноті.

Марокко бере участь у багатьох ініціативах ЄС, спрямованих на тіснішу інтеграцію в економічній сфері. Варто відзначити, що іноді в економічному співробітництві виникають проблеми, які, найчастіше, викликані політичними причинами, але сторони їх намагаються вирішувати дипломатичними шляхами, постійно стверджуючи про намір розвивати більш тісні економічні зв'язки.

ЄС приділяє значну вагу так званій «м'якій силі» проявом якої є культурно-гуманітарне співробітництво. Зокрема, французька культурна та освітня діяльність є досить сильною в Марокко, що проявляється у функціонуванні багатьох організацій в країні та ґрунтується на історичному чиннику входження Марокко до Франкофонії. Іспанія також активно розвиває співпрацю з Марокко в зазначених сферах, особливо приділяючи увагу північному регіону країни, що пояснюється загальною водною межею між державами. Такі тісні зв'язки Марокко та ЄС у сфері культури та освіти сприяють поширенню ціннісного підходу у політиці ЄС щодо країн сусідів, а саме, поширення демократії, розбудови громадянського суспільства та підтримки прав людини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конкин К. С. Марокко и Евросоюз: новый уровень взаимоотношений / К. С. Конкин // Вестник РУДН. Серия «Международные отношения». – 2011. – № 1. – С. 20-31.
2. Лучкевич В. Діяльність міжнародної організації Франкофонії у формуванні сучасного європейського культурно-освітнього простору // В. Лучкевич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2016. – Вип. 1. – С. 172-175.

3. Макух В. В. Проблема анклавів Сеути та Мелільї в контексті мароккансько-іспанських відносин / В. В. Макух // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2010. – № 1. – С. 88-92.
4. Орлова С. Ю. Эволюция интеграционной политики ЕС в отношении стран Северной Африки / С. Ю. Орлова // Международный студенческий научный вестник. – 2016. – № 2. – С. 67-72.
5. Священко З. Міграційна політика Європейського Союзу щодо країн Північної Африки / З. Священко // Європейські історичні студії. – 2019. – № 13. – С. 67-83.
6. Amman Southmed CV Regional Conference: The impact of culture in the Southern Mediterranean region [Electronic Resource] // SouthMed CV. – Mode of Access: <http://www.smedcv.net/ammen-southmed-cv-regional-conference-the-impact-of-culture-in-the-southern-mediterranean-region/> (last Access: September 10, 2019). – Title from the Screen.
7. Barcelona declaration adopted at the Euro-Mediterranean Conference – 27-28/11/95 [Electronic Resource] – Mode of Access: https://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/barcelona_declaration.pdf (last Access: September 10, 2019). – Title from the Screen.
8. Benhayoun J.E. Morocco and the EU: Managing the Future. [Electronic Resource] / J. E. Benhayoun // Morocco World News. – 2017. – June 5. – Mode of Access: <https://www.moroccoworldnews.com/2017/06/218876/morocco-eu-managing-future/> (last Access: September 10, 2019). – Title from the Screen.
9. Euro-Mediterranean Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Kingdom of Morocco, of the other part [Electronic Resource] // Official Journal of the European Communities. – Mode of Access: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/march/tradoc_127906.pdf (last Access: September 10, 2019).
10. EU/Morocco Action Plan [Electronic Resource] // EU Neighborhood. – Mode of Access: <https://library.euneighbours.eu/content/eu-morocco-enp-action-plan> (last Access: September 10, 2019). – Title from the Screen.
11. Full speech of king Mohammed VI at opening of parliament fall session. [Electronic Resource] // Morocco World News. – Mode of Access: <https://www.moroccoworldnews.com/2017/10/230977/king-mohammed-vis-speech-opening-parliament/> (last Access: September 10, 2019). – Title from the Screen.
12. Helly D. Morocco Country Report. European Commission / D. Helly. Brussel, 2014. – 24 p.
13. Horst J. Euro-Mediterranean Relations After the Arab Spring: Persistence in Times of Change / J. Horst, A. Junemann, D. Rothe. – Routledge, 2016. – 252 p.
14. Joint Declaration. 11th Spain-Morocco High-Level Meeting, Madrid, 5 June 2015 [Electronic Resource] // La Moncloa. – Mode of Access: <http://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/presidente/news/Documents/11th%20Spain-Morocco%20High-Level%20Meeting.%20Joint%20Declaration.pdf> (last Access: September 10, 2019). – Title from the Screen.
15. Joint statement by Federica Mogherini and the Minister for Foreign Affairs and Cooperation of the Kingdom of Morocco, Nasser Bourita. Bruxelles, 27.02.2018. [Electronic Resource] // Delegation of the European Union to Morocco. – Mode of Access: https://eeas.europa.eu/delegations/morocco/40464/joint-statement-federica-mogherini-and-minister-foreign-affairs-and-cooperation-kingdom_en (last Access: September 10, 2019). – Title from the Screen.
16. Message of HM the King to 5th African Union-European Union Summit in Abidjan, Full Text, 29 November 2017 [Electronic resource] // Agence Marocaine de Presse. – Mode of Access: <http://www.mapnews.ma/en/discours-messages-sm-le-roi/message-hm-king-5th-african-union-european-union-summit-abidjan-full-tex> (last Access: September 10, 2019). – Title from the Screen.

17. Organisation internationale de la Francophonie: official website [Ressource électronique]//Francophonie.– Mode d'accès: https://www.francophonie.org/welcome-to-the-international.html#section_3 (dernier Accès: September 10, 2019). – Titre de l'écran.

18. Royal Message to 15th Francophonie Summit. 30 November 2014 [Electronic resource] // Kingdom of Morocco Ministry of Culture and Communication. – Mode of Access: <http://www.maroc.ma/en/royal-speeches/royal-message-15th-francophonie-summit> (last Access: September 10, 2019). – Title from the Screen.

19. Sidati M. The EU's Morocco problem [Electronic resource] / M. Sidati // POLITICO. – Mode of Access: <https://www.politico.eu/article/the-eus-morocco-problem-western-sahara-trade-judgment/> (last Access: September 10, 2019). – Title from the Screen.

20. Statut avancé du Maroc avec l'UE: Feuille de route de la réunion du Conseil d'association entre l'UE et le Maroc [Ressource électronique] // Delegation of the European Union to Morocco. – Mode d'accès: https://eeas.europa.eu/node/4327_fr (dernier Accès: 10 septembre 2019). – Titre de l'écran.

21. Teevan C. EU-Morocco: a win-win partnership? [Electronic resource] / C. Teevan // Moroccan Institute for Policy Analysis. – 2019. – 30 June. – Mode of Access: <https://mipa.institute/6866> (last Access: September 10, 2019). – Title from the Screen.

22. Vasta L. Morocco and EU, a business alliance or Mediterranean disorders? [Electronic Resource] / L. Vasta // Mediterranean Affairs. – 2016. – April 6. – Mode of Access: <http://mediterraneanaffairs.com/morocco-and-eu-a-business-alliance-or-mediterranean-disorders/> (last Access: September 11, 2019). – Title from the Screen.

References:

1. Konkin, K. S. (2011). Marokko i Evrosoyuz: novyy uroven vzaimootnosheniy *Vestnik RUDN. Seriya «Mezhdunarodnyye otnosheniya»*, 1, 20-31.

2. Luchkevych, V. (2016). Diyal'nist' mizhnarodnoyi organizatsiyi Frankofoniyi u formuvanni suchasnogo yevropejs'kogo kul'turno-osvitn'ogo prostoru *Naukovy'j visny'k Uzhgorods'kogo nacional'nogo universy'tetu. Seriya : Pedagogika. Social'na robota*, 1, 172-175.

3. Makux, V. V. (2010). Problema anklaviv Seuty' ta Melil'yi v konteksti marokkans'ko-ispans'ky'x vidnosy'n *Naukovy'j visny'k Mizhnarodnogo humanitarnogo universy'tetu*, 1, 88-92.

4. Orlova, S. Yu. (2016). Evolyutsiya integratsionnoy politiki ES v otnoshenii stran Severnoy Afriki *Mezhdunarodnyy studencheskiy nauchnyy vestnik*, 2, 67-72.

5. Svyashhenko, Z. (2019). Migracijna polity'ka Yevropejs'kogo Soyuzu shhodo krayin Pivnichnoyi Afry'ky' *Yevropejs'ki istory'chni studiyi*, 13, 67-83.

6. Amman Southmed CV Regional Conference: The impact of culture in the Southern Mediterranean region. (2017). *SouthMed CV*. Retrieved from <http://www.smedcv.net/amman-southmed-cv-regional-conference-the-impact-of-culture-in-the-southern-mediterranean-region/>

7. European Commission (1995). *Barcelona declaration adopted at the Euro-Mediterranean Conference* – 27-28/11/95. Retrieved from https://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/barcelona_declaration.pdf

8. Benhayoun, J.E. (2017, June). Morocco and the EU: Managing the Future. *Morocco World News*. Retrieved from <https://www.moroccoworldnews.com/2017/06/218876/morocco-eu-managing-future/>

9. European Commission (2000). *Euro-Mediterranean Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Kingdom of Morocco, of the other part*. Retrieved from http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/march/tradoc_127906.pdf

10. EU Neighbours portal (2005). *EU/Morocco Action Plan*. Retrieved from <https://library.euneighbours.eu/content/eu-morocco-enp-action-plan>

11. Full speech of king Mohammed VI at opening of parliament fall session. (2010). *Morocco World News*. Retrieved from <https://www.moroccoworldnews.com/2017/10/230977/king-mohammed-vis-speech-opening-parliament/>

12. Helly, D. (2014). *Morocco Country Report*. European Commission. Brussel.
13. Horst, J., Jünemann, A. & Rothe, D. (2016). *Euro-Mediterranean Relations After the Arab Spring: Persistence in Times of Change* Routledge
14. La Moncloa (2015). *Joint Declaration*. 11th Spain-Morocco High-Level Meeting, Madrid, 5 June 2015. Retrieved from <http://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/presidente/news/Documents/11th%20Spain-Morocco%20High-Level%20Meeting.%20Joint%20Declaration.pdf>
15. EEAS (2018). *Joint statement by Federica Mogherini and the Minister for Foreign Affairs and Cooperation of the Kingdom of Morocco, Nasser Bourita*. Bruxelles, 27.02.2018. Retrieved from https://eeas.europa.eu/delegations/morocco/40464/joint-statement-federica-mogherini-and-minister-foreign-affairs-and-cooperation-kingdom_en
16. Message of HM the King to 5th African Union-European Union Summit in Abidjan, Full Text, 29 November 2017 (2017). *Agence Marocaine de Presse*. Retrieved from <http://www.mapnews.ma/en/discours-messages-sm-le-roi/message-hm-king-5th-african-union-european-union-summit-abidjan-full-text>
17. The International Organization of La Francophonie. www.francophonie.org. Retrieved from https://www.francophonie.org/welcome-to-the-international.html#section_3
18. Ministry of Culture and Communication of the Kingdom of Morocco (2014). *Royal Message to 15th Francophonie Summit*. 30 November 2014. Retrieved from <http://www.maroc.ma/en/royal-speeches/royal-message-15th-francophonie-summit>.
19. Sidati, M. (2016). The EU's Morocco problem. *POLITICO*. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/the-eus-morocco-problem-western-sahara-trade-judgment/>
20. EEAS (2007). *Statut avancé du Maroc avec l'UE: Feuille de route de la réunion du Conseil d'association entre l'UE et le Maroc [Morocco's advanced status with the EU: Roadmap for the Association Council meeting between the EU and Morocco]*. Retrieved from https://eeas.europa.eu/node/4327_fr [in French].
21. Teevan, C. (2019, June). EU-Morocco: a win-win partnership? *Moroccan Institute for Policy Analysis*. Retrieved from <https://mipa.institute/6866>
22. Vasta, L. (2016, April). Morocco and EU, a business alliance or Mediterranean disorders? *Mediterranean Affairs*. Retrieved from <http://mediterraneanaffairs.com/morocco-and-eu-a-business-alliance-or-mediterranean-disorders/>

Iryna Tykhonenko, Ph.D. (Political Science)

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

EVOLUTION OF THE MULTILATERAL COOPERATION BETWEEN THE KINGDOM OF MOROCCO AND THE EUROPEAN UNION: FROM POLITICAL TO VALUES DIMENSION

Abstract. The article focuses on one of the current areas of European Union cooperation within the Euro-Mediterranean Partnership, namely with the Kingdom of Morocco. The official Rabat has both a historical basis for cooperation with the EU (colonial past) and an established dialogue with the European Union from associate membership to the acquisition of a special partnership status in 2008. The purpose of Morocco's special status in the EU is to: strengthen dialogue and cooperation in the field of politics and security; gradual integration of Morocco into the EU internal market through approximation of legislation and regulations. The main directions and areas of multilateral cooperation between Morocco and the EU are highlighted especially Rabat ties with leading European powers (notably France and Spain) as implementation of bilateral level and at the level of integration with EU as political body. It is revealed that the acquisition of a special status in cooperation with the EU aims to deepen cooperation not only in

the economic, security and energy spheres, but also the human dimension of bilateral relations, which affects human rights and cultural and humanitarian level of relations.

In particular, the topical agenda for bilateral Moroccan-European relations is migration issues, the problem of Western Sahara, which complicate dialogue somewhat. The leading role in Morocco's relations with EU Member States is played by dialogue within the Francophonie, as well as interpersonal contacts in the fields of culture, education and science. These contacts are closely maintained between Morocco, France and Spain, and implemented the EU's values policy mentioned in the Association Agreement. It is revealed that cultural cooperation plays a positive role in the fight against religious extremism and civil society building.

Key words: *European Union, Kingdom of Morocco, European Neighborhood Policy, Euro-Mediterranean Partnership, Cultural and Humanitarian Cooperation, Francophonie.*

Надійшла до редколегії 11.09.2019

УДК 339.92(4):329.8(430) "2017"

DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.43-57>**Ганна Харлан**

кандидат історичних наук, науковий співробітник

Інститут історії України НАН України

Київ, Україна

**ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ В ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОГРАМАХ
ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ФРН 2017 Р.**

Анотація. Статтю присвячено дослідженню специфіки європейської інтеграції в програмах основних політичних сил Німеччини на виборах до Бундестагу 2017 р. Позиції партій охарактеризовані за ступенем впливу на перебіг політичного життя ФРН. Проаналізовано зовнішньополітичні розділи програмних документів шести партій (ХДС / ХСС, СДПН, ВДП, «Союз 90 / Зелені», «Ліві», «Альтернатива для Німеччини»), яким вдалося подолати прохідний бар'єр.

Практично всі політичні партії, яким вдалося подолати прохідний бар'єр на парламентських виборах 24 вересня 2017 р., виклали в передвиборчих програмах власне бачення європейського напрямку зовнішньополітичної стратегії ФРН. Всі партії, крім правих популістів, виступили за активну участь Німеччини в процесах європейської інтеграції. У центрі уваги представників цих політичних сил опинилися такі питання, як стратегія подальшого розвитку ЄС, подолання негативних наслідків виходу Великої Британії зі складу Євросоюзу, а також перспективи розширення спільноти за рахунок Туреччини та країн Західних Балкан.

У висновках зазначається, що формування чергової «великої коаліції» на чолі з А. Меркель засвідчило стабільність зовнішньополітичного курсу та прагнення зберегти провідну роль ФРН у процесах поглиблення та розширення європейської інтеграції.

Ключові слова: ФРН, Християнсько-Демократичний Союз / Християнсько-Соціальний Союз, Соціал-Демократична партія, Вільна демократична партія, «Союз 90 / Зелені», «Ліві», «Альтернатива для Німеччини».

Парламентські вибори, які відбулися в Німеччині 24 вересня 2017 р., виявилися справжнім землетрусом для політичного життя країни. Їхні підсумки засвідчили кризу двох традиційних німецьких народних партій, представники яких перебували при владі у складі «великої коаліції» у 2013–2017 рр., а також стали промовистим свідченням значного зростання популярності ультраправих політичних сил. Коаліційні переговори затягнулися майже на шість місяців, що є безпрецедентно тривалим терміном формування урядової коаліції в новітній історії ФРН. Зараз у Бундестазі функціонують відразу шість фракцій, одна з яких представляє правопопулістську «Альтернативу для Німеччини» (далі – АдН). Цей аспект суттєво ускладнює процес прийняття рішень на федеральному рівні.

Науковий і практичний інтерес до зовнішньополітичних стратегій німецьких парламентських партій посилюється визначальною роллю, яку наразі відіграє Федеративна Республіка Німеччина в процесах поглиблення та

розширення європейської інтеграції. У цьому контексті важливим є вивчення розділів передвиборчих програм, які стосуються європейського напрямку зовнішньої політики ФРН. Зміст програмних документів основних політичних партій ФРН дає можливість схарактеризувати бачення представниками німецької політичної еліти перспектив європейської інтеграції у порівнянні з федеральними виборами 2013 р., а також спрогнозувати можливі зміни в європейській політиці четвертої в історії ФРН та третьої в історії возз'єднаної Німеччини «великої коаліції».

Найбільший інтерес з огляду на обрану проблематику становлять програмні документи ХДС / ХСС та СДПН. За підсумками виборчих перегонів об'єднання консерваторів на чолі з Федеральним канцлером Ангелою Меркель здобуло 33 % голосів виборців, що дорівнює 246 з 709 місць у Бундестазі. Цей результат значно нижчий у порівнянні з федеральними виборами, проте він все ж дозволив лідерці християнських демократів взятися за формування урядової коаліції. Соціал-демократам, які втретє після возз'єднання ФРН з НДР стали партнерами консерваторів за «великою коаліцією», вдалося здобути 20,5% голосів виборців (153 місця у Бундестазі). Цей результат є найнижчим за всю історію діяльності Соціал-демократичної партії Німеччини, починаючи з 1949 р. Таким чином, нова «велика коаліція» здійснюватиме визначальний вплив на євроінтеграційну політику ФРН принаймні до осені 2021 р. Варто зазначити, що під час коаліційних переговорів дискусійним було питання про возз'єднання родин біженців, однак зрештою представникам ХДС / ХСС та СДПН вдалося дійти згоди. Коаліційну угоду «Новий підйом для Європи. Нова динаміка для Німеччини. Нова єдність для нашої країни» було підписано 12 березня 2018 р., а через два дні лідера християнських демократів Ангелу Меркель було переобрано федеральним канцлером на четвертий термін. Одним із пріоритетів нового уряду ФРН визначена активна участь у процесах реформування та зміцнення Європейського Союзу. Зокрема, в документі, який став основою діяльності четвертого уряду А. Меркель, зазначається наступне: «Для Німеччини сильна та об'єднана Європа – найкраща запорука хорошого майбутнього в мирі, свободі та процвітанні» [11, s. 6]. На тлі виходу Великої Британії зі складу ЄС, соціальних та економічних проблем, міграційної кризи наголошувалося на необхідності об'єднати зусилля, адже «лише так ЄС здатен самоствердитись у цьому світу та відстоювати свої спільні інтереси. Тільки разом ми можемо захищати наші цінності та свою солідарну соціальну модель, яка поєднується з соціальною ринковою економікою. Сильна, демократична,

конкурентна та соціальна Європа людства повинна бути нашою відповіддю на виклики сучасності» [11, s. 6].

Уперше в історії ФРН разом з представниками християнських демократів високі шанси увійти до складу урядової коаліції на правах молодших партнерів мали Вільна демократична партія та об'єднання «Союз 90 / Зелені». Партійні кольори вищезазначених політичних сил збігаються з кольорами прапора Ямайки, тому потенційну коаліцію було названо ім'ям цієї острівної держави. Проте через суттєві ідеологічні розбіжності учасникам коаліційних переговорів не вдалося дійти згоди щодо важливих питань внутрішньої та зовнішньої політики. Зокрема, правоцентристам та лібералам не вдалося домовитися щодо формування зовнішньополітичної стратегії Німеччини, збільшення витрат на оборонний комплекс, розв'язання міграційної проблеми та систему оподаткування. Натомість потенційні молодші партнери ВДП та «Союз 90 / Зелені» мали відмінні погляди на соціальну, міграційну політику, захист довкілля та освіти. За підсумками федеральних виборів ці політичні сили здобули відповідно 10,7% голосів (80 місць) та 8,9% голосів (67 місць). Наразі вони присутні в Бундестазі на правах опозиційних фракцій. Також каменем спотикання «Зелених» і вільних демократів виявилось питання щодо врегулювання російсько-українського збройного конфлікту. Перші відомі беззаперечною підтримкою України та жорсткою критикою проєкту «Північний потік-2», тоді як лідер ВДП Крістіан Лінднер запропонував «заморозити питання Криму» для покращення відносин між Німеччиною та Російською Федерацією.

Певний інтерес для нашого дослідження представляють зовнішньополітичні орієнтири правопопулістської «Альтернативи для Німеччини». Цій партії віддали свої голоси 12,6% виборців (94 місця у Бундестазі). Таким чином, протестна політична сила, що донедавна перебувала на маргінесі політичного життя німецького суспільства, впевнено посіла третє місце за підсумками виборчих перегонів та стала найбільшою опозиційною фракцією Бундестагу. «Ліві», ідеологічні погляди яких представляють пацифістське бачення зовнішньої політики, отримали 9,2% голосів виборців (69 місць у Бундестазі). Результати, отримані цими партіями на останніх парламентських виборах, свідчать насамперед про розчарування значної частини німецьких виборців внутрішньою та зовнішньою політикою, яку реалізовувала «велика коаліція» у 2013-2017 рр. До того ж, високий рівень популярності протестних політичних сил насамперед у східнонімецьких землях

є наслідком невирішеності багатьох соціальних та економічних проблем навіть через 27 років після возз'єднання ФРН з НДР [12, s. 25].

Зважаючи на незначну віддаленість в часі, обрана проблематика поки що не отримала всебічного висвітлення в українській та закордонній історіографії. Проте варто згадати дослідження, в яких схарактеризований процес формування нової урядової коаліції та різноманітні аспекти зовнішньополітичних стратегій основних політичних сил ФРН після 24 вересня 2017 року. Український історик А. Мартинов висвітлив основні тенденції виборчої кампанії в Німеччині 2017 р. [3]. Білоруський дослідник В. Фрольцов розкрив позиції основних політичних сил ФРН щодо країн Східної та Південно-Східної Європи [12], а також схарактеризував цілі та завдання зовнішньої політики ФРН, зафіксовані в коаліційному договорі між ХДС / ХСС і СДПН [5]. Окремої уваги заслуговують праці, в яких розкриваються ідеологічні засади та особливості функціонування партії «Альтернатива для Німеччини». А. Мартинов зосередив увагу на умовах формування та зовнішньополітичних орієнтирах німецьких правих популістів [4]. Стаття О. Іванова присвячена вивченню причин успіху АдН на виборах до Бундестагу 2013 р. [1]. М. Копиленко зацентрувала увагу на зростанні рівня євроскептицизму в країнах ЄС, безпосереднім наслідком якого виявився доволі високий рівень підтримки АдН серед німецьких громадян [2].

Мета статті полягає у з'ясуванні найбільш суттєвих відмінностей в позиціях щодо європейської інтеграції як одного з найважливіших напрямів зовнішньої політики ФРН, задекларованих у програмних документах шести основних політичних сил на виборах до Бундестагу 2017 р.

Практично всі політичні партії, яким вдалося подолати прохідний бар'єр на парламентських виборах 24 вересня 2017 р., виклали в передвиборчих програмах власне бачення європейського напрямку зовнішньополітичної стратегії ФРН. Всі партії, крім правих популістів, виступили за активну участь Німеччини в процесах європейської інтеграції. У центрі уваги представників цих політичних сил опинилися такі питання, як стратегія подальшого розвитку ЄС, подолання негативних наслідків виходу Великої Британії зі складу Євросоюзу, а також перспективи розширення спільноти за рахунок Туреччини та країн Західних Балкан.

ХДС / ХСС. Об'єднання ХДС / ХСС на чолі з А. Меркель є виразником традиційних християнських цінностей. Ці консервативні партії, засновані після Другої світової війни, відігравали провідну роль у політичному житті спочатку ФРН, а згодом і возз'єднаної Німеччини. Спільна передвиборча програма

Християнсько-демократичного та Християнсько-соціального союзу була затверджена третього липня 2017 р. Документ під назвою «За Німеччину, в якій ми добре й охоче живемо» декларує необхідність розділити спільну геостратегічну відповідальність за свободу та мир, а також брати на себе активнішу роль у сферах європейської зовнішньої та оборонної політики. Зокрема, це стосується розв'язання міжнародних конфліктів, які розгортаються в державах, розташованих у безпосередньому сусідстві з Європейським Союзом. Серед інших викликів та загроз світовій безпеці російська агресія поставила під сумнів територіальну цілісність України. Саме тому «ми повинні усвідомлювати нашу геостратегічну відповідальність за свободу та мир і допомагати в залагодженні конфліктів неподалік від нас. Тому ЄС доклав зусиль у врегулюванні конфлікту Росії з Україною» [13, s. 55–56].

Питання виходу Великої Британії зі складу Європейського Союзу також знайшло висвітлення в програмному документі ХДС / ХСС. Консерватори наголошують на важливості співробітництва з цією країною: «У наших інтересах продовжувати розвивати міцні економічні та політичні зв'язки з Великою Британією навіть після Brexit. Метою має бути обмеження негативного впливу Brexit на людей та економіку. Але також очевидно, що той, хто виходить з ЄС, вже не може скористатися всіма перевагами спільноти» [13, s. 57]. У цьому контексті християнські демократи виступають за посилення агентства Frontex з метою захисту зовнішніх кордонів Євросоюзу. За баченням розробників передвиборчої програми, всі члени ЄС повинні взяти на себе відповідальність за розподіл біженців. Щодо біженців з країн Північної Африки, пропонується підписання угод за зразком договору з Туреччиною [13, s. 56]. Варто зазначити, що саме ліберальна позиція А. Меркель щодо міграційної політики стала предметом критики з боку її однопартійців, а також спричинила масштабні рейтингові втрати серед німецьких виборців.

Щодо перспектив розширення ЄС, то в передвиборчій програмі ХДС / ХСС 2013 р. наголошувалося, що попередні розширення відбувалися в інтересах Німеччини та Європи. Християнські демократи наголошували на можливості вступу до Євросоюзу країн Західних Балкан за умови відповідності всім політичним та економічним вимогам [14, s. 73]. Натомість у новому програмному документі, з огляду на нестабільну ситуацію в Євросоюзі, це твердження відсутнє. У програмі зазначається, що Албанія, Боснія, Герцеговина, Косово, Македонія, Чорногорія та Сербія визнані безпечними країнами походження. Таким чином, клопотання про надання притулку

мігрантів з цих країн розглядатимуть у прискореному порядку, а в разі відмови їх буде легше депортувати з Німеччини [13, s. 62].

Особливу увагу в передвиборчій програмі консерваторів приділено євроінтеграційним перспективам Туреччини. Розробники документа наголошують, що в найближчому майбутньому приєднання цієї країни до Європейського Союзу є неможливим, адже вона не виконала необхідних вимог. Водночас консерватори наголосили на необхідності співпраці з Туреччиною в питаннях зовнішньої безпеки. Також розробники документа утрималися від жорсткої критики політики Реджепа Таїпа Ердогана, обмежившись висловленням «великої стурбованості щодо верховенства права, зокрема свободи вираження поглядів та свободи преси» [13, s. 58]. Згодом ці тези майже без змін були перенесені до нової коаліційної угоди [11, s. 150–151]. Значною мірою така обережна риторика спричинена використанням Туреччини в ролі «відкритих дверей» щодо біженців. Для порівняння: в попередньому договорі, підписаному між консерваторами та соціал-демократами 2013 р., наголошувалося на необхідності сприяти привілейованим відносинам Туреччини з Європейським Союзом незалежно від перспектив повноправного членства [10, s. 115–116].

СДПН. Соціал-демократична партія вважається найстарішою та найбільшою політичною силою ФРН. Ключові аспекти програми СДПН стосуються соціальної справедливості та справедливого розподілу податків між різними прошарками німецьких громадян. Традиційно свої голоси цій партії віддають представники робітничого класу. Остання передвиборча програма соціал-демократів «Час для більшої справедливості» була затверджена під час партійної конференції в Дортмунді 25 червня 2017 р.

Соціал-демократи активно виступають за розробку проекту та підписання Європейської конституції в середньостроковій перспективі: «Метою є європейська конституція, яка забезпечує економічну інтеграцію, пов'язану із соціальним прогресом та більшою демократією» [18, s. 101]. За переконанням представників цієї політичної сили, необхідним є суттєве розширення прав Європейського Парламенту: від права на законодавчу ініціативу, права обирати окремих Уповноважених до повних бюджетних прав. Комісія ЄС також потребує реформування [18, s. 101].

У довгостроковій перспективі німецькі соціал-демократи задекларували прагнення до «всеосяжної архітектури безпеки для всієї Європи». У цьому контексті, за їхнім переконанням, необхідно знову вдатися до зміцнення політики розрядки для розв'язання міжнародних конфліктів [18, s. 107]. З

огляду на це партія виступає проти постачання зброї в Україну. Соціал-демократи вимагають солідарного розподілу біженців між членами Євросоюзу. Також необхідним є посилення захисту зовнішніх кордонів ЄС. Щодо Brexit, зазначається, що збереження європейської єдності має пріоритет над метою все ще тісної співпраці з Великою Британією. Доступ до внутрішнього ринку нерозривно пов'язаний з наданням чотирьох основних свобод [18, s. 100–101].

Як і в передвиборчій програмі 2013 р. [8, s. 110], СДПН повторила твердження, згідно з яким країни Західних Балкан можуть в майбутньому приєднатися до Європейського Союзу: «Політика розширення ЄС залишається важливою для забезпечення миру, стабільності та співробітництва. Водночас ЄС повинен забезпечити свою здатність діяти шляхом внутрішніх реформ. Усі країни Західних Балкан мають перспективу вступу. Ми підтримуємо їхнє зближення з ЄС і приділяємо особливу увагу розвитку демократії та верховенства права» [18, s. 99–100].

За словами розробників документа, масові порушення прав людини в Туреччині суперечать системі європейських цінностей. З огляду на це членство Туреччини в ЄС є неможливим у найближчому майбутньому: «Ми дуже стурбовані поточними подіями в Туреччині та рішуче засуджуємо масові арешти журналістів й опозиційних діячів та обмеження основних фундаментальних прав, таких як свобода ЗМІ та науки. Дії турецького уряду суперечать цінностям демократії та верховенства права, які є основними для європейської спільноти цінностей» [18, s. 100]. За словами розробників документа: «... ні Туреччина, ні Європейський Союз не готові до розширення до Європейського Союзу в досяжному майбутньому. Однак переговори про вступ є єдиним безперервним дискусійним форматом Європейського Союзу з Туреччиною. Ізоляція Туреччини не в інтересах Європи. Зміцнення демократичних сил Туреччини є нашим особливим інтересом» [18, s. 100]. Також соціал-демократи наголосили на необхідності скасування переговорів про вступ за умови відновлення смертної кари, скасованої в Туреччині 2002 р. [18, s. 100]. Зазначимо, що в попередньому програмному документі, затвердженому 2013 р., соціал-демократи готові були підтримати вступ Туреччини до ЄС. Долучення цієї країни до процесів європейської інтеграції як повноправного члена Євросоюзу визнавалося взаємним політичним та економічним інтересом [8, s. 110].

ВДП. Вільні демократи характеризуються політичними опонентами як «партія високих заробітків». Завдяки статусу «золотої акції» ВДП найдовше була представлена в Бундестазі з усіх основних політичних партій ФРН, а в

урядових коаліціях на правах молодших партнерів лідери цієї політичної сили традиційно отримували посаду міністра закордонних справ. Тому в останньому програмному документі ВДП «Ми мислимо по-новому», який було оприлюднено 2 квітня 2017 р., приділено значну увагу зовнішньополітичним питанням, адже ця партія традиційно вважає зовнішню політику ФРН сферою своєї відповідальності.

ВДП позиціює себе як проєвропейську політичну силу, яка прагне поглиблювати інтеграцію між членами Європейського Союзу. Ліберали закликають до реформування Євросоюзу з метою більшої прозорості та ефективності, а також виступають за посилення процесів європейської інтеграції завдяки реалізації принципу «Європи різних швидкостей». Вільні демократи критикують реалізацію принципу субсидіарності, стверджуючи що кожна країна-член ЄС повинна мати можливість самостійно визначати політику на ринку праці та формувати власну систему соціального забезпечення. Також представники цієї політичної сили наголошують на необхідності справедливого розподілу біженців між країнами ЄС та виступають за посилення агентства Frontex для захисту зовнішніх кордонів Євросоюзу. Зазначається, що «прикордонне агентство Frontex має бути розширене від нинішньої міжурядової структури до справжньої європейської прикордонної охорони з власними повноваженнями та контролем з боку Європейського парламенту» [9, s. 110].

Питання Brexit також знайшло висвітлення в програмному документі ВДП. Велика Британія, попри вихід зі складу Євросоюзу, повинна й надалі залишатися сильним партнером. Необхідним є узгодження умов виходу цієї країни з ЄС. Також вільні демократи вважають за доцільне взяти до уваги інтереси Шотландії та Північної Ірландії. Двері Європейського Союзу мають залишатися відкритими для цих країн у тому разі, якщо вони приймуть рішення вийти зі складу Великої Британії [9, s. 103].

За баченням розробників документа, необхідно припинити переговори про вступ Туреччини до ЄС, оскільки політика теперішнього президента Реджепа Таїпа Ердогана суперечить Копенгагенським критеріям, які залишаються основою для членства в ЄС. Проте Німеччина повинна продовжувати співпрацю з цією країною в рамках НАТО, де вони обидві мають спільні інтереси. Питання розвитку відносин ЄС – Туреччина в середньостроковій та довгостроковій перспективі залишається відкритим. Тим більше, що сам ЄС перебуває в процесі зміни моделей з різною глибиною інтеграції, які можуть запропонувати нові форми інтеграції до загальних європейських структур у майбутньому [9, s. 102–103].

Перспективи членства Західних Балкан та України за умови відповідності Копенгагенським критеріям, задекларовані у програмному документі 2013 р. [7, s. 76], у передвиборчій програмі 2017 р. не згадуються. Проте, на відміну від інших політичних сил, в останній передвиборчій програмі ВДП побіжно згадуються програма ЄС «Східне партнерство», а також необхідність розширення та поглиблення співпраці зі східноєвропейськими державами. За переконанням вільних демократів, зважаючи на підписання Україною, Молдовою та Грузією Угод про асоціацію в рамках політики сусідства Європейського Союзу, з ними слід продовжувати співпрацю за всіма напрямками. З огляду на це перед Євросоюзом постало завдання адаптації та зміцнення власної політики безпеки з партнерами, які обрали європейський шлях розвитку. Також ВДП наголосила на сприянні демократії та економічних перетворень у вищезазначених країнах [9, s. 102].

«Союз 90 / Зелені». Утворення об'єднання «Союзу 90 / Зелених» стало результатом діяльності протестних груп у післявоєнній Німеччині. Їхні головні вимоги стосувалися необхідності захисту довкілля, ліквідації «брудної» атомної енергії та досягнення гендерної рівності. Передвиборча програма «Союзу 90 / Зелених» була оприлюднена під час партійного з'їзду в Берліні 16–17 червня 2017 р. «Зелені» вважають, що ЄС перебуває в кризі, а також послідовно виступають за реалізацію принципу «Європи різних швидкостей». Європарламенту слід надати право подавати власні законодавчі пропозиції та мати рівне право голосу в питаннях економічного та валютного союзу. Розробники документа активно виступають за посилення спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу.

Пріоритетом у переговорах щодо Brexit має стати згуртованість 27 країн-членів ЄС. У зв'язку з цим Німеччина повинна взяти на себе більшу фінансову відповідальність. Вільний доступ до внутрішнього ринку ЄС повинен, зокрема, залишатися можливим лише за умови дотримання єдності європейського права, законодавства та юрисдикції інститутів Спільноти та чинності всіх чотирьох основних свобод, зокрема вільного переміщення людей [19, s. 69].

У політиці щодо Туреччини «Зелені» виступають проти припинення переговорів про вступ до ЄС, оскільки це хибний сигнал для демократичних сил країни. Представники цієї політичної сили виступили з гострою критикою внутрішньої та зовнішньої політики Реджепа Таїпа Ердогана. «Зелені» наголошують на підтримці демократичних сил в Туреччині та декларують сприяння мирного розв'язання проблеми курдів. Переговори про членство цієї

країни в Європейському Союзі залежить безпосередньо від ситуації з демократією та верховенством закону [19, s. 75–77].

Напередодні парламентських виборів 2013 р. «Зелені» активно виступали за посилення ролі Європи в часи глобалізації. Вони підтримували розширення Євросоюзу до Салонік [17, s. 284]. Практично без змін ці тези були повторені в передвиборчій програмі 2017 р., проте окремо наголошувалося на необхідності дотримання копенгагенських критеріїв. На думку розробників програмного документа, країни Західних Балкан повинні стати повноправними членами Європейського Союзу: «Політика розширення ЄС – це історія успіху для нас. Це означає мир і стабільність у Європі. Однак приєднання кожної країни має і надалі послідовно пов'язуватися з прогресом у процесі приєднання та виконанням копенгагенських критеріїв. Ми хочемо інтегрувати всі країни Західних Балкан, не змінюючи їхніх кордонів, до ЄС та зробити обіцянку приєднання надійними завдяки глибшій співпраці з якомога більшою кількістю соціальних гравців Західних Балкан» [19, s. 76].

«Ліві». Ключовими аспектами зовнішньополітичної стратегії посткомуністів є вимоги створення колективної системи безпеки за участю Росії, ліквідації НАТО, заборони на виробництво та експорт Німеччиною зброї, а також припинення всіх закордонних місій Бундесверу. В останній передвиборчій програмі «Ліві» закликали до радикального перегляду зовнішньополітичних пріоритетів Німеччини.

За переконанням посткомуністів, «сьогодні Європейський Союз переживає глибоку кризу, спричинену соціальними обмеженнями, суворою економією та дефіцитом демократії. Федеральний уряд завжди зміцнював цей курс. Тепер збройні сили ЄС та НАТО загрожують миру на кордонах із Росією» [16, s. 8]. Як і в попередній передвиборчій програмі [20, s. 49], «Ліві» виступають за кардинальне реформування Європейського Союзу. Нові структури та договори повинні визначатися шляхом референдумів у всіх країнах. Європарламент необхідно посилити та надати йому право приймати законодавчі акти. Змістовно ЄС має стати більш демократичним, солідарним та справедливим. Партія закликає до «нового старту Європейського Союзу» з новими договорами та більшою солідарністю між країнами-членами: «Соціальні права, колективні угоди та демократичні варіанти повинні мати перевагу перед свободами внутрішнього ринку компаній» [16, s. 8].

Посткомуністи пропонують замінити агентство з управління кордонами Frontex на координовану морську службу порятунку [16, s. 107]. На переговорах щодо Brexit «Ліві» виступають за те, щоб вільний рух робітників

продовжував застосовуватися в обох напрямках та за збереження права на проживання для громадян Великої Британії в ЄС та громадян ЄС у Великій Британії [16, s. 107]. Також ця партія виступає проти активізації переговорів про вступ Туреччини до ЄС. Посткомуністи вимагають розірвати угоду з Туреччиною щодо біженців. За словами розробників документа, біженці повинні мати можливість самостійно обирати країну, до якої вони хочуть потрапити [16, s. 107–108].

«Альтернатива для Німеччини». АдН було засновано напередодні виборів до Бундестагу 2013 р., тому в політичному спектрі ФРН ця партія вважається наймолодшою політичною силою. Спочатку вона була сформована на знак протесту проти надання Греції масштабної фінансової допомоги для боротьби з фінансовою кризою. На парламентських виборах 2013 р. правим популістам не вистачило всього 0,3% голосів для подолання прохідного бар'єра. Наступні чотири роки стали періодом неухильного зростання популярності цієї політичної сили, особливо в східнонімецьких землях. Представники АдН увійшли до ландтагів 13 федеральних земель. Крім того, успішними для них виявилися вибори до Європарламенту. Значний успіх АдН пояснюється розчаруванням частини німецьких виборців політикою «великої коаліції», особливо міграційними ініціативами. АдН наполегливо заперечує належність ісламу до німецької культури, а також прагне не допустити збільшення кількості біженців у ФРН. Донедавна керівники цієї політичної сили згадувалися в німецькій пресі насамперед через запеклу боротьбу всередині самої партії, публічні скандали, а також антиісламські, націоналістичні та ксенофобські заяви.

Напередодні федеральних виборів 2013 р. АдН виступала за розпуск Єврозони та закликала Німеччину відмовитися від євро [6, s. 1]. У передвиборчій програмі 2017 р. зазначається, що метою є «зовнішня політика, спрямована на реалізацію інтересів Німеччини. ФРН необхідна адаптована до цієї проблеми стратегія національної безпеки. Як держава, що формує міжнародну спільноту, наша країна може сприяти запобіганню кризам та мирному врегулюванню конфліктів» [15, s. 18].

Праві популісти вимагають докорінного реформування ЄС. На місці чинного Лісабонського договору повинна постати організація держав, які визначають власні інтереси та завдання. Якщо неможливо домовитися про таку реформу з іншими державами ЄС, Німеччина повинна покинути ЄС. Громадяни Німеччини повинні приймати рішення на плебісциті про місцеперебування в ЄС. За переконанням АдН, європейська співпраця має зосередитися на захисті

зовнішніх кордонів ЄС. У суперечці з Туреччиною партія закликає про негайне припинення переговорів щодо вступу до ЄС [15, s. 18–19, 29, 62].

АдН виявилася єдиною серед великих німецьких партій, представники якої схвально оцінили вихід Великої Британії зі складу Європейського Союзу, а також перемогу Д. Трампа на президентських виборах у США. На думку розробників документа, необхідно закрити зовнішні кордони Євросоюзу, зробити перевірки на кордонах Німеччини значно суворішими, щоб не допустити значного притоку біженців до країни, а також пропонує створювати табори для біженців поза межами ФРН [15, s. 30].

Таким чином, вибори до Бундестагу, які відбулись у ФРН 24 вересня 2017 р., мали важливе значення не лише для політичного життя країни, але й для Європейського Союзу загалом. На тлі геополітичних зрушень після 2014 р., міграційної кризи та виходу Великої Британії зі складу ЄС представники німецької політичної еліти визначають подальший розвиток Євросоюзу одним з найважливіших завдань зовнішньої політики ФРН. ХДС / ХСС акцентував увагу на необхідності зміцнення Європейського Союзу як суб'єкта світової політики. Соціал-демократична партія Німеччини, Вільна демократична партія та «Союз 90 / Зелені» виступили за реформування інститутів Євросоюзу. Натомість ультраправа «Альтернатива для Німеччини» та посткомуністи з партії «Лівих» закликали до радикального перегляду зовнішньополітичної стратегії ФРН. Всі політичні сили констатували погіршення ситуації з демократією та правами людини в Туреччині, що унеможлиблює приєднання цієї країни до ЄС. Позиції щодо перспектив членства країн Західних Балкан відрізняються, однак більшість основних політичних сил Німеччини наголошують на несвоєчасності розширення Європейського Союзу в найближчому майбутньому. Формування чергової «великої коаліції» на чолі з А. Меркель засвідчило стабільність зовнішньополітичного курсу та прагнення зберегти провідну роль ФРН у процесах поглиблення та розширення європейської інтеграції.

Список використаних джерел та літератури:

1. Іванов О. Альтернатива для Німеччини – партія євроскептиків у найпотужнішій країні ЄС / Олександр Іванов, Олександр Андрієвський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2015. – № 1. – С. 9–11.
2. Копиленко М. Чи стане «Альтернатива для Німеччини» справжньою альтернативою [Електронний ресурс] / Марія Копиленко // Голос України. 28 вересня 2016 р. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/276746> – Дата звернення: 18.09.2019. – Назва з екрану.

3. Мартинов А. Вибори в Бундестаг 2017 року у контексті новітньої політичної історії Німеччини / Андрій Мартинов // Україна – Європа – Світ. – 2017. – №20. – С. 176–186.
4. Мартинов А. Партія «Альтернатива для Німеччини»: передісторія і місце у спектрі правих популістських сил ФРН / Андрій Мартинов // Україна – Європа – Світ. – 2016. – №18–20. – С. 139–145.
5. Фрольцов В. Внешнеполитические цели и задачи четвертого правительства А. Меркель / Владислав Фрольцов // Журнал международного права и международных отношений. – 2017. – №3–4 (82–83). – С. 10–18.
6. Alternative für Deutschland. Wahlprogramm. Parteitagsbeschluss vom 14.04.2013. – Berlin: Alternative für Deutschland (AfD), 2013. – 4 s.
7. Bürgerprogramm 2013. Damit Deutschland stark bleibt. Nur mit uns. Das Regierungsprogramm der FDP vom 05.05.2013. – Berlin: FDP- Bundesgeschäftsstelle, 2013. – 92 s.
8. Das wir entscheidet. Regierungsprogramm 2013–2017. – Berlin: SPD-Parteivorstand, 2013. – 120 s.
9. Denken wir neu. Das Programm der Freien Demokraten zur Bundestagswahl 2017: «Schauen wir nicht länger zu». – Berlin: FDP Bundesgeschäftsstelle, 2017. – 158 s.
10. Deutschlands Zukunft gestalten. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 18. Legislaturperiode. – Berlin: Union Betriebs-GmbH, 2013. – 134 s.
11. Ein neuer Aufbruch für Europa. Eine neue Dynamik für Deutschland. Ein neuer Zusammenhalt für unser Land. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. – Berlin: Union Betriebs-GmbH, 2018. – 175 s.
12. Froltsov V. The Eastern and Southeastern European countries in the pre-election programs of the key German parties 2017 / Vladislav Froltsov // Journal of the Belarusian State University. International Relations. – 2017. – №2. – S. 24–30.
13. Für ein Deutschland, in dem wir gut und gerne leben. Regierungsprogramm 2017–2021. Berlin: CDU-Bundesgeschäftsstelle, 2017. – 76 s.
14. Gemeinsam erfolgreich für Deutschland. Regierungsprogramm 2013–2017. Gemeinsames Wahlprogramm von CDU und CSU vom 22–23.06.2013. Berlin: CDU-Bundesgeschäftsstelle, 2013. – 81 s.
15. Programm für Deutschland. Wahlprogramm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum Deutschen Bundestag am 24 September 2017. – Berlin: Alternative für Deutschland (AfD), 2017. – 76 s.
16. Sozial. Gerecht. Frieden. Für alle. Die Zukunft, für die wir kämpfen. Die Linke. Langfassung des Wahlprogramms zur Bundestagswahl 2017. – Berlin: Die Linke, 2017. – 144 s.
17. Zeit für den grünen Wandel. Teilhaben. Einmischen. Zukunft schaffen. Bundestagswahlprogramm 2013 von Bündnis 90 / Die Grünen. – Berlin: Bündnis 90 / Die Grünen, 2013. – 337 s.
18. Zeit für mehr Gerechtigkeit: Zukunft sichern, Europa stärken. Das Regierungsprogramm 2017 bis 2021. – Berlin: SPD-Parteivorstand, 2017. – 116 s.
19. Zukunft wird aus Mut gemacht. Bundestagswahlprogramm 2017. – Berlin: Bündnis 90 / Die Grünen, 2017. – 248 s.
20. 100% Social. Wahlprogramm der Partei Die Linke zur Bundestagswahl 2013. – Berlin: Die Linke, 2013. – 100 s.

References:

1. Ivanov, O., & Andrijevsjkyj, O. (2015). Aljternatyva dlja Nimechchyny – partija jevroskeptykiv u najpotuzhnishij krajini JeS [An Alternative for Germany: the party of euro-skeptics in the most influential EU state]. *Visnyk Kyjivsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istorija –Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 1, 9–11 [in Ukrainian].

2. Kopylenko, M. (2016). Chy stane "Aljternatyva dlja Nimechchyny" spravzhnjoju aljternatyvoju [Will the "Alternative for Germany" become a real alternative]. *Holos Ukrainy*. 28 veresnia 2016 r. – *The Voice of Ukraine*. September 28, 2016. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/276746> [in Ukrainian].
3. Martynov, A. (2017). Vybery v Bundestah 2017 roku u konteksti novitnoi politychnoi istorii Nimechchyny [The 2017 Bundestag election in the context of the latest political history of Germany]. *Ukraina – Yevropa – Svit – Ukraine – Europe – World*, 20, 176-186 [in Ukrainian].
4. Martynov, A. (2016). Partija "Aljternatyva dlja Nimechchyny": peredistorija i misce u spektri pravykh populistysjkykh syl FRN [The party of "Aternative for Germany": background and place in the spectrum of right populist power in the Germany]. *Ukrajina – Jevropa – Svit – Ukraine – Europe – World*, 18–20, 139–145 [in Ukrainian].
5. Froltsov, V. (2017). Vneshnepolytycheskye tsely y zadachy chetvertogo pravytelstva A. Merkel [Foreign Policy Goals and Objectives of Angela Merkel's Fourth Government]. *Zhurnal mezhdunarodnoho prava y mezhdunarodnykh otnosheniy – Journal of International Law and International Relations*, 3–4(82–83), 10–18 [in Russian].
6. Alternative für Deutschland. Wahlprogramm. Parteitagebeschluss vom 14.04.2013. (2013). Berlin: Alternative für Deutschland (AfD) [in German].
7. Bürgerprogramm. Damit Deutschland stark bleibt. Nur mit uns. Das Regierungsprogramm der FDP vom 05.05.2013. (2013). Berlin: FDP- Bundesgeschäftsstelle [in German].
8. Das wir entscheidet. Regierungsprogramm 2013-2017. (2013). Berlin: SPD-Parteivorstand [in German].
9. Denken wir neu. Das Programm der Freien Demokraten zur Bundestagswahl 2017: «Schauen wir nicht länger zu». (2017). Berlin: FDP Bundesgeschäftsstelle [in German].
10. Deutschlands Zukunft gestalten. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 18. Legislaturperiode. (2013). Berlin: Union Betriebs-GmbH [in German].
11. Ein neuer Aufbruch für Europa. Eine neue Dynamik für Deutschland. Ein neuer Zusammenhalt für unser Land. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. (2018). Berlin: Union Betriebs-GmbH [in German].
12. Froltsov, V. (2017). The Eastern and Southeastern European countries in the pre-election programs of the key German parties 2017. *Journal of the Belarusian State University. International Relations*, 2, 24-30 [in English].
13. Für ein Deutschland, in dem wir gut und gerne leben. Regierungsprogramm 2017–2021 CDU / CSU. (2017). Berlin: CDU-Bundesgeschäftsstelle [in German].
14. Gemeinsam erfolgreich für Deutschland. Regierungsprogramm 2013-2017. Gemeinsames Wahlprogramm von CDU und CSU vom 22-23.06.2013. (2013). Berlin: CDU-Bundesgeschäftsstelle [in German].
15. Programm für Deutschland. Wahlprogramm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum Deutschen Bundestag am 24. September 2017. (2017). Berlin: Alternative für Deutschland (AfD) [in German].
16. Sozial. Gerecht. Frieden. Für alle. Die Zukunft, für die wir kämpfen. Die Linke. Langfassung des Wahlprogramms zur Bundestagswahl 2017. (2017). Berlin: Die Linke [in German].
17. Zeit für den grünen Wandel. Teilhaben. Einmischen. Zukunft schaffen. Bundestagswahlprogramm 2013 von Bündnis 90 / Die Grünen. (2013). Berlin: Bündnis 90 / Die Grünen [in German].
18. Zeit für mehr Gerechtigkeit. Unser Regierungsprogramm für Deutschland 2017 bis 2021. (2017). Berlin: SPD-Parteivorstand [in German].
19. Zukunft wird aus Mut gemacht. Bundestagswahlprogramm 2017. (2017). Berlin: Bündnis 90 / Die Grünen [in German].
20. 100% Social. Wahlprogramm der Partei Die Linke zur Bundestagswahl 2013. (2013). Berlin: Die Linke [in German].

Hanna Kharlan, PhD (History), Researcher

*Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

EUROPEAN INTEGRATION IN THE PROGRAM DOCUMENTS OF POLITICAL PARTIES OF FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY IN ELECTIONS TO THE BUNDESTAG 2017

Abstract. *The article covers the specific depiction of Eastern Europe in the programs of the main political forces in parliamentary elections in Germany 2017. Positions of political forces of the Federal Republic of Germany are characterized by the degree of impact to the course of political life. The election programs of the six parties (CDU / CSU, SPD, FDP, "Alliance 90 / The Greens", "Left", "Alternative for Germany") that managed to overcome the barrier were analysed.*

Almost all political parties that succeeded in breaking the barrier in the parliamentary elections on September 24, 2017, presented their own vision of the European direction of FRG's foreign policy in their election programs. All parties, except the right-wing populists, spoke in favor of Germany's active participation in the processes of European integration. Such issues as a strategy for the further development of the EU, overcoming the negative effects of the UK's withdrawal from the EU, and the prospects of community enlargement at the expense of Turkey and the Western Balkans were the focus of political forces.

The Christian and Democratic Union / Christian and Social Union, led by Federal Chancellor A. Merkel, emphasized the need to strengthen the European Union as a subject of world politics against the background of geopolitical shifts after 2014 and the withdrawal of the UK from the EU. The Social Democratic Party of Germany, the Free Democratic Party and the "Alliance 90 / The Greens" spoke in favor of reforming the EU institutions. Instead, the far-right "Alternative for Germany" called for a radical revision of FRG's foreign policy strategy. All political forces have noted the deterioration of the situation with democracy and human rights in Turkey, which makes it impossible for this country to enter the EU in the near future. As for membership prospects for the Western Balkans, the parties' positions differ.

The conclusions state that the formation of another "grand coalition" led by A. Merkel testified to the stability of the foreign policy and the desire to maintain the leading role of FRG in the processes of deepening and expanding European integration.

Keywords: *the Federal Republic of Germany, the Christian Democratic Union / the Christian Social Union, the Social Democratic Party, the Free Democratic Party, "Alliance 90 / The Greens", "Left", "Alternative for Germany".*

Надійшла до редколегії 11.08.2019

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 94(100):316.32

DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.58-72>

Наталія Городня

доктор історичних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

ГЛОБАЛЬНА ІСТОРІЯ, ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

Анотація. Метою статті є висвітлення основних концепцій глобальної історії, з'ясування і обговорення зв'язків між глобальною історією, всесвітньою історією і глобалізацією.

Дослідження засвідчило, що глобальну історію розглядають у двох різних площинах – як сферу дослідження і методологію. У першому випадку вона має тісні зв'язки з всесвітньою історією і глобалізацією, у другому – формує специфічні підходи до вивчення і викладання історії в цілому.

Як сфера дослідження глобальна історія також розглядається у двох значеннях – як форма всесвітньої історії, основана на певних методологічних принципах, або як історія глобалізації. Як методологія глобальна історія включає такі основні принципи як відмова від європоцентризму, розуміння минулого як інтегрованого цілого, акцент на зв'язках, взаємодії і взаємних впливах через кордони (державні, культурні тощо), міждисциплінарність.

Виникнення глобальної історії було реакцією істориків на появу у 1980-1990-х рр. концепції глобалізації. На позиції глобальної історії перейшли ті історики-всесвітники, хто прийняли «глобальний поворот» у методології або ж почали вивчати глобалізацію з історичної перспективи. Глобальна історія як методологія передбачає також вивчення подій і процесів на локальному, національному і регіональному рівнях, у ширшому глобальному контексті, що дозволяє застосовувати його до вивчення історії в цілому.

Ключові слова: глобальна історія, всесвітня історія, глобалізація, історія глобалізації, методологія історичного дослідження

Останніми роками в Україні суттєво зріс інтерес до глобальної історії, про що, між іншим, свідчить її обговорення на багатьох наукових конференціях і методичних семінарах. Це значною мірою стало наслідком активізації міжнародних обмінів за участю українських викладачів і студентів і відвідин ними європейських університетів, де викладається дисципліна «Глобальна історія».

Сутність глобальної історії, передусім її відмінність від всесвітньої історії, залишається погано зрозумілою в Україні. Проте це характерно і для інших країн. Як свідчить дослідження міжнародної групи вчених у рамках проекту Еразмус «Кліовелд» (CLIOHWORLD2), у європейських університетах відмінності між дисциплінами «Глобальна історія» і «Всесвітня історія»

відсутні або ж, навпаки, їхній зміст суттєво відрізняється. Часто вони сліднують траєкторіями національних історій, поєднуючи їх зі «світом». При цьому світ, як правило, розглядається через національну призму з акцентом на колишні імперії, країни еміграції, неєвропейських партнерів, конкурентів, ворогів. Часто увага до «неєвропейського» світу привертається тоді, коли його історія пов'язана з європейською, що відбувалося у періоди географічних відкриттів, меркантилізму, імперіалізму, колоніалізму, двох світових війн, процесу деколонізації, наднаціонального співробітництва і створення міжнародних організацій [19, с. xii]. Існують різні визначення термінів «світова» і «глобальна» історія, які у багатьох випадках обумовлені науковими традиціями різних країн, що створюють підґрунтя для їхнього різного розуміння і використання. Більше того, у деяких мовах, терміни «глобальний» і «всесвітній» важко, а то й неможливо, відокремити [19, с. xi].

У міжнародному науковому середовищі продовжується обговорення сутності глобальної історії, включаючи питання, як вона корелюється з всесвітньою історією й історією глобалізації. Серед найбільш помітних праць останніх років – книга німецького історика Себастьяна Конрада «Що таке глобальна історія» [12], стаття професора Прінстонського університету Джеремі Аделмана «Чим є глобальні історія сьогодні» [4] і її обговорення на сторінках «Журналу глобальної історії» [13; 3; 10].

Автор цієї статті виклала своє бачення сутності глобальної історії у публікації «Глобальна чи всесвітня історія. Вплив концепції глобалізації на вивчення і викладання історії» [1]. У ній глобальна історія представлена як сфера міждисциплінарних досліджень, яка вивчає історію глобалізації, зосереджуючись на цьому явищі в цілому і на окремих його компонентах з історичної перспективи. Однак ці висновки є дискусійними і відображають лише одну з концепцій глобальної історії, про що свідчать останні публікації на цю тему.

Метою статті є висвітлення основних концепцій глобальної історії, з'ясування і обговорення зв'язків між глобальною історією, всесвітньою історією і глобалізацією. Наукова новизна дослідження полягає у постановці й обговоренні актуальної і дискусійної наукової проблеми, яка має важливе теоретичне і практичне значення, проте до цього часу не знайшла достатнього розуміння серед українських науковців і педагогів.

Глобальну історію розглядають як правило, у двох площинах – як сферу дослідження і методологію. Такий підхід знаходимо у праці С. Конрада. З одного боку, він вважає глобальну історію формою всесвітньої історії, однією з

її інтерпретацій, до принципів якої належать передусім відмова від європоцентристського підходу і розуміння минулого як інтегрованого цілого. З іншого боку, на його думку, глобальна історія є передусім новою методологією дослідження, синтезом низки методологічних підходів, таких як компаративна історія, транснаціональна історія, теорія світ-системи, постколоніальні дослідження, школа множинної модерності, імперська історія (в залежності від визначення) та інших [29, с. 24, 26-27].

Такі підходи в цілому поділяють автори Прінстонського підручника з глобальної історії «Світ разом – світ окремо», вперше опублікованого у 2002 р. Вони вважають, що «глобальна історія є всесвітньою історією» [31, с. xvii]. Водночас, на їхню думку, вона є методологічним підходом до написання і викладання всесвітньої історії, який включає такі принципи: по-перше, всесвітня історія не має справи з регіонами і культурами світу як окремими одиницями, але ставить кожну з них у ширший географічний контекст в хронологічному порядку і зосереджується на періодах значущих змін в організації і розвитку людства; по-друге, це не історія, сконцентрована на Заході, вона дотримується географічного балансу і представляє історію усього світу; по-третє, вона намагається зрозуміти різні спільноти на їхніх власних умовах і виявити їхній вплив на інші частини світу; по-четверте, вона наголошує на зв'язках і розривах всередині й поза межами спільнот, і, врешті, вона є наративом великих тем і порівнянь на високому рівні. У зв'язку з цим, глобальна історія намагається ідентифікувати основні сили, які рухають історію, акцентувати на ключових інноваціях, які змінили світ і життя людей у ньому [31, с. xvii-xviii]. За таких методологічних підходів всесвітня історія не є історією окремих регіонів світу в різні періоди часу (що є концепцією, яка застосовуються в українських університетах).

Отже, у цій праці глобальна історія розглядається як форма всесвітньої історії з акцентом на зв'язках, взаємодії і взаємному впливі. Це дозволяє історику уникнути двох негативних факторів. Першим є увага лише до «ключових» країн, другим – вивчення всієї історії усього світу (універсальної історії), що передбачає запам'ятовування великої кількості інформації замість розуміння основних тенденцій і факторів розвитку людства.

Появу глобальної історії відносять до 1980-х – початку 1990-х рр. Концепції глобалізації, що почали формуватися у цей час, дали новий імпульс дебатам про сутність і методологію всесвітньої історії. Оскільки вона мала довгу історію, основану на європоцентризмі, під впливом досліджень глобалізації історики спробували відійти від нього і почали вивчати історію з

глобальної перспективи, акцентуючи на зв'язках між народами і спільнотами через торгівлю, міграції, різні мережі й міжнародні інституції [20, с. 4]. Концепція «зв'язків» (connections) почала переважати домінуючу раніше тему – цивілізації [20, с. 2]. Популярності серед істориків-всесвітників набули теми, які мали транснаціональний чи транскультурний характер. Центральними темами дослідження стали історія рабства, мобільність, міграції, діаспори, прикордоння, гібридні і змішані ідентичності тощо. Вражаючи економічні успіхи країн Азії у 1990-х рр. надали імпульсу дослідженням у сфері глобальної економіки.

Британські історики Р. Дрейтон і Д. Мотадел розглядають глобальну історію передусім як «зміни у поясненні історії» [13, с. 3] і підхід до минулого, оснований на двох моделях (методах) – компаративному, тобто порівняльному (comparative) і конективному (connective), тобто поєднуваності. Компаративний підхід націлений на розуміння подій в одному місці через вивчення їх подібності і відмінностей від подій, які відбулися в інших місцях. Конективний підхід з'ясовує наскільки історія формується через просторову і/чи часову взаємодію окремих історичних спільнот. Ці два підходи можуть використовуватися окремо чи поєднуватися. Хоча вони не нові, як і глобальна історія як жанр в цілому, в другій половині ХХ ст. вони отримали радикально новий смисл [13, с. 3-4].

Новий підхід до всесвітньої історії, що виходив поза межі цивілізацій, бере початок з праці Уільяма Мак Нейла «Піднесення Заходу», виданої у 1963 р. [25]. Будучи послідовником А. Тойнбі У. Мак Нейл брав за основу дослідження цивілізації, проте вважав, що вони відкриті для впливу і запозичень. Це відкривало шлях до вивчення міжцивілізаційних зв'язків й інтегрованого підходу до світу, який був розвинутий у його наступних працях, а також у працях Фернанда Броделя [11], Іммануеля Валлерстайна [32], Джанет Абу-Лугод [2], інших вчених. Так, І. Валлерстайн, обравши відправним пунктом для аналізу економіку, представив світ як єдине ціле, що складається з ядра, напівпериферії і периферії. Його теорія «світ-систем» заклала підвалини однієї з найбільш впливових шкіл глобалістики – міждисциплінарної галузі дослідження глобалізації. Під впливом глобалістики історики-всесвітники також почали запозичати методологію інших наук, таких як економіка, соціологія, біологія, геологія, лінгвістика тощо.

Глобалізація суттєво змінила шляхи осмислення історії передусім через те, що більше не було можливим вивчати держави, народи й інші спільноти в ізоляції. Двома іншими важливими чинниками, які вплинули на появу

глобальної історії як форми всесвітньої історії і методології, були, по-перше, крах європейських імперій і вимоги постколоніальних націй мати власне місце у світовій історії; по-друге, вплив після 1960-х рр. «історії знизу» (subaltern studies), яка була виявом прагнення істориків зрозуміти історичний процес з позиції підпорядкованих груп населення (жінок, бідних, не білих, представників «глобального Півдня») [13, с. 5].

Під впливом цих чинників відбувся «глобальний поворот» у методології всесвітньої історії, який характеризувався інтегрованим підходом, використанням міждисциплінарної методології, відмовою від цивілізаційного підходу на користь міжкультурної взаємодії і взаємозв'язків, що виходять за межі кордонів, і відкиданням європоцентризму. Хоча вплив європоцентризму відчувався в усьому світі, але найбільшою мірою він був характерним для європейських істориків, представників держав – колишніх метрополій. Тепер історики намагалися відійти від погляду на минуле через призму Заходу як центрального і домінуючого рушія світового розвитку. Цей новий підхід ознаменувався використанням термінів «глобальна історія», «нова глобальна історія» чи «дослідження глобальності».

У перші роки ХХІ ст. вийшло багатьох впливових праць з глобальної історії, включаючи книги «Глобалізація у світовій історії» (під редакцією А. Г. Хопкінса [16], «Велика дивергенція» К.Померанца [26] і «Народження сучасного світу» К.Бейлі [7].

З 2006 р. почав виходити «Журнал глобальної історії» як основний друкований орган цього нового напрямку в історичній науці. Він визначав існування ледь помітних відмінностей між тісно взаємопов'язаними сферами глобальної і всесвітньої історії. Проте консенсус щодо сутності цих відмінностей не сформувався. Тим більше, що «Журнал всесвітньої історії», офіційний журнал Асоціації всесвітньої історії, що виходив з 1990 р., також позиціонував себе як «новий форум для глобальної історії» [20, с. 5]. Тому відмінності між глобальною і «ною» всесвітньою історією, яка під впливом «глобального повороту» прийняла нові методологічні принципи, виявити не вдалося.

Натомість американський історик Б. Мезліш, один з піонерів глобальної історії, вважав, що глобальна і всесвітня історія мають багато спільного лише тоді, коли практикують макро-історичний аналіз і вивчають «великі теми», довготермінові тенденції, події і процеси, які виходять за межі культурних і національних кордонів, зв'язки і взаємні впливи між спільнотами поза межами кордонів, і чинники, які інтегрують і дезінтегрують світ продовж історії. На

його думку, глобальна історія була продовженням того варіанту всесвітньої історії, який запропонував у 1976 р. У. Мак Нейл [24], за винятком того, що точкою відліку для її вивчення має бути сучасність [23, с. 389]. Такий підхід застосовували також Ф. Бродель, І. Валлерстайн і Д. Абу-Лугод [23, с. 393]. Проте основним фокусом всесвітньої історії він вважав цивілізації. Оскільки імперії, «носії цивілізацій минулого», більше не існували і їх замінили держави-нації, глобальна історія створювала нову концептуальну основу для вивчення процесів, що виходили за межі національних держав [23, с. 393].

У той час, коли у світовій історичній науці відбувся «глобальний поворот», історики України нарешті позбавилися від нав'язаної їм методології марксизму-ленінізму з її класовим підходом, і в пошуках нової методології сконцентрувалися на цивілізаційному підході. Це суперечило новим тенденціям розвитку світової (переважно західної) історичної науки, яка здійснювала перехід від цивілізаційного підходу до глобальної історії.

Поза увагою вітчизняних дослідників до цього часу залишилося те, що радянська методологія при усій її обмеженості також частково поділяла принципи глобальної історії, принаймні тоді, коли вивчала такі транснаціональні питання як міжнародні (глобальні) робітничий і соціалістичний рухи [5].

Серед вчених існує консенсус, що поява глобальної історії була передусім реакцією на усвідомлення глобальних змін, під впливом яких сформувалися різні концепції глобалізації [20; 4; 30]. Крім цього, існує також погляд на глобальну історію як історію глобалізації. Такої точки зору дотримувався американський історик Брюс Мезліш, який у 1990-ті рр. одним з перших почав досліджувати відмінності між глобальною і всесвітньою історією, і зв'язки між глобальною історією і глобалізацією [21; 22; 23]. На його думку, глобальна історія вивчає явище глобалізації, її фактори і ключові характеристики з історичної перспективи. Вона бере за початкову точку відліку сучасність, звідки починає вивчати вияви цього феномену в історії. Це міждисциплінарна сфера дослідження, яка враховує дослідження у сферах економіки, соціології, демографії тощо. Крім цього, Б. Мезліш розглядав глобальну історію як методологічний підхід, згідно з яким процеси можуть бути краще досліджені на глобальному, ніж локальному, національному чи регіональному рівнях [23, с. 389].

Б. Мезліш виділяв два різні підходи до глобальної історії як історії глобалізації, а саме її «сильну» і «слабку» інтерпретації. Представники «сильної» інтерпретації вважають глобалізацію порівняно недавнім феноменом

(не раніше середини XX ст.) і новою епохою в розвитку людства («глобальна епоха»). Представники «слабкої» інтерпретації розглядають глобалізацію є історичний процес, який розпочався у давнину і з того часу пройшов через різні трансформації. Тож з другої половини XX ст. можна говорити лише про нову, сучасну стадію глобалізації [23, с. 390-391].

Сам Б. Мезліш належав до першої групи, до якої також можна віднести соціологів У. Бека [8; 9] і Е. Гідденса [15]. До другої групи можна включити І. Валлерстайна [32], А. Г. Хопкінса [16], Я. А. Шолте [28], Л. Грініна і А. Коротаєва [17]. Другу групу, у свою чергу, також можна поділити на дві підгрупи. Перша з них інтерпретує глобалізацію як циклічний процес (А. Г. Хопкінс, С. А. Бейлі, Р. Дейтон й інші співавтори праці «Глобалізація у світовій історії»), друга – як лінійний (Р. Робертсон, Я. А. Шолте) [14, с. 44]. Учені по-різному визначають початок глобалізації у минулому, акцентують на різних її аспектах.

Не усі історики поділяють концепцію глобальної історії як історії глобалізації. Це передусім пов'язано з існуванням різних її концепцій і поширенням спрощеного розуміння глобалізації як інтеграції. Погоджуємося з британськими соціологами З. Бауманом [6], Д. Гелдом і Е. Мак Грю [18], що глобалізація не обов'язково веде до інтеграції чи універсалізації. Вона роз'єднує так само як об'єднує. Складовими частинами процесів глобалізації є зростаюча сегрегація простору, відокремлення і відчуженості [6, с. 6-7].

На нашу думку, у разі, коли глобалізація визначається як процес інтеграції, варто неодмінно зазначати, що ці різні процеси, які відбуваються у різних сферах з різним динамізмом і результативністю. На нашу думку, більш вдалим є дефініції глобалізації, які уникають слів «інтеграція», «уніфікація», «універсалізація», і акцентують на «взаємодії» і «взаємозв'язках», які спричиняють «взаємовпливи» і «взаємозалежності» (у позитивному чи негативному значеннях), ведуть як до інтеграції, так і до дезінтеграції.

Ми розглядаємо глобалізацію як процеси глобальних змін, які відбуваються у різних сферах з різною динамікою, і супроводжуються посиленням зв'язків і взаємодії між різними (державними і недержавними) акторами поза межами кордонів, незалежно від відстаней, що призводить до зростання взаємовпливів і взаємозалежності між ними. Це не єдиний цілісний процес, а різні процеси, які відбуваються у різних сферах (економічній, політичній, фінансовій, військовій, культурній, навколишнього середовища тощо) з різною інтенсивністю, не обов'язково одночасно і паралельно. Ці процеси не є лінійними, вони позначаються підйомами і спадами.

Глобалізація має одночасно об'єктивний і суб'єктивний характер. Її об'єктивний характер означає, що вона впливає на спільноти і окремих людей незалежно від її розуміння чи навіть усвідомлення її існування. З іншого боку, рушієм глобальних змін, тобто глобалізації, є *рух* людей, ідей, капіталів, інформації тощо, який обумовлюється розвитком технологій й існуванням певних умов, що роблять його можливим, а це залежить від рішень і дій людей.

Інновації і нові технології (приручення коня, винайдення колеса, конструювання і вдосконалення кораблів, будівництво залізниць, створення телеграфу, телефону, інтернету тощо) продовж історії полегшували і пришвидшували рух на поза межі кордонів. Унаслідок цього взаємодії, взаємовпливи і взаємозалежності між різними спільнотами посилювалися і поглиблювалися. Згідно з логікою глобалізації, спільноти, які першими використовували нові чи вдосконалені технології (у різних сферах), пристосовувалися до змін швидше, були більш динамічними і мобільними, а унаслідок цього – більш успішними.

Якщо глобалізацію розглядати як процеси, які проходять через усю історію людства, тоді концепція глобальної історії як історії глобалізації не суперечить іншій її інтерпретації – як форми всесвітньої історії. У такій інтерпретації глобалізація є підґрунтям всесвітньої історії, тож історія як наукова дисципліна вивчає її прояви у різних часових і просторових рамках.

Водночас варто брати до уваги, що феномен глобалізації відноситься не лише до минулого, але також до сьогодення і майбутнього. Тому, на нашу думку, важливо відрізнити *історію глобалізації* (тобто її прояви у минулому) і *вивчення глобалізації* як феномену, що не є сферою дослідження істориків.

Тісні зв'язки між глобальною історією і глобалізацією (у різних інтерпретаціях) підтверджуються гострою критикою глобальної історії з боку авторитетних істориків, яка співпала у часі зі «спадом глобалізації», що відбувається останніми роками (хоча такі оцінки також є дискусійними).

У резонансній статті Дж. Аделмана «Чим є глобальна історія сьогодні» [4] викладено його критику глобальної історії як «історії глобалістів», що була відповіддю істориків на «хвилю глобалізації». Під її впливом вони виробили «постнаціональний космополітичний наратив» взаємозв'язків й інтеграції, щоб дати глобалізації «людське обличчя». Бачення більш інтегрованого світу мало сприяти появі толерантних і космополітичних глобальних жителів. При цьому історики сфокусувалися на позитивному ефекті інтеграції, без достатньої уваги до протилежних процесів. Проте «спад глобалізаційної хвилі» призвів до кризи глобальної історії.

Для того, щоб її здолати Дж. Аделман рекомендував історикам брати до уваги не лише інтеграційні, але й дезінтеграційні процеси, не лише переваги, але і негативні наслідки посилення взаємозалежності, намагатися більш глибоко зрозуміти сутність глобальної взаємозалежності, досліджувати не лише виникнення зв'язків між локальними і глобальними спільнотами, але й те, як і чому вони зникають, вивчати місця, які чинять спротив глобалізації чи залишаються «не глобалізованими». Західні історики мали також слухати іншу половину світу, більш серйозно ставитися до залучення інших мов (крім англійської) й інших способів оповідання історії.

З аналогічною критикою виступив інший відомий американський історик Д. Белл [10, с. 17]. Він акцентував на завданні приділяти більше уваги впливу «глобальних сил» на різні спільноти і їхній потребі реагувати на них, а також протилежному процесу – стимулам глобальним змінам з боку «малих місць». Прикладами цього були Аравія в часи Магомета, Німеччина в часи Лютера чи Париж під час Французької революції

Р. Дрейтон і Д. Мотадель, які виступили на захист глобальної історії, також були змушені визнати існування певних проблем: по-перше, безпідставно часте використання таких слів як «глобальний», «транснаціональний», «міжкультурний»; по-друге, притаманну глобальному підходу тенденцію ідентифікувати подібності й конвергенцію й ігнорувати відмінності і дивергенцію [13, с. 7-8]; по-третє, домінування у сфері глобальної історії англомовних істориків, не зважаючи на заявлену мету представити альтернативний європоцентристському погляд на історію світу [13, с. 10]. Як справедливо зауважують автори, лише небагато істориків поза межами університетів багатих держав мають доступ до нових книжок і провідних наукових журналів, можуть подорожувати до зарубіжних архівів, щоб робити помітний внесок у розвиток глобальної історії.

Одне з важливих питань, що виникає в контексті аналізу глобальної історії – це визначення характеру її зв'язків з національною історією. Так, деякі історики вважають глобальну історію антитезою національній [29, с. 26]. Інші (наприклад, Б. Мезліш, С. Конрад, Р. Дрейтон, Д. Мотадел) не бачать конфлікту між ними.

З точки зору С. Конрада, глобальна історія є методологією, яка дозволяє науковцям дивитися на більшість проблем з іншого масштабу людського досвіду [29, с. 26], тож її можна застосовувати до національної історії так само як і до всесвітньої. Як приклад, він наводить працю Дієго Олстейна (Diego Olstein) «Думати про історію глобально» (Thinking History Globally), щоб

продемонструвати різні методологічні підходи, що асоціюються з глобальною історією (постколоніальна історія, порівняльна історія, транснаціональна історія, «велика історія» й інші). Усі вони дозволяють позбавитися від обмежень, які створює при написанні історії національна перспектива [29, с. 27]. Так, у праці Д. Олстейна історія Аргентини у XX ст. розповідається порізному 12 раз з використанням 12 різних підходів глобальної історії.

С. Конрад також вважає, що застосування глобального підходу до подій і процесів національної історії чи розгляд їх у ширшому контексті дозволяє історикам пояснити їх краще чи навіть інакше. Наприклад, розгляд німецького націоналізму XIX ст. як дуже особливого феномену призводить до висновків про прямі зв'язки між ним і націонал-соціалізмом. Проте порівняння його з націоналізмами в інших державах того самого періоду виявляє їхню подібність і веде до зовсім інших висновків [29, с. 32].

Тобто у випадку вивчення національної історії глобальна історія є методологічним підходом, який ставить предмет дослідження в ширший міжнародний контекст, що виходить за національні кордони і відносини з сусідніми державами/народом, і намагається зрозуміти усі чинники (не лише внутрішні, але й міжнародні), які впливали на досліджувані події і процеси. Такий підхід, який враховує міжнародні взаємодії і взаємовпливи, робить національні історії будівельними цеглинами всесвітньої історії. Протилежний підхід веде до обмежених і часто невірних висновків.

Наприклад, ми не зможемо правильно оцінити причини поразки українців у справі створення національної держави під час і після Першої світової війни, якщо братимемо до уваги лише внутрішні чинники і російські впливи. Потрібно також з'ясувати погляди держав Антанти-переможців у світовій війні на формування повоєнного устрою в Європі і світі, порівняти дії української й інших національних еліт, спрямовані на створення і зміцнення національної державності, та здобуття міжнародної підтримки.

Аналогічно, ми не зможемо правильно зрозуміти причини російської агресії проти України (з 2014 р.), якщо будемо вивчати лише внутрішні чинники в Україні й Росії та їхні двосторонні відносини, але ігнорувати трансформації, що відбулися в світі у XXI ст. Адже саме ці зміни в міжнародній системі зробили цю агресію можливою. Сучасна політика Росії щодо українського Донбасу також є більш зрозумілою, якщо провести порівняння з політикою Російської імперії XIX ст. стосовно захисту християнського населення Османської імперії чи підтримки слов'янських націоналізмів у

Австрійсько-Угорській монархії, особливо перед Першою світовою війною, для досягнення своїх геополітичних цілей.

Більше того, оскільки глобалізація впливає на кожну спільноту і кожну людину в дуже різних локальних і національних контекстах, важливо вивчати фактори глобалізації по відношенню до «локальної реальності», яка набуває багатьох форм [23, с. 389]. Цій меті служить концепція «глокалізації», яка відображає комбінацію глобальних і локальних факторів. Автор цієї концепції, американський соціолог Рональд Робертсон, визначає глокалізацію як інтерпретації і застосування ідей і процесів, залучених до глобалізації, по-різному, в залежності від поглядів й історії різних груп. Тому різні спільноти інкорпорують ідеї з глобального арсеналу вибірково і пристосування до глобалізації набувають багатьох форм [27]. Поєднання глобальних і локальних чинників призводить до гібридності і різноманітності, що є історичною реальністю існування людства.

Одне з питань, що виникає у контексті аналізу глобальної історії як методології – чи можна її застосовувати до будь-якого історичного дослідження. На думку С. Конрада, це лише одна з перспектив серед багатьох інших, і не може бути однаково ефективною для будь-якого предмету дослідження [29, с. 28, 30].

Д. Белл вважає, що глобальний підхід є важливим, але недостатнім для пояснення багатьох внутрішніх подій і процесів в «малих місцях». Так, наприклад, він є надзвичайно важливий, щоб зрозуміти, чому почалася Французька революція кінця XVIII століття, але не може пояснити, чому її розвиток призвів до терору. Для того, щоб пояснити такий розвиток, історик повинен аналізувати передусім внутрішню динаміку революції, а також культурну й інтелектуальну історію, яка сформувала погляди її учасників. Аналогічно, націоналізм не є лише реакцією на глобальні процеси. Він перебуває під впливом багатьох інших політичних, культурних, соціальних, економічних і релігійних факторів [10, с. 16-17].

Таким чином, наше дослідження засвідчило, що глобальну історію розглядають у двох площинах – як сферу дослідження і методологію. У першому випадку вона має тісні зв'язки з всесвітньою історією і глобалізацією, у другому – формує специфічні підходи до вивчення і викладання історії, не лише всесвітньої. Ці концепції глобальної історії не суперечливі, а доповнюють одна одну.

Передусім глобальна історія розглядається як форма всесвітньої історії, основана на певних методологічних принципах. Виникнення глобальної історії

було реакцією на появу у 1980-1990-х рр. концепції глобалізації. Вона вплинула на всесвітню історію, на методи її дослідження і написання. Деякі історики-всесвітники прийняли «глобальний поворот», унаслідок чого перейшли на позиції глобальної історії. Тож терміни «глобальна історія» і «(нова) всесвітня історія» можна використовуються як синоніми. Як сфера дослідження глобальна історія визначається також як історія глобалізації. Це визначення є дискусійним, що обумовлюється існуванням багатьох концепцій глобалізації і відсутністю наукового консенсусу з цих питань.

Глобальна історія – це також методологія, яку можна застосувати до вивчення історії в цілому. Вона об'єднує різні підходи (теорія світ-систем, постколоніальна історія, транснаціональна історія, історія підлеглих, імперська історія тощо), спільними для яких є відмова від європоцентризму, розуміння минулого як інтегрованого цілого, акцент на зв'язках, взаємодії і взаємних впливах через кордони (державні, культурні тощо), міждисциплінарний підхід. Крім того, глобальна історія диктує вибір певних тем, що мають транскордонний, транснаціональний, транскультурний характер, при дослідженні яких вона є найбільш ефективною.

Список використаних джерел та літератури:

1. Городня Н. Глобальна чи всесвітня історія. Вплив концепції глобалізації на вивчення і викладання історії / Наталія Городня // Україна, Європа, світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини. За ред. Л. М. Алексієвця. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – Вип. 21. – С. 168–176.
2. Abu-Lughod J. Before European Hegemony: The World System A.D. 1250– 350 / Janet Abu-Lughod. – New York: Oxford University press, 1989. – 446 p.
3. Adelman J. Replies to Richard Drayton and David Motadel. Words from Jeremy Adelman / Jeremy Adelman // Journal of Global History. – 2018. – Is. 13. – Pp. 18–21.
4. Adelman J. What is Global History Now? 02 March, 2017 / Jeremy Adelman // Aeon Essays [Electronic resource]. – Mode of access: <https://aeon.co/essays/is-global-history-still-possible-or-has-it-had-its-moment> [Accessed: October 30, 2018].
5. Basista J. Russian/Soviet Historiography on World History (and its Impact on Historiographies in the Soviet Satellite States) / Jakub Basista // *World and Global History: Research and Teaching*. – Pisa : Plus-Pisa University Press, 2011. – Pp. 91–106.
6. Bauman Z. Globalization. The Human Consequences / Zygmunt Bauman. – New York: Columbia University Press, 1998. – 160 p.
7. Bayly Ch. The Birth of the Modern World, 1780–1914 / Christopher Bayly. – London: Wiley-Blackwell, 2004. – 564 p.
8. Beck U. Power in the Global Age / Ulrich Beck. Cambridge, U.K.: Polity Press, 2005. – 352 p.
9. Beck U. What Is Globalization? / Ulrich Beck. – Cambridge, U.K.: Polity Press, 2000. – 192 p.
10. Bell D. Replies to Richard Drayton and David Motadel. Words from David Bell / David Bell // Journal of Global History. – 2018. – Is. 13. – Pp. 16–18.
11. Braudel F. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II / Fernand Braudel. – New York: Harper&Row, 1972. – 1375 p.

12. Conrad S. What Is Global History? / Sebastian Conrad. – Princeton&Oxford: Princeton University Press, 2016. – 303 p.
13. Drayton R., Motadel D. Discussion: the Futures of Global History / Richard Drayton, David Motadel // *Journal of Global History*. – 2018. – Is. 13. – Pp. 1–21.
14. Eštok G., Bzdilová R. Globalization – An Old or a New Phenomenon? / Gabriel Eštok, Renáta Bzdilová // *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*. – Ostrava: University of Ostrava, 2011. – 387 p. – Pp. 43–48.
15. Giddens A. Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives / Anthony Giddens. – London: Profile books, 1999. – 124 p.
16. Globalization in World History / Ed. A. G. Hopkins. – London: Pimlico, 2002. – 352 p.
17. Grinin L., Korotayev A. The Origins of Globalization / Leonid Grinin, Andrey Korotayev // *Globalization: Yesterday, Today and Tomorrow*. – Litchfield Park, AZ: Emergent Publications, 2013. – Pp. 1–29.
18. Held D., McGrew A. Globalization / Anti-globalization: Beyond the Great Divide (2nd ed.) / David Held, Anthony McGrew. – Cambridge, UK, Malden, MA: Polity Press, 2007. – 304 p.
19. Jalagin S., Tavera S., Dilley A. Introduction / Seija Jalagin, Susanna Tavera, Andrew Dilley // *World and Global History: Research and Teaching*. – Pisa : Plus-Pisa University Press, 2011. – Pp. XI–XVI.
20. Jong J. de. World History and Global History: Concepts and Theories World History: A Brief Introduction / Janny de Jong // *World and Global History: Research and Teaching*. – Pisa : Plus-Pisa University Press, 2011. – Pp.1–12.
21. Mazlish B., Iriye A. (eds.). The Global History Reader / Bruce Mazlish, Akira Iriye. – New York and London: Routledge, 2005. – 312 p.
22. Mazlish B., Buultjens R. (eds.). Conceptualizing Global History / Bruce Mazlish, Ralph Buultjens. – Westview Press, 1993. – 253 p.
23. Mazlish B. Comparing Global History to World History / Bruce Mazlish // *Journal of Interdisciplinary History*. – 1998. – Vol. 28. – №. 3. – Pp. 385–395. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.jstor.org/stable/205420> [Accessed: October 20, 2018].
24. McNeill W. Plagues and Peoples / William McNeill. – Garden City, N.Y.: Anchor Press, 1976. – 368 p.
25. McNeill W. The Rise of the West. A History of the Human Community / William McNeill. – Chicago: University of Chicago Press, 1963. – 866 p.
26. Pomeranz K. The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy / Kenneth Pomeranz. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000. – 392 p.
27. Robertson R. Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity / Ronald Robertson // *Global Modernities*. – London: SAGE Publications, 1995. – Pp. 25–44.
28. Scholte J.A. Globalization. A Critical Introduction / Jan Aart Scholte. – London: Red Globe Press, 2000. – 520 p.
29. Semyonov A. “Global History is More than the History of Globalization”: Interview with Sebastian Conrad / Alexander Semyonov // *Ab Imperio*. – 2017. – № 1. – Pp. 23–43.
30. Stanziani A. Eurocentrism and the Politics of Global History / Alessandro Stanziani. – Cham, Switzerland: Palgrave Pivot, 2018. – 153 p.
31. Tignor R. [et al]. Worlds Together, Worlds Apart: A History of the World from the Beginning of the Humankind to the Present / Robert Tignor [et al]. 3rd ed. – New York and London: W.W.Norton & Company, 2011. – 843 p.
32. Wallerstein I. The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century / Immanuel Wallerstein. – New York: Academic Press, 1976. – 442 p.

References:

1. Gorodnia, N. (2018). Globalna chy vsesvitnia istoria. Vplyv kontsepsii globalizatsii na vyyvchennia i vykladnnia istorii. *Ukraina, Yevropa, Svit*, 21, 168-176.

© Наталія Городня, 2019

2. Abu-Lughod, J. (1989). *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250-1350*. New York: Oxford University press.
3. Adelman, J. (2018). Replies to Richard Drayton and David Motadel. Words from Jeremy Adelman. *Journal of Global History*, 13, 18-21.
4. Adelman, J. (2017). What is global history now? *Aeon Essays*. Retrieved October 30, 2018 from <https://aeon.co/essays/is-global-history-still-possible-or-has-it-had-its-moment>
5. Basista, Jakub (2011). Russian/Soviet Historiography on World History (and its Impact on Historiographies in the Soviet Satellite States). In Seija Jalagin, Susanna Tavera, Andrew Dilley (eds) *World and Global History: Research and Teaching*. Pisa: Plus-Pisa University Press, 91-106.
6. Bauman, Z. (1998). *Globalization. The Human Consequences*. New York: Columbia University Press.
7. Bayly, Ch. (2004). *The Birth of the Modern World, 1780–1914*. London: Wiley-Blackwell.
8. Beck, U. (2005). *Power in the Global Age*. Cambridge, U.K.: Polity Press.
9. Beck, U. (2000). *What Is Globalization?* Cambridge, U.K.: Polity Press.
10. Bell, D. (2018). Replies to Richard Drayton and David Motadel. Words from David Bell. *Journal of Global History*, 13, 16-18.
11. Braudel, F. (1972). *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. New York: Harper&Row.
12. Conrad, S. (2016). *What Is Global History?* Princeton&Oxford: Princeton University Press.
13. Drayton, R., Motadel D. (2018). Discussion: the Futures of Global History. *Journal of Global History*, 13, 1-21.
14. Eštok, G., Bzdilová, R. (2011). Globalization – An Old or a New Phenomenon? *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*. Ostrava: University of Ostrava, 43-48.
15. Giddens, A. (1999). *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. London: Profile books.
16. Hopkins, A.G. (ed). (2002). *Globalization in World History*. London: Pimlico, 2002.
17. Grinin, L. & Korotayev, A. (2013). The Origins of Globalization. In Jim Sheffield, Andrey Korotayev, Leonid Grinin (eds.). *Globalization: Yesterday, Today and Tomorrow* (1-29). Litchfield Park, AZ, 2013.
18. Held, D. & McGrew, A. (2007). *Globalization / Anti-globalization: Beyond the Great Divide* (2nd ed.). Cambridge, UK, Malden, MA: Polity Press.
19. Jalagin S., Tavera S. & Dilley A. (2011). Introduction. In Seija Jalagin, Susanna Tavera, Andrew Dilley (eds). *World and Global History: Research and Teaching* (pp. XI-XVI). Pisa: Plus-Pisa University Press.
20. Jong, J. de (2011). World History and Global History: Concepts and Theories World History: A Brief Introduction. In Seija Jalagin, Susanna Tavera, Andrew Dilley (eds). *World and Global History: Research and Teaching* (pp. 1-12). Pisa : Plus-Pisa University Press.
21. Mazlish, B. & Iriye, A. (eds.) (2005). *The Global History Reader*. New York and London: Routledge.
22. Mazlish, B. & Buultjens, R. (eds.). (1993). *Conceptualizing Global History*. Westview Press.
23. Mazlish, B. Comparing Global History to World History. *Journal of Interdisciplinary History*. 1998. 28, 3, 385–395. Retrieved October 20, 2018 from <http://www.jstor.org/stable/205420>
24. McNeill W. (1976). *Plagues and Peoples*. Garden City, N.Y.
25. McNeill, W. (1963). *The Rise of the West. A History of the Human Community*. Chicago: University of Chicago Press.
26. Pomeranz, K. (2000). *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

27. Robertson, R. (1995). Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. In M. Featherstone, S. Lash & R. Robertson (eds.). *Global Modernities* (25–44). London: SAGE Publications.
28. Scholte, J.A. Globalization (2000). *A Critical Introduction*. London: Red Globe Press.
29. Semyonov, A. (2017). “Global History is More than the History of Globalization”: Interview with Sebastian Conrad. *Ab Imperio*, 1, 23-43.
30. Stanziani, A. (2018). *Eurocentrism and the Politics of Global History*. Cham, Switzerland: Palgrave Pivot.
31. Tignor, R. [et al] (2011). *Worlds Together, Worlds Apart: A History of the World from the Beginning of the Humankind to the Present*. 3rd ed. New York and London: W.W.Norton & Company.
32. Wallerstein, I. (1976). *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.

Nataliya Gorodnia, Dr. Habil. (History), Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

GLOBAL HISTORY, WORLD HISTORY AND GLOBALIZATION

Abstract. This paper is intended to describe and discuss the major concepts of global history, and to elucidate connections between global history, world history, and globalization.

The research reveals that global history is a field of study and a methodology of historical research. These two concepts supplement each other.

As a field of study global history is understood in two ways - a form of world history, based on some methodological principles, and a history of globalization. Global history appeared in 1980-1990s as a reaction on globalization, and it was influenced by its different concepts. Debates on globalization impacted world history, its themes and methods of research. Those world historians, who accepted the «global turn», began to practice global history. For the reason, the terms «global history» and «(new) world history» may be used as synonyms. A part of historians understand global history as a history of globalization. However, this definition is disputable because of numerous concepts of globalization and the absence of consensus on the issues.

As a methodology global history consolidates different approaches, such as world systems theory, postcolonial history, transnational history, subaltern history, imperial history, and others. They share similar principles that include a rejection of Eurocentrism, an understanding of the past as an integrated unit, interdisciplinary approach, and a focus on connections, interactions and mutual influences that transcend borders (national, cultural, and others). Global history prefers some specific research topics that are trans-national and trans-cultural in nature, because in these cases it has the strongest explanatory power. However, as a methodology it can be applied to different scales of human experience, including events and processes at local, national, and regional levels by studying them from a wider, global perspective.

Key words: global history, world history, globalization, history of globalization, methodology of historical research.

Надійшла до редколегії 07.07.2019

УДК 94:329.272(410):323.39(71)]"185"

DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.73-82>

Михайло Запотоцький, аспірант

Львівський національний університет імені Івана Франка

Львів, Україна

БРИТАНСЬКИЙ “ІМПЕРСЬКИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ” У ВІЗІЯХ КАНАДСЬКИХ “ЛОЯЛІСТІВ” КІНЦЯ ХІХ СТ.

Анотація. Стаття присвячена баченню канадських політичних еліт концепції британського “імперського федералізму”, що резонансно постала у британській імперії в другій половині ХІХ ст. Дана концепція з’явилася у колах британських політиків й громадських діячів та в перспективі мала являти собою федеративний союз між Великою Британією та колоніями. Канада, яка вже на той час була повноцінним державним утворенням, запропонувала власну візію на дану проблематику. Канадські політичні еліти, серед яких найбільше було прихильників тісних стосунків із Великою Британією (т. зв. “лоялісти”), висловлювали широку підтримку британській короні та тісному союзу із Метрополією. В даній статті автор звертає увагу на поняття “імперського федералізму” та його витоки, висвітлює бачення основних політичних постатей Канади, що висловлювались стосовно імперської федерації, акцентує увагу на дискусіях щодо візії майбутнього союзу канадських політичних діячів. Окремо проаналізовано колоніальні конференції кінця ХІХ ст., котрі стали майданчиком для вирішення загальноімперських проблем. Вони дали можливість канадським “лоялістам” висловити власну позицію стосовно механізму діяльності імперської федерації в майбутньому.

Ключові слова: імперська федерація, політичні еліти, “лоялісти”, ліга, Канада, домініон, колоніальні конференції.

У другій половині ХІХ ст. у британській колоніальній імперії відбувалися трансформаційні процеси, котрі були пов’язані зі зміною політичного статусу британських колоній. У першу чергу йдеться про Канаду, котра 1867 р. отримала статус домініону та набула ознак самостійного державного утворення [3, с. 67]. Сам політичний устрій, що склався у Канаді, для багатьох політичних діячів Великої Британії та інших британських колоніальних утворень на той момент був прикладом ідеальної політичної системи, де одночасно представлені інтереси центру, тобто Метрополії, та прагнення провінції – колишніх канадських окремих колоній. В британському політикумі виникла ідея створення імперської федерації, що полягала в запровадженні такого механізму зв’язків між Великою Британією та колоніями, який би міг, по-перше, зберегти єдність Метрополії зі своїми колоніями, а, по-друге, врахувати інтереси самих колоній. Ідея імперської федерації була зумовлена

зміною розстановки сил на геополітичній арені в другій половині XIX ст., що було пов'язано зі збільшенням впливу США та Німеччини у міжнародній політиці [4, с. 88]. Таким чином, Велика Британія шукала різні механізми задля оптимізації функціонування своєї колоніальної системи та збереження провідного місця у міжнародних відносинах. У той же час, канадські політичні еліти, мали власну візію на проблему “імперського федералізму”, котра здебільшого співпадала з британським баченням.

Канадська позиція щодо “імперського федералізму” супроводжувалася корективами певних аспектів функціонування майбутньої федерації, що знайшло відображення у підходах канадських політичних еліт, які провокували суспільну дискусію, створювали політичні товариства, були делегатами різноманітних імперських політичних заходів. Тому канадське бачення імперського федералізму можна, закономірно, вважати позитивним, адже політики, котрі висловлювались щодо створення федерації, бачили в цьому для Канади вигоду. Ці вище зазначені ідеї резонансно обговорювали в кулуарах представники канадських політичних еліт і владні верхівки інших колоній після 1867 р.

У процесі дослідження було поставлено наступні завдання: розглянути ідею британського імперського федералізму та його генезу; проаналізувати погляди канадських “лоялістів” у другій половині XIX ст. стосовно ідеї британського “імперського федералізму”; охарактеризувати позиції провідних політиків Канади в процесі дискусій навколо концепції імперського федеративного союзу під час колоніальних конференцій кінця XIX ст.

Проблематика створення британської імперської федерації практично не досліджена в українській історіографії, тому для сучасного українського наукового середовища та суспільства дана тематика по-особливому важлива, адже на часі процес європейської інтеграції, котрий потребує ґрунтовного академічного вивчення історії західного світу. Деяких аспектів цієї теми торкався Іван Яковюк у публікації “*Концепція ”імперського федералізму” та її роль у модернізації Британської імперії*” [8], яка була розглянута у контексті політико-правової дисципліни – історії держави і права, оскільки автор є доктором юридичних наук. Російська історіографія має дещо більші напрацювання: дослідники Євгенії Ковальова [4], Єлизавета Саукова [6], Катерина Симоненко [7], Марина Глеб [1] та ін. висвітлюють поняття концепції “імперського федералізму”, його генези й інтерпретацій політиками. Серед західної історіографії слід виокремити праці Майкла Барджеса [9] та Гая Макліна [13], які присвячені ідеї британського федералізму та руху за

імперську федерацію в Канаді відповідно. Оскільки дана проблематика недостатньо досліджена в історіографії, в основу написання статті було покладено широку джерельну базу.

Фундаментом для написання даної статті послужили матеріали імперських конференцій 1887 [17] та 1894 рр. [18], правила та принципи канадської філії Ліги імперської федерації [16], журнали Ліги імперської федерації [10], публічні виступи канадських політичних діячів [10,14]. Також слід виокремити працю С. Флемінга [11], котрий запропонував власну візію на проблематику канадсько-британських відносин.

У 1884 р. в Лондоні було створено Лігу імперської федерації, що взяла собі на озброєння ідею “імперського федералізму”, котра була спрямована на забезпечення єдності британської імперії [12]. До Ліги входили відомі на той час британські громадські та політичні діячі. Вони запропонували переформатувати британську колоніальну імперію на федеративних засадах. Лондонська структура пропагувала створення єдиного парламенту, куди мали б доступ представники провінцій, тобто колоніальних структур. Імперський парламент мав би займатися питаннями зовнішньої політики, армією, флотом та колоніальною проблематикою. Натомість у компетенцію місцевих законодавчих органів перейшли б питання локального характеру, такі як: поліція, освіта, внутрішні колоніальні справи. Також, Ліга пропонувала створення центрального апеляційного суду, де б суб’єкти федерації могли оскаржити будь-яке судове рішення та вільну торгівлю між колоніями та метрополією [15, р.17]

Ліга мала філію і в Канаді, котра діяла у Торонто та практично віддзеркалювала позицію Ліги імперської федерації й працювала на зміцнення позиції імперської ідеї в Канаді. Завданням філії було об’єднати колонії та “країну-Мати”, зберегти єдність Імперії, підвищити практичну ефективність її діяльності, налагодити механізм обміну ресурсами між її складовими, запобігти розпаду Імперії [16].

Саме вищезгадана Ліга була ініціатором скликання Першої колоніальної конференції 1887 р [1, с. 69], на якій мали обговорити важливі питання домініонів і колоній задля оптимізації їхньої роботи та інтеграції їх у федеративну систему колоніальної британської імперії. Конференція була приурочена до 50-ї річниці правління Королеви Вікторії (1837–1901) та стала майданчиком для втілення в життя тих ідей, котрі висувала Ліга імперської федерації. Саму реалізацію ідей Ліги можна назвати половинчастою, адже ініціатива щодо створення імперського парламенту не була втілена у життя.

Від Канади на колоніальній конференції 1887 р. були присутні Александр Кемпбел та Сендорф Флемінг. Перший був лейтенант-губернатором Онтаріо, а другий – відомим канадським інженером та ініціатором створення Тихоокеанської залізниці в Канаді і з'єднання Канади та Британії телеграфним кабелем. Основними проблемами, які обговорювались на конференції були: оборонне питання, проблема комунікацій (телеграфний зв'язок між Канадою та Австралією), а також питання торгівлі [17]. Саме ці питання яскраво відображають позицію Канади щодо союзу із Великою Британією

Сер Александр Кемпбел на конференції виступав як “скептичний консерватор”. В контексті оборонного питання Кемпбел зачитав доповідь, в якій, по-перше, виступив за тісний союз із Великою Британією, а, по-друге, критикував її за пасивність та індиферентність щодо канадського домініону. Його скептицизм проявлявся прихильністю до Метрополії, а також скептичним, а навіть подекуди критичним ставленням до Великої Британії. Під час звіту лейтенант-губернатор висловив подяку канадській владі за те, що їхні війська добре підготовані та оснащені, але розкритикував Метрополію за пасивне ставлення до оборони Канади: зокрема політик стверджував, що за останні 20 років домініону було надано тільки один фрегат у поганому стані, Велика Британія не забезпечувала свій домініон військовими кадрами, а солдати виховувались Канадою за власні кошти [17]. Дійсно, ще з 1869 р. Велика Британія самоусунулась від оборонних питань у цьому домініоні. Саме в цей рік з Канади та Нової Зеландії було виведено війська і Лондон не займався проблемою оборони домініону. Це було пов'язано із позицією ліберального уряду Вільяма Гладстона, котрий на практиці проводив помірковані реформи та намагався дистанціюватися від справ колоній [4, с. 88]. Є. Саукова стверджує, що таким чином Британія намагалася заощадити власні ресурси та не витратити кошти на проблеми колоній [6, с. 140]. Натомість британський уряд стверджував, що без військової підтримки та присутності колонії швидше досягнуть самостійності [2, с. 24]. Цей процес прийнято називати “імперською панікою”, адже жителям колоній було страшно за свою долю без військ Імперії [4, с. 88].

Ще одним яскравим представником канадського “скептичного консерватизму” щодо Великої Британії слід вважати Сендфорда Флемінга, котрий виступав за підтримання тісного зв'язку із Великою Британією. Про це свідчить його праця, яка була видана в 1884 р. під назвою “*Англія та Канада*” [11]. У даній публікації автор висунув власне бачення, як мають виглядати зв'язки між Великою Британією та Канадою.

Його скептицизм проявлявся у тезі про те, що Велика Британія дивиться на колонії, як на джерело отримання прибутків, але з іншого боку він говорить про прихильність до “землі-Матері” з надією на майбутнє [11, р. 421]. Інженер наполягав на реформуванні старої колоніальної системи, наголошуючи на тому, що вона своє вже віджила. На його думку, задля збереження цілісності Імперії потрібно створити загальноімперське законодавство, котре б одночасно регулювало проблеми Метрополії та колоній [11, р. 422-423]. Як і більшість канадських політичних еліт, Сендфорд Флемінг наполягав на створенні імперського парламенту, де були би представлені політичні діячі із всіх колоній, таким чином, запропонувавши механізм функціонування імперської федерації. Дана ідея знайшла собі альтернативу у Колоніальних конференціях, але втілена у життя не була. На мою думку, це пов’язано з британською імперською расовою ідеєю, котра панувала в політичних колах наприкінці XIX ст. Вона проявлялася в міфі про “тягар білої людини” [5] номінальним автором котрого помилково вважається англійський поет і прозаїк Редьярд Кіплінг. Він писав про тягар американців взяти на себе відповідальність за проблеми Філіппін, котрі потрапили до США після іспано-американської війни на Кубі 1898 р. Багато британських імперіалістів використовували ці рядки як расистські і говорили, що біла людина має місію панувати над негроїдною чи іншими расами. Під впливом цієї концепції, самого парламенту для всіх британських колоній створено не було, адже жителі деяких із них не були представниками білої раси. Флемінг говорив, що для канадця Британія має бути домівкою, а Атлантичний океан є ланкою спілкування. Ця фраза була вжита не даремно, адже саме телеграфним кабелем за ініціативи Флемінга було з’єднано Велику Британію та Канаду. На думку Флемінга, Імперська федерація – це спільне ціле, де кожен має свої обов’язки та функції. Цей союз мав бути закритим, а основним чинником єднання мала б стати англійська мова. Остання, на думку Флемінга, є засобом досягнення бажаних результатів у загальних інтересах людства. Флемінг стверджував, що Канада зобов’язана зберігати вірність Великій Британії і запевняв, що перша є невід’ємною складовою Імперії [11, р. 424-428].

Наступна колоніальна конференція відбулась влітку 1894 р. в Канаді. Під час конференції знайшлося місце обговоренню питання Імперської Федерації. 12 липня 1894 р. під час виступу представників канадської філії Ліги імперської федерації, діячі цієї структури виголосили підтримку Британській короні та тісному союзу із Великою Британією: *“Ліга імперської федерації в Канаді прагнула скористатися першою можливістю, яка дозволила б висловити своє*

задоволення на конференції в Оттаві, і вітати в якості прихильників імперської єдності делегатів з усієї імперії. Ліга не може не висловити своїх привітань з дивовижним кроком, який був зроблений для досягнення таким чином більш тісного союзу...” [18]. Діячі Ліги запевняли, що такого роду конференції за участі Метрополії та колоній будуть сприяти тіснішій співпраці та є кроком вперед до сторення імперської федерації. На їхню думку створення спільного імперського парламенту є наступним кроком після скликання імперських конференцій, котрі на той момент заміняли постійний діючий законодавчий орган [18].

Ідея імперської федерації мала також і публічну форму вираження. Популярними в цей час стали публічні виступи із запропонованої проблематики. Одна із таких промов відбулася 18 листопада 1884 р. у Монреалі перед представниками Літературного університетського товариства однойменного університету. Автором доповіді на тему “Федерація імперії” [14] став юрист, член канадської філії Ліги імперської федерації Арчибальд Макгоун. У промові політик чітко висловив позицію стосовно федеративного об’єднання із Великою Британією, що проявлялася у позиції створення центрального парламенту, котрий би займався відносинами з різними частинами британської імперії, ратифікацією постанов локальних колоніальних парламентів, проблемою армії та флоту, а також питаннями дипломатії та консульства [14]. Макгоун стверджував, що канадський парламент в силу тих обставин, котрі склалися в середині Канади, буде продовжувати виконувати свої повноваження в тих рамках, котрі визначені законодавством [14]. Арчибальда Макгоуна можна вважати автором концепції міжконтинентальної єдності, тобто тісної співпраці Канади не тільки з Англією, але з рештою країн Європи, зокрема Францією, котра, на його думку, зробила вагомий внесок в історію самої Канади: “ми не хочемо закриватись від спілкування з континентом, з якого прийшли наші предки, але для цього потрібно зберегти тісні і дружні стосунки та перейняти найкращі традиції європейської цивілізації” [14].

Також після Першої колоніальної конференції у 1889 р. канадська філія Ліги імперської федерації у своєму щомісячному журналі опублікувала інтерв’ю з отцем Джорджем Монро Грантом, котрий був одним із ініціаторів створення канадської конфедерації й посідав пост ректора Королівського коледжу в м. Кінгстон (1877-1902). На думку Дж. М. Гранта, союз у формі імперської федерації має спочатку бути між Великою Британією та Канадою, адже інші колоніальні утворення ще не пройшли усіх шаблів політичної

еволюції. Отець стверджував, що саме Канада пройшла всі щаблі політичного розвитку від колонії до домініону, і тому саме вона мала б первинно претендувати на федеративний союз із Великою Британією. Для решти колоній Дж. М. Грант пропонував приєднатись до союзу тільки тоді, коли вони стануть зрілими політичними суб'єктами. На його думку, така еволюція може відбутись за умови агітації політичних еліт. Саме тоді суспільство стане зрілим і забажає політичної еволюції [10].

Концепція імперської федерації у другій половині XIX ст. стала реакцією на застарілу колоніальну систему Великої Британії, котра вимагала оновлення та оптимізації своєї роботи. Дана ідея мала геополітичний характер, адже була результатом втрати Великою Британією панівного місця у світовій колоніальній системі та бажанням повернути колишні позиції. Візія канадських “лоялістів” стосовно концепції британського “імперського федералізму” є тим наочним прикладом, котрий демонструє відношення канадських політиків до Великої Британії наприкінці XIX ст. Самі ж політики спробували викристалізувати місце Канади в даному політичному утворенні. Дискусії, зустрічі та заходи були тими формами, котрі продукували суспільну дискусію в Канаді наприкінці XIX ст. Більшість представників політичних еліт прихильно ставилися до Метрополії та бачили Канаду надалі в системі британського імперіалізму. Але їхні позиції також пронизувались скептицизмом і критицизмом щодо британської корони, що супроводжувалося внесенням власних коректив у проект майбутньої федеральної колоніальної системи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Глеб М. В. Британская имперская идея во второй половине XIX века: основные направления и динамика развития / М. В. Глеб // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2003. – № 2. – С. 65–70.
2. Грудзинский В.В. На повороте судьбы: Великая Британия и имперский федерализм (последняя треть XIX – первая четверть XX вв.) / В. В. Грудзинский. – Челябинск, 1996. – 312 с.
3. Запотоцький М.М. Акт про Британську Північну Америку 1867 р.: ухвалення й основні положення / М.М. Запотоцький // Гілея: науковий вісник. – К., 2019. – Вип. 142 (№ 3). – Ч. 1. Історичні науки. – С. 64–67.
4. Ковалева Е. Г. Имперская проблематика в Британии в 80-е годы XIX века / Е. Г. Ковалева // Альманах современной науки и образования. – Воронеж: Издательство «Грамота». – 2009. – № 1 (20), часть 2. – С. 88–90.
5. Полюхович О. В. «Тягар білої людини» в ХХІ ст.: мазохізм чи спокутування вини?! / О. В. Полюхович // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2015. – Випуск 26. – С.188–190.
6. Саукова Е.С. Лига имперской федерации: «новый империализм» и австралийский федерализм (1884–1887) / Е. С. Саукова // Политические культуры на Востоке и Западе:

взгляд из Сибири : Всерос. науч. конф. Иркутск, 15 мая 2015 г. : материалы / [редкол.: с . И. Кузнецов [и др.]]. –Иркутск: Изд-во ИГУ, 2015. – С. 140–144.

7. Симоненко Е.С. Канада и Великобритания: опыт имперской оборонной интеграции (конец XIX–начало XX в.) / Е. С. Симоненко. – Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 2010. – 236 с.

8. Яковюк В. І. Концепція «імперського федералізму» та її роль у модернізації Британської імперії / В. І. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / редкол.: Ю. Г. Барабаш та ін. – Х. : Право. – 2014. – Вип. 28. – С. 95–103.

9. Burgess M. The British Tradition of Federalism [Text] / M. Burgess. – Madison: Dickinson ; L. : Leicester, 1995. – XII. – 197 p.

10. Grant G. M. The case for Canada. [Electronic resource] / Internet Archive. Mode of Access::https://archive.org/stream/caseforcanada00impe/caseforcanada00impe_djvu.txt (Last Access: 29.08.2019)

11. Fleming S. England and Canada / S. Fleming. – Montreal: Dawson brothers, publishers, 1884. – 449 p.

12. Imperial Federation League in Canada: rules and constitution. [Electronic resource] / Internet Archive. Mode of Access: https://archive.org/stream/cihm_07501/cihm_07501_djvu.txt (Last Access 26.08.2019)

13. Maclean, G. R. The Imperial Federation Movement in Canada 1884–1902: PhD thesis. Durham : Duke Univ, 1958. – 826 p.

14. McGoun Arch. Federation of the Empire. [Electronic resource] / Internet Archive. Mode of Access: https://archive.org/stream/cihm_09487/cihm_09487_djvu.txt (Last Access: 28.08.2019)

15. Morris, Edward E. Morris. Imperial federation: a lecture for the Victorian Branch of the Imperial Federation League 28 Aug 1885. – Melbourne: Victorian Review, 1885. – 23 p.

16. Principles and rules of the Toronto branch on the Imperial federation league in Canada. [Electronic resource] / Internet Archive. Mode of Access: https://archive.org/stream/principlesofimpe00impe/principlesofimpe00impe_djvu.txt (Last Access: 31.08.2019)

17. Proceedings of the colonial conference 1887. [Electronic resource] / Internet Archive. Mode of Access:https://archive.org/stream/proceedingsofcol00colo_1/proceedingsofcol00colo_1_djvu.txt (Last Access: 30.08.2019)

18. Proceedings of the colonial conference 1894. [Electronic resource] / Internet Archive. Mode of Access:: https://archive.org/stream/cihm_03400/cihm_03400_djvu.txt (Last Access: 30.08.2019)

References:

1. Hleb, M. (2003). Brytanskaya ymperiskaya ydeya vo vtoroj poloviny XIX veka: osnovnye napravlenyya y dynamika razvytyya. *Belorus. zhurn. mezhdunar. prava y mezhdunar. Otnosheniy*, 2, 65–70.

2. Hrudzynskij, V.V. (1996). *Na povorote sud"by: Velykaya Brytaniya y ymperyskij federalyzm (poslednyaya tret" XIX – pervaya chetvert" XX vv.)* / V. V. Hrudzynskij. Chelyabinsk: Chelyab.hos.un-t.

3. Zapotoc"kyj, M.M. (2019). Akt pro Brytans"ku Pivnichnu Ameryku 1867 r.:uxvalennyya j osnovni polozhennyya. *Hileya: naukovyj visnyk*, K. : «Vydavnyctvo «Hileya», 3, 64–67.

4. Kovaleva, E. H. (2009). Ymperiskaya problematyka v Brytaniyu v 80-e hody XIX veka. *Al"manax sovremennoj nauky y obrazovany. Voronezh: Yzdatel"stvo «Hramota»*, 1, 88–90.

5. Polyuxovych, O. V (2015). «Tyahar biloyi lyudyny» v XXI st.: mazoxizm chy spokutuvannya vyny?! *Aktual"ni problemy vitchyznyanoyi ta vsesvitn"oyi istoriyi. Naukovi zapysky Rivnens"koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*, 26, 188–190.

6. Saukova, E.S. (2015). Lyha ymperskoj federacyi: «novij ymperyalizm» y avstralyjskij federalizm (1884-1887). *Polytycheskiye kul"tury na Vostoke y Zapade: vzhlyad yz Sybyry : Vseros. nauch. konf. Yrkutsk*, 140–144.

7. Symonenko, E.S. (2010). *Kanada y Velykobrytanyya: opyt ymperskoj oboronnoj yntehracyy (konec XIX - nachalo XX v.)* / E. S. Symonenko. Vladyvostok: Yzdatel'stvo Dal'nevostochnoho unyversyteta.
8. Yakovyuk, V. I. (2014). Koncepciya «impers'koho federalizmu» ta yiyi rol' u modernizaciyi Brytans'koyi imperiyi. *Derzhavne budivnytvo ta misceve samovryaduvannya: zb. nauk. pr*, X.: Pravo, 28, 95–103.
9. Burgess, M. (1995). *The British Tradition of Federalism* / M. Burgess. Madison : Dickinson ; L. : Leicester.
10. Grant, G. M. *The case for Canada*. Retrieved from: https://archive.org/stream/caseforcanada00impe/caseforcanada00impe_djvu.txt
11. Fleming, S. (1884). *England and Canada* / S. Fleming. Monreal: Dawson brothers, publishers.
12. *Imperial Federation League in Canada: rules and constitution*. Retrieved from: https://archive.org/stream/cihm_07501/cihm_07501_djvu.txt
13. Maclean, G. R. (1958). *The Imperial Federation Movement in Canada 1884–1902: phd thesis*. Durham : Duke Univ.
14. McGoun, Arch. *Federation of the Empire*. Retrieved from: https://archive.org/stream/cihm_09487/cihm_09487_djvu.txt
15. Morris, E. (1885). *Imperial federation : a lecture for the Victorian Branch of the Imperial Federation League_28 Aug 1885*. Melbourne: Victorian Review.
16. *Principles and rules of the Toronto branch on the Imperial federation league in Canada*. Retrieved from: https://archive.org/stream/principlesofimpe00impe/principlesofimpe00impe_djvu.txt
17. *Proceedings of the colonial conference 1887*. Retrieved from: https://archive.org/stream/proceedingsofcol00colo_1/proceedingsofcol00colo_1_djvu.txt
18. *Proceedings of the colonial conference 1894*. Retrieved from: https://archive.org/stream/cihm_03400/cihm_03400_djvu.txt

Mykhailo Zapototskyi, PhD student

Ivan Franko National University of Lviv

Lviv, Ukraine

BRITISH “IMPERIAL FEDERALISM” IN THE VISION OF CANADIAN “LOYALISTS” AT THE END OF XIX CENTURY

Abstract. The article is devoted to the vision of the Canadian political elites of British "imperial federalism" concept, which resonated with the British Empire in the second half of the nineteenth century. This concept appeared in the circles of British politicians and public figures and, in the long run, should become a federal alliance between the colonies and the United Kingdom. Canada, which at that time was a full-fledged state entity, offered its own vision on this issue. The Canadian political elites, most of whom were supporters of a close relationship with the United Kingdom (the so-called "loyalists"), expressed broad support for the British Crown and a close alliance with Britain. In this article the author draws attention to the concept of "imperial federalism" and its origins, highlights the views of Canada's major political figures who have expressed their thoughts about the imperial federation, and focuses on discussions about the vision of the future alliance of Canadian politicians. Separately analyzed are the colonial conferences of the late nineteenth century, which became the platform for solving colonial problems. They gave the opportunity to the Canadian "loyalists" to express their own position on the activity mechanism of the Imperial Federation in the future. The emergence of the idea of federalization of the British colonial system in the second half of the nineteenth century became a reaction to the outdated

colonial system of the United Kingdom, which required updating and optimization of its work. This idea was geopolitical in its nature, because it was the result of the loss of a dominant position in the world colonial system by the United Kingdom and a desire to reclaim its former positions. The Canadian Loyalists' vision of the concept of British "imperial federalism" is a clear example of Canadian politicians' attitudes toward Britain at the end of the 19th century. It was to endorse the British idea by making its own adjustments to the future imperial federal system of the British Empire. The very concept of "imperial federalism" did not find its realization throughout the political debate, and its alternative was the imperial conferences that were held throughout the XX century. It was imperial conferences that served as a platform for solving common colonial problems and facilitated closer ties between the Metropolia and the colonies.

Key words: imperial federation, political elites, league "loyalists", Canada, dominion, colonial conferences.

Надійшла до редколегії 07.08.2019

УДК 314.151.3-054.73(4)"19/201(091)

DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.83-100>

Любов Жванко, незалежна дослідниця
доктор історичних наук, професор
Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-1107-449X

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ООН В КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ БІЖЕНЦІВ ТА МІГРАНТІВ

Анотація. У статті проаналізовано новітній виклик XXI ст. – постійне зростання кількості насильно переміщених осіб. Авторка найперше проаналізувала «модифікацію» причин їх появи упродовж XX – XXI ст. від класичних – дві світові війни до нових – екологічних і техногенних катастроф. Доведено, що ця проблема належить до глобальних проблем людства, а тому вимагає пошуків шляху вирішення на найвищому рівні, яким залишаються резолюції ООН. Оскільки подолати, принаймні на сьогодні, її неможливо, спільнота стала на шлях контролю й регулювання, для чого у 2018 р. на рівні ООН було ухвалено «Глобального пакту за безпечну, впорядковану і регульовану міграцію» та «Глобального договору про біженців». Авторка дійшла висновку, що «Глобальний пакт за безпечну, впорядковану і регульовану міграцію» та «Глобальний договір про біженців», фактично є першим кроком у спробах хоча б перших спроб урегулювання справи, але їх декларативний характер ставить під сумнів можливість вирішення цієї глобальної проблеми.

Окремо наголошено на проблемі внутрішньо переміщених осіб в Україні, поява яких стала наслідком розв'язання з боку Російської Федерації війни проти України та неможливістю з об'єктивних причин на сучасному етапі приєднатися нашої державі до реалізації положень вищевказаних документів.

Ключові слова: біженці, переміщені особи, ООН, Управління Верховного Коміса ООН у справах біженців, Україна.

«Не існує кризи міграційної, існує криза людська» лейтмотивом звучить ця сентенція у фільмі «Людський потік», знятий у 2017 р. Ай Вейвейєм, одним із найбільш відомих сучасних китайських режисерів [33]. Автор показав глобальний людський потік, змушених у різних частинах світу поза власним бажанням залишати свої домівки й шукати хоча б тимчасово безпечного сховку. Здається, уся планета прийшла в рух, і кінця йому немає. Так у XXI ст. проблему вимушено переміщених осіб бачить митець, який ставить риторичне питання, що й визначає сутність нашого століття: чи глобальна спільнота переможе страх, ізоляцію і турботу про власні інтереси й вибере дорогу відкритості, свободи й поваги до інакшості, а тим самим для людяності. «Біженець» – так окреслює іншого, того, хто позбавлений власного дому й шукає прихистку, обиватель й зазвичай бачить у ньому негативний подразник своєї зони комфорту. Натомість лідери світової спільноти ламають списи в

дискусіях: яким чином подолати цю проблему, яка еволюціонувала в глобальну, вимагаючи спільних зусиль на рівні всієї цивілізації.

Сучасні європейські дослідження з тематики міграційних процесів та біженства присвячено, головним чином, подоланню тієї ж «міграційної кризи» [32], новим економічним [18] та кліматичним біженцям, пошукам шляхів адаптації та вживання переміщених осіб у приймаючих соціумах тощо. Можна говорити про новий пік біженства, а відтак й зростання інтересу науковців до цього явища, але, головним чином, в сучасних хронологічних рамках [19]. Окремі статті авторки також стосуються висвітлення проблематики переміщених осіб в контексті українських реалій [10, 11, 13]. Окрему статтю присвячено узагальненню головних аспектів історії біженства на європейському континенті упродовж 1914–2015 рр. [12]. Проте події останнього року у врегуюванні проблематики міграції та біженства не знайшли повного висвітлення в наукових дослідженнях. Відтак, запропонована у статті тематика залишається відкритою й потребує свого вивчення, переведення її із суспільно-політичної у наукову площину.

Таким чином, метою запропонованої наукової розвідки є аналіз глобальної проблеми, якою стали вимушено переміщені особи та спроби її подолання у світлі ухвалених у грудні 2018 р. Генеральною Асамблеєю ООН «Глобального пакту за безпечну, впорядковану і регульовану міграцію» та «Глобального договору про біженців». Для України, на частині теренів якої шостий рік триває неоголошена з боку Російської Федерації війна, а інша частина – окупована, і Польщі, як складової Європейського Союзу, ця проблема є постійним викликом.

У книзі своєї історії цивілізація має низку ганебних сторінок, про які б воліла забути. Серед них – насильницьке позбавлення людини власного дому, батьківщини, іншими словами – перетворення її на утікача, часом без можливості знайти останній спочинок у рідній землі. Біженці – це щось більше ніж статус, окреслений різними правовими документами, це найбільш викривлений різновид жорстокості по відношенню до людини, оскільки силоміць позбавлено всього, що визначає сенс її буття. Фатальність та парадокс біженства, як соціального явища, полягає в тому, що збільшення його чисельності до гігантських масштабів відбулося саме у XX ст. з одночасним злетом «генія людського розуму». І нарешті – XXI століття у західній публіцистиці вже встигло отримати назву «століття біженців» [23], а проблема вимушено переселених осіб стала настільки глобальною, що з 2002 р.

відзначається Всесвітній день біженця та мігранта. У рік його запровадження Генеральний секретар ООН К. Аннан закликав завжди пам'ятати, що одного дня кожен із нас може постукати в чий-небудь двері, прохаючи про допомогу.

Слід зазначити, що відбувається й «модифікація» причин появи біженців. При цьому слід визначити два піки, які – класичні причини – дві світові війни на континенті протягом тридцяти років. Так, у часи Першої світової війни людина набувала статусу біженця від страху бути убитим ворогом чи від застосованих владою воюючих сторін акцій з вивезення цивільного населення у відносно безпечні регіони своїх держав. У сучасному світі такий «набір» значно розширився і біженцем людина може стати, коли має обґрунтоване побоювання стати жертвою переслідування у державі свого походження через свою расу, віросповідання, національність, громадянство (підданство), належність до певної соціальної групи або через політичні переконання, і нарешті – у результаті природних та техногенних катастроф, нерідко викликаних результатами людської діяльності. Отже, значні маси людей були змушені залишити свої будинки в результаті збройних конфліктів, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих [5]. Причини гуманітарної проблеми європейської та світової спільноти загалом трансформувалися від «класичних», породжених воєнними конфліктами до «нових» (екологічні біженці) [12, с. 179].

Найперше, спробуємо окреслити саму дефініцію «переміщені особи», «біженство», «внутрішньо преміщені особи». У діяльності міжнародних організацій та ухвалених міжнародних договорів після Другої світової війни з'явилося нове поняття – «переміщені особи» (англ. – *displaced persons*). Цей багатозначний термін охоплює як депортованих осіб, так і тих, хто змушений покинути свої країни походження в результаті громадянської війни чи стихійного лиха, а також стосується й внутрішньо переміщених осіб.

Біженство – це один з проявів міграційних рухів, що є результатом примусу з боку одних людей над іншими, коли «влада, панівні групи, окупанти, політики, ідеологи вигнали людей з їх вітчизни, [...] з «космосу» їх власної країни» [27, с. 10]. Головна ж ціль біженця – знайти безпечне місце для життя свого та своїх рідних. Тому англійський термін «*refugees*» походить від слова «*refugee*», що означає «сховок», місце безпечного перебування [21, с. 34]. Фактично, біженство є п'ятим типом примусової міграції, окрім – вислання (вигнання), виселення, депортація, переселення. Отже, біженство, це завжди вимушене переміщення, коли особа чи група осіб, зважаючи на загрозу життю

чи свободі приймають рішення залишити місце постійного проживання й шукати притулок на інших теренах. У класичному розумінні біженство вимагає перетину кордону й пошуку захисту в іншій державі, яка не є ані місцем громадянства, ані сталого проживання. Проте сучасне біженство може набувати явища внутрішнього біженства, коли утікачі шукають притулку в іншій, безпечній частині держави, яка є місцем громадянства або сталого проживання. Воно зумовлене переслідуваннями, які чиняться щодо певних груп населення на окремо взятій частині держави. Такі переміщення пов'язані з неможливістю перетину міждержавного кордону, а відтак необхідністю пошуку захисту всередині державного утворення.

Відтак біженці – особи, що покинули власну країну, тоді як внутрішньо переміщені особи (далі. – ВПО), ті, що були змушені покинути власні домівки в межах своєї країни [14]. Зазначені особи, на нашу думку складають узагальнюючий концепт – переміщені особи – ті, які, рятуючись від загрози життю, перетнули кордон власної держави і ті, які втратили дім, але лишилися у безпечному регіоні всередині держави. В останні роки в літературі зустрічається термін «екологічні або кліматичні біженці» – люди, вимушені покинути свої місця проживання у результаті наслідків глобального потепління [24, с. 377].

Біженство, як соціальне явище, можна розглядати у чотирьох площинах: по-перше, як таке, що впливає кількісно та якісно на демографічну структуру як у країні, звідки вийшли біженці, так і в країні, яка надала притулок; по-друге, як прояв адаптації особи чи груп до мінливих умов існування, що загрожують життю чи свободі; по-третє, як наслідок своєрідного браку рівноваги у середовищі проживання певних суспільних груп, і як наслідок пошук життєвого досвіду виходу з кризової ситуації; стах перед переслідуваннями чи вже існуючий негативний досвід переслідувань на підставі раси, релігії, національності, етнічної приналежності, приналежності до соціальної групи, політичні переконання – усі ці чинники проводять до ухвалення рішення про виїзд/залишення території постійного проживання; по-четверте, як прояв раціональної поведінки особи чи групи – рішення про виїзд, що веде з одного боку до мінімізації ризиків загрози життю чи свободі, а з іншого – до пошуку максимальної безпеки і охорони груп у випадках масових переміщень в умовах збройних конфліктів [29, с. 53-56].

Переміщені особи (біженці, ВПО) – є глобальною проблемою, вимагає консолідації зусиль усієї світової спільноти, яка, у свою чергу, має віднайти єдину міжнародну стратегію до її подолання. У широкому розумінні біженство

© Любов Жванко, 2019

загрожує безпеці на регіональному і глобальному рівнях. З іншого боку – біженство є негативним явищем і на рівні особистому – людина боїться за своє життя чи життя рідних змушена залишити тимчасово чи навіть на завжди звичне середовище свого життя.

Неспроможність держав, не зважаючи на норми міжнародного права, виконувати спільний обов'язок з «...нестворення потоків біженців та співпраці з іншими державами у випадку їх виникнення» [6, с. 7], і стало першопричиною того, що проблема біженців з локального явища поступово перетворилася у глобальну проблему людства. Про загальносвітовий її характер свідчить той факт, що примусове переміщення цивільного населення відбувається одночасно в країнах різних географічних регіонів, з різним культурним рівнем, різними історичними та політичними особливостями. З іншого боку, біженство виступає як певний феномен, оскільки впливає на загальносвітову ситуацію. Воно може виникнути у будь-який час у будь-якій частині земної кулі, тоді ж як наслідки будуть відчутні на теренах за тисячі кілометрів від епіцентру появи. Жодне переміщення не є відокремленим від світової спільноти явищем [29, с. 64]. Вона незмінно пов'язана із появою вогнищ нестабільності, збройних конфліктів, а мапа його поширення змінюється залежно від загострення чи згасання джерел небезпеки [22, с. 50]. При цьому простежується закономірність: більшість біженців, незалежно від частини світу, втікає до країн-сусідів. Останні досить часто, попри основоположні документи ООН, нехтуючи фундаментальними правами людини, закривали у минулому чи закривають кордони нині свої кордони, блокуючи втікачам можливість знайти безпечне місце чи просто перетнути їх терени у пошуку іншої безпечної країни. До цього часу подолати проблему не можуть ані уряди окремих держав, ані світова спільнота загалом.

Біженство у сучасному світі належить до глобальних проблем цивілізації, подолати яке не можуть ані уряди окремих держав, ані світова спільнота загалом. Воно незмінно пов'язане із появою вогнищ нестабільності, збройних конфліктів, а мапа його поширення змінюється залежно від загострення чи згасання джерел небезпеки [22, с. 50]. Говорячи про глобальний вимір проблеми переміщених осіб, варто звернути увагу на риси, які дають змогу окреслити проблему як таку, що впливає на всю світову спільноту.

Уперше дефініцію «глобальна проблема» запропонували члени Римського клубу, міжнародної неурядової організації, що об'єднує в своїх рядах вчених, громадських діячів і ділових людей більш, ніж з 30 країн світу, стурбованих перспективами розвитку людства, заснованого за ініціативи видатного

італійського економіста і підприємця доктора А. Печчеї. За основоположну рису визнано її загальносвітовий характер, а відтак окреслене явище торкається усіх членів світової спільноти [29, с. 56-57]. Складовими глобальної проблеми є: загальносвітовий масштаб поширення явища і проблеми, що охоплює всю людську спільноту, носять наддержавний, надрегіональний характер, об'єктивно впливають на розвиток усіх суспільств та економік; величезна вага проблеми – вона є критичною, її ігнорування може загрожувати виживанню людства; спосіб розв'язання проблеми вимагає тісної і різнопланової співпраці усіх заінтересованих сторін, що означає необхідність об'єднання зусиль та діяльності міжнародної спільнотим загалом; складність і довготривалість проблеми – вона взаємозалежна з іншими проблемами, вимагає тотального й постійного залучення усіх сторін до її вирішення [25].

Відтак можна цілком справедливо можна вважати біженство глобальною проблемою людства, оскільки усі риси є притаманні їй. Більше того воно вписується у феномен людини – міграцію з різних причин, відомий з давніх часів. Проте тільки у XX – XXI ст. він набув небаченого та незворотнього процесу (діаграма 1) [29, с. 62].

І власне захист біженців уперше вийшов на міжнародний рівень, коли 20 серпня 1921 р. при Лізі Націй було створено посаду Високого Комісара у справах біженців, яким уперше в історії цивілізації видатний норвезький дослідник і громадський діяч Ф. Нансен, непересічна особистість тієї доби.

Біженство слід розглядати як глобальну проблему з огляду на факт, що примусове переміщення цивільного населення відбувається одночасно у країнах різних географічних регіонів, з різним культурним рівнем, різними історичними

© Любов Жванко, 2019

та політичними особливостями. Відтак, біженство складає феномен, оскільки впливає на загальносвітову ситуацію. Воно може виникнути у будь-який час у будь-якій частині земної кулі, тоді ж як наслідки будуть відчутні на теренах, за тисячі кілометрів від епіцентру появи. Жодне переміщення не є відокремленим від світової спільноти явищем [29, с. 64]. При цьому простежується закономірність: більшість біженців, незалежно від частини світу, втікає до країн-сусідів.

Кількість біженців та примусово переміщених осіб також має тенденцію до постійного зростання. На червень 2018 р., за даними щорічного звіту Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, їх уже 69 мільйонів, що стало новим трагічним рекордом (діаграма) [3]. Для порівняння: у кінці 2017 р. населення Великої Британії склало понад 65 млн осіб. До цієї цифри входять: біженці – люди, що покинули власну країну та внутрішньо переміщені особи – люди, що були змушені покинути власні домівки в межах своєї країни [14].

Основні джерела біженства: Сирія, на яку припадають найбільші у світі показники – 12 млн. осіб, майже дві третини населення – є переміщеними всередині країни або виїхали за кордон як біженці чи шукачі притулку, Афганістан – 2,5 млн, Південний Судан – 1,4 млн осіб. [14]. Прикладом зростання кількості ВПО став Ємен, одна із найбідніших країн арабського світу. Війна між урядовими військами та хуситами – шіїтським воєнізованим угрупованням, що здійснило військовий переворот у Ємені в 2014 р. – швидко перетворила країну на рекордсмена за кількістю зростання внутрішніх переселенців. У кінці 2014 р. переселенців було 334 тис., у 2015 р. – близько 2,5

млн: кожен десятий покинув рідну домівку. За останніми даними Офісу ООН з координації гуманітарних питань, зараз в Ємені зареєстровано 3,2 млн ВПО.

Одним із центрів біженства на планеті залишається Європа. Старий континент ставав прихистком для вигнанців у результаті військових зіткнень різного масштабу сам продукував мільйони гнаних і нещасних, а у кінці ХХ ст, європейські лідери, сповідуючи принцип «Фортеця Європа», взагалі прагнули закрити свої кордони для біженців. І нарешті, протягом 2014 – 2015 рр. європейський континент зіткнувся із новими викликами. По-перше, Російська Федерація розпочала неоголошену «гібридну», за сучасним трактуванням, війну проти України. Її супутниками стали біженці з окупованого Кримського півострова на материкову частину держави та із окупованих частин Донецької та Луганської областей – зони проведення АТО, а згодом – ООС [11, с. 182]. При цьому простежується динаміка збільшення їх чисельності з понад 1 млн 300 тис. (липень 2015 р.) до 1 млн 519 234 (жовтень 2018) [8].

По-друге, літом 2015 р. вибухнула гуманітарна катастрофа – так звана «європейська міграційна криза», зумовлена масовим прибуттям біженців із охоплених війнами країн Африки та Близького Сходу. Загалом до Європи прибуло 1 321 560 біженців, з них 1 015 078 – Середземноморськими шляхами, що склало приблизно 97% від загальної кількості новоприбулих [17]. І, власне, немає жодної впевненості, що за якийсь час на континенті не виникне нове збройне протистояння, і знову не з'явиться хвиля біженців.

Зрозуміло, що подолати проблему біженства нині просто неможливо, а постійне зростання кількості переміщених вимагає дієвих заходів людської спільноти. Відтак у 2018 р. на рівні ООН було ухвалено два документи, уже у назві яких вжито прикметник «глобальний» – це «Глобальний пакт за безпечну, впорядковану і регульовану міграцію» та «Глобальний договір про біженців». Цікаво, що вони мають лише рекомендаційний характер і юридично необов'язкові, вони є орієнтиром для міжнародного співтовариства в цілому при наданні допомоги біженцям, а також країнам і громадам, які приймають велику кількість біженців – у тому числі на тривалий термін – шляхом мобілізації політичної волі, розширення бази підтримки й активізації домовленостей про більш справедливий і передбачуваний розподіл тягаря та відповідальності [7]. При цьому слід зауважити, що ідея міграційного пакту виникла під час дебатів на Генеральній Асамблеї ООН у 2016 р., а їх результатом стала Нью-Йоркська декларація щодо біженців і мігрантів. У ній 193 країни ООН визнали, що у цій галузі необхідна тісніша міжнародна співпраця. Зокрема, країни, що погодили декларацію, пообіцяли поважати

людську гідність, боротись із ксенофобією і підтримувати держави, що приймають велику кількість мігрантів [9].

«Глобальний пакт за безпечну, впорядковану і регульовану міграцію» ухвалили 10 грудня 2018 р. на конференції Організації Об'єднаних Націй в Марракеші (Марокко). Документ підтримали 164 зі 192 країн ООН, натомість Угорщина, США, Італія, Австрія, Польща, Латвія, Чехія, Хорватія, Болгарія, Словаччина, Ізраїль, Швейцарія, Австралія і Словенія відмовилися від його підписання. «Незважаючи на жорстоке протистояння США та кількох інших країн, – як відзначила американська інформаційна агенція Associated Press, – майже 85 відсотків держав-членів ООН погодилися в понеділок на широку, але не обов'язкову угоду, щоб забезпечити безпечну, впорядковану та гуманну міграцію» [26]. На цій конференції виступив генсек ООН А. Гутерреш, який у 2005–2015 рр. обіймав посаду Верховного Комісара ООН у справах біженців, а відтак близько знайомий з обговорюваною проблемою. Він наголосив: «Нерегульована міграція несе жахливу людську ціну: вартість життя, втрачена під час небезпечних подорожей пустелями, океанами та річками; і вартість життя, зруйнованого в руках контрабандистів, недобросовісних роботодавців та інших хижаків». Гострі дебати про Глобальний договір про міграцію, перший у своєму роді, виявилися ключовим випробуванням під керівництвом ООН щодо боротьби з часто небезпечними та незаконними переміщеннями через кордони. З іншого боку його ухвалення демонструє зусилля світової спільноти, спрямовані на боротьбу з часто небезпечним та нелегальним переміщенням людей через кордони. «Починаючи з 2000 р. померло понад 60 тисяч мігрантів і цей факт є «джерелом колективного сорому», – заявив генсек ООН [26].

Угода стала результатом багатьох раундів міжурядових переговорів, що відбулися впродовж лютого-липня 2018 р. у дусі конструктивного партнерства і позначилися взаємними поступками держав одна одній заради досягнення спільної мети [16]. Основу пакту становлять, окрім кількох фундаментальних орієнтирів, також 23 «цілі для безпечної, організованої та легальної міграції» [2]. Загалом 54 пункти Пакту на 34-х сторінках подають загальний підхід до міжнародної міграції й уміщено 23 цілі, які склали основу спрямовані на покращення організації потоків біженців та точніше визначення їхніх прав. Країни-учасниці погодилися, наприклад, обмежувати тиск на країни з багатьма мігрантами та сприяти самозабезпеченню новоприбулих. З іншого боку критики документа наголосили, що він сприятиме нелегальній міграції [1].

Окремо слід вказати на ставлення України до цього, безумовно, епохального документу. Наша держава поки не приєднуватиметься до цієї угоди, про що сказано у спільній заяві МЗС і Державної міграційної служби України. Це не просто небажання долучитися до вирішення глобальної проблеми, а радше неможливість через збройну агресію з боку північного сусіда та наявність знаної кількості ВПО. У заяві української сторони наголошено на його важливості, оскільки «в основу документа покладені важливі положення, спрямовані на розкриття позитивного потенціалу міграції, удосконалення управління нею на всіх рівнях, а також сприяння досягненню добробуту мігрантів та жителів країн походження, транзиту і призначення» [16].

Делегація України на чолі з представником Державної міграційної служби України, яка була сформована відповідним розпорядженням президента України П. Порошенка, брала послідовну участь у переговорах. Разом з тим, у новітній історії Україні довелося зіткнутися з безпрецедентним викликом. «Збройна агресія Російської Федерації призвела до незаконної окупації Автономної Республіки Крим, міста Севастополь, спроб їхньої анексії та поширення Російською Федерацією міжнародного збройного конфлікту на Донеччину та Луганщину. Ці злочинні дії перетворили близько 1,5 млн громадян України на вимушених переселенців. Українська сторона докладає усіх можливих зусиль, щоб забезпечити права та потреби внутрішньо переміщених осіб, але попереду ще багато роботи, яка вимагає значних матеріальних та фінансових ресурсів. Враховуючи викладене, Україна розгляне можливість приєднання до Глобальної угоди про безпечну, впорядковану та законну міграцію на іншому етапі за сприятливих умов» [16].

З іншого боку можна припустити, що непідписання Україною пакту є наслідком й іншого чинника. За півтора року спроб вирішити міграційну кризу всередині ЄС, окрім інших варіантів, обговорювалась зокрема можливість створення на сході Європи, за межами ЄС, своєрідного емігрантського «чистилища», звідки б нелегали подавали заявки на дозвіл на проживання в країнах ЄС, а відповідні органи ЄС відбирали б з них тих, хто дійсно зазнав переслідувань на батьківщині, чи тих, хто виявиться корисним на ринку праці ЄС. З країн поза межами ЄС на сході – Росія, Білорусь, Молдова, Туреччина й Україна, саме наша держава найбільш підійшла б на роль «емігрантського відстійника» [2].

Цікаво, що наш найближчий сусід – Польща – також не підписала цей документ, але причина в іншому. В заяві Інформаційного Центру Уряду

© Любов Жванко, 2019

Польщі, як передає Polska Agencja Prasowa, з цього приводу наголошено: «Документ не відповідає засадам Польщі в частині підтвердження незмінних гарантій суверенного права щодо рішення про те, кого держави приймають на своїй території та розрізнення легальної нелегальної міграції». Міністерство внутрішніх справ та адміністрації більш конкретизувало суперечливість, на його погляд, змісту глобального договору: «Угода суперечить пріоритетам польського уряду, якими є безпека польських громадян і здійснення контролю над міграційними потоками» [28].

Наступним документом, покликаним регулювати проблему біженства став ухвалений 17 грудня 2018 р. Генеральною Асамблеєю ООН Глобальний договір про біженців [30], як перший етап довгострокового стратегічного бачення проблеми. Однак його успішність буде лише за умов чіткого переведення теоретичних положень у практичну площину усіма членами світової спільноти [20]. Верховний Комісар ООН у справах біженців Ф. Гранді з цього приводу наголосив: «Жодна країна не повинна залишатися сама, щоб реагувати на величезний приплив біженців. Криза біженців вимагає глобального розподілу відповідальності, і цей договір є потужним виявом того, як ми працюємо разом у сьогоdnішньому роздробленому світі» [7]. Фактично то було історичне рішення, коли держави-члени Генеральної Асамблеї ООН погодили нову міжнародну угоду – відому як Глобальний договір про біженців – яка трансформує відповідь світу на масове переселення та кризу біженців, з якої користь матимуть як біженці, так і громади, що їх приймають. Глобальний договір про біженців був погоджений у рамках щорічної резолюції щодо УВКБ ООН. Він спирається на існуючу міжнародну правову базу з питань біженців, зокрема Конвенцію про статус біженців 1951 р., а також про права людини та гуманітарне право.

Після двох років широкомасштабних консультацій УВКБ ООН з державами-членами, міжнародними організаціями, біженцями, громадянським суспільством, приватним бізнесом та експертами, цей новий глобальний договір забезпечить більш надійну підтримку країнам, де проживає більшість біженців. Це також посилить спільну відповідальність за допомогу тим, хто змушений тікати через конфлікти або переслідування. «Глобальний договір переводить ідею поділу відповідальності на конкретні, практичні заходи, щоб біженці не були заручниками примх політик», – сказав Ф. Гранді. І далі: «Це дає довгострокове визнання того, що країни, де розміщується велика кількість біженців, роблять величезний вклад для нашого людства та визначають шляхи,

за допомогою яких інша частина світу може допомогти розділити навантаження» [7].

Цілі договору зосереджені на вирішенні цієї проблеми, надаючи більше інвестицій – як урядам, так і приватному сектору – для подальшого зміцнення інфраструктури й надання послуг на користь як біженців, так і приймаючих громад. Це також вимагає керівництв і заходів, які дозволять біженцям отримати доступ до освіти та вести продуктивне життя під час їхнього життя у вигнанні [7]. Головна частина договору – це «Програма дій» (§ 11–100), яка визначає «Домовленості щодо розподілу навантаження та відповідальності» (§ 14–48), на загальноцивілізаційному рівні – «Глобальна угода про міжнародне співробітництво» та абсолютна новація – «Глобальний форум біженців» (§ 17–19) та «Організація для підтримки конкретної ситуації з біженцями» (§ 20–30) на рівні національних домовленостей, регіональних та субрегіональних підходів (§ 20–21, 28–30). Окремо виділено фінансова складова договору (§ 31–48). Важливе місце займає напрямок присвячений задоволенню невід’ємних прав біженців та водночас надання підтримки громадам, які їх приймають – «Задоволення потреб та підтримки громад» (§ 64–84), серед них: «Освіта», «робота та засоби до існування», «Здоров’я», «Житло, енергетика та управління природними ресурсами», «Продовольча безпека та харчування». Окремо виділено вразливі групи біженців, як потребують додаткової підтримки: «Жінки та дівчата», «Діти, підлітки та молодь». Ще один блок стосується складання «Цивільних реєстрів» біженців, регулювання проблеми «Безгромадянства» та «Налагодження добрих відносин та мирного співіснування». Регулювання переміщення та інтеграції біженців згруповано в останній частині документу під назвою «Рішення» (§ 85–100): «Підтримка країн походження та добровільної репатріації», «Переселення», «Додаткові шляхи вступу до третіх країн», «Локальна інтеграція» та «Інші локальні рішення». І нарешті – сім останніх параграфів визначають прикінцеві положення документу [30]. Згідно нового договору буде здійснюватися моніторинг прогресу шляхом створення систем спостереження, включаючи Глобальний форум з питань біженців кожні чотири роки, на якому уряди звітуватимуть і зобов’язуватимуться впровадити низку заходів – надати фінансування, впровадити політику, правові зміни, квоти на переселення тощо [7].

У брошурі «Глобальний договір щодо біженців. Коротка довідка від Агентства ООН у справах біженців» розкрито головні положення цього документу. Глобальний договір щодо біженців покликаний створити структуру для більш дієвого, більш передбачуваного та більш справедливого

© Любов Жванко, 2019

міжнародного реагування на масштабні ситуації з біженцями. При цьому ряд ключових особливостей даного підходу, який поєднує в собі глобальний договір щодо біженців. Перше і найважливіше: цей договір допомагатиме знаходити шляхи надання більшої підтримки приймаючим країнам та громадам таким чином, яка забезпечувала би захист біженців та пошук довгострокових рішень; ця підтримка включатиме залучення додаткових фінансових ресурсів, але також включатиме політичну підтримку, технічну допомогу, заходи з нарощування потенціалу, пільгові торгові угоди, розширення доступу до опції переселення та інші рішення для третіх країн і зусилля, спрямовані на усунення кореневих причин та створення у країнах походження належних умов, які дозволять біженцям повертатися додому в умовах безпеки та з гідністю. Важлива частина цієї підтримки пов'язана з взаємозв'язком між гуманітарним реагуванням та заходами у сфері розвитку; тобто глобальний договір щодо біженців буде інструментом для активізації гуманітарного реагування, а також послужить основою для якнайшвидшої активізації співпраці з метою розвитку, щоб забезпечити додаткову підтримку з прямими вигодами для приймаючих громад і біженців.

По-друге, глобальний договір охоплюватиме більш широке коло держав та інших партнерів, готових реагувати на масштабні ситуації з біженцями – як нові, так і затяжні. Він використовуватиме підхід «із залученням декількох зацікавлених сторін» під національним керівництвом шляхом зміцнення існуючих партнерських відносин та створення нових. Партнерські відносини між державами, міжнародними та регіональними організаціями, НДО (Недержавні організації. – Л. Ж.) та науковою спільнотою будуть, як і раніше, дуже важливими, але також відкривається великий потенціал для налагодження партнерських відносин із міжнародними фінансовими установами, приватним сектором та багатьма іншими.

По-третє, глобальний договір щодо біженців сприятиме підвищенню стійкості та економічній самостійності біженців таким чином, що також принесе користь приймаючим громадам: шляхом полегшення доступу до засобів до існування та державних систем та послуг. Усе це підкріплюватиметься належною підтримкою з боку міжнародного співтовариства. Для біженців це означатиме, що вони в меншій мірі залежатимуть від допомоги, будуть краще підготовлені до повернення додому за сприятливих умов, а тим часом зможуть приносити користь приймаючим громадам. Для цих громад це означатиме, що їхній власний розвиток не постраждає через щедрість, яку вони проявляють щодо тих, хто її потребує.

Нарешті, глобальний договір буде направлений на забезпечення того, щоб реагування на ситуації з біженцями засновувалося на правах і враховувало аспекти гендеру, віку та різноманітності. Ключовою частиною цього є забезпечення того, щоб заходи з реагування на ситуації з біженцями були активною й ефективною допомогою для тих, кого вони покликані захищати й допомагати, сприяли гендерній рівності та розширювали можливості жінок і дівчат і боролися з дискримінацією [4, с. 4-5].

«Глобальний договір – унікальна можливість вдосконалити міжнародне реагування на масштабні переміщення біженців і затяжні ситуації з біженцями. Однак його успішність залежатиме від готовності міжнародної спільноти підтримати його реалізацію на практиці. Таким чином, остаточне доопрацювання тексту є не кінцем, а початком зусиль міжнародного співтовариства, спрямованих на досягнення колективних результатів із загальним напрямком, метою та підзвітністю. Це робочий інструмент, створений в умовах багатостороннього підходу, який поєднує в собі основні елементи для подальшого прогресу в напрямку більш справедливого та передбачуваного розподілу тягаря та обов'язків у майбутньому» [4, с. 8].

Підводячи підсумок, слід наголосити, що переміщені особи стають одним із найбільших викликів сучасного світу, а проблема вийшла за рамки локальної й додалася до переліку глобальних проблем людства. Оскільки подолати, принаймні на сьогодні, неможливо, спільнота шукає шляхи її контролю й регулювання. Для цього у 2018 р. на рівні ООН було ухвалено два документи – «Глобальний пакт за безпечну, впорядковану і регульовану міграцію» та «Глобальний договір про біженців», які, фактично є першим кроком у цій складній справі. Україна має також реагувати на цей виклик, оскільки неоголошена і триваюча російсько-українська війна, яка спричинила появу понад мільйона ВПО, у будь-який момент свого загострення може привести нового збільшення кількості переміщених осіб.

Список використаних джерел та літератури:

1. Близько 85% країн підтримали міграційний пакт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/12/10/7090467/> (Дата звернення: 3 вересня 2019). – Назва з екрану.
2. Вітович І. В тому числі і Україна: чому не всі країни-члени ООН підтримали глобальний пакт про міграцію // Україна молода. – 2018. – 12 грудня.
3. Всесвітній день біженців у 2018 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unhcr.org/ua/12570> (Дата звернення: 3 вересня 2019). – Назва з екрану.
4. Глобальний договір щодо біженців. Коротка довідка від Агентства ООН у справах біженців. – 2018. – С. 4-5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/> (Дата звернення: 5 вересня 2019). – Назва з екрану.

5. «Глобальні тенденції», річна доповідь УВКБ ООН // <http://unhcr.org/ua/uk/novini/novyny/1279-kilkist-peremishchenikh-osib-u-sviti-perevishchila-50-miljoniv-vpershe-z-kintsya-drugoji-svitovoji-vijni-dopovid-uvkb-onn> (Дата звернення: 5 вересня 2019). – Назва з екрану.

6. Гудвин-Гилл Г. С. Статус беженца в международном праве / Г. С. Гудвин-Гилл. – М. : ЮНИТИ: Регион. Представительство Упр. Верхов. Комиссара ООН по делам беженцев в Рос. Федерации; Будапешт: COLPI, 1997. – 647 с.

7. Держави досягли історичної угоди для біженців та зобов'язались до більш ефективної та більш справедливої відповіді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/14161> (Дата звернення: 8 вересня 2019). – Назва з екрану.

8. Динаміка міграції в Україні: де живе найбільше переселенців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2018/10/10/infografika/suspilstvo/dynamika-mihracziyi-ukrayini-zhyve-najbilshe-pereselencziv> (Дата звернення: 8 вересня 2019). – Назва з екрану.

9. Ель Д. Про що насправді йдеться у міграційному пакті ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/-46663258> (Дата звернення: 8 вересня 2019). – Назва з екрану.

10. Жванко Л. Украина и проблема беженцев: реалии современности / Л. Жванко // Перекрестки. Вильнюс. – 2014. – № 1–2. – С. 236–255.

11. Жванко Л. М. Біженство на європейському континенті: соціогуманітарні виклики / Л. М. Жванко // Безпековий, політичний, економічний та гуманітарний виміри сучасного етапу європейської та євроатлантичної інтеграції України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-й річниці створення ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород, 5 грудня 2015 р.). – Ужгород, Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. – С. 181–184.

12. Жванко Л. М. Біженці на європейському континенті (1914–2015): авторські рефлексії теми / Л. М. Жванко // Історіографічні дослідження в Україні. Випуск 26. – К.: Інститут історії України, НАН України, 2019. – С. 381–398.

13. Жванко Л. М. Внутрішньо переміщені особи в Україні: гендерні виклики / Л. М. Жванко // Гендерна політика міст: історія і сучасність = Gender policy of cities: History and Modern Times: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 6–7 жовтня 2015 р.). – Х., ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. – Вип. 5. – С. 85–90.

14. ООН: у світі 65,6 млн вимушених переселенців. 19 червня 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-40324061> (Дата звернення: 10 вересня 2019). – Назва з екрану.

15. Рух біженців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (Дата звернення: 10 вересня 2019). – Назва з екрану.

16. Україна поки не приєднуватиметься до міграційного пакту ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/12/10/7090469/> (Дата звернення: 10 вересня 2019). – Назва з екрану.

17. Фітісова А., Солодько А. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedos.org.ua/uk/articles/mihratsiina-kryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky> (Дата звернення: 10 вересня 2019). – Назва з екрану

18. Betts A., Bloom L., Kaplan J., Omata N. Refugee Economies Forced Displacement and Development, London: Published by Oxford University Press, 2016 / A. Betts, L. Bloom, J. Kaplan, N. Omata [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.rsc.ox.ac.uk/recent-rsc-books> (last Access: September 4, 2019). – Title from the Screen

19. Betts A., Collier P. Refugee: Transforming a Broken Refugee System / A. Betts P. Collier. – London, Allen Lane, Penguin Random House, 2017, 266 p. [Electronic Resource] – Mode of

Access: <https://academic.oup.com/ijrl/article-abstract/30/1/173/5051990> (last Access: September 4, 2019). – Title from the Screen

20. Betts A. The Global Compact on Refugees: Towards a Theory of Change? *International Journal of Refugee Law*, eey056 [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://doi.org/10.1093/ijrl/eey056> (last Access: September 4, 2019). – Title from the Screen

21. Borkowski P. Wymiar polityczny uchodźstwa – wybrane problemy w kontekście europejskiego kryzysu migracyjnego / P. Borkowski // *Uchodźcy w Europie: uwarunkowania, istota, następstwa* / redakcja naukowa: K. Wojtaszczyk, J. Szymańska. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2017. – S. 32–45.

22. Czerep J. Wymiar geograficzny uchodźstwa / J. Czerep // *Uchodźcy w Europie: uwarunkowania, istota, następstwa* / redakcja naukowa: K.A. Wojtaszczyk, J. Szymańska. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2017. – S. 46–63.

23. Dasko H. Remarque, kronikarz uchodźców [Zasób elektroniczny]. – Tryb dostępu: http://polish-jewish-heritage.org/Pol/06-01_Remarque.html (Dostęp 5 września 2019 r.). – Nazwa z ekranu.

24. Florczak A. Uchodźstwo / A. Florczak // *Organizacje międzynarodowe w działaniu* / pod redakcją A. Florczak, A. Lisowskiej. – Wrocław: OTO Agencja Reklamowa, 2014. – S. 373–395 [Zasób elektroniczny]. – Tryb dostępu: http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/59029/Organizacje_miedzynarodowe_w_dzialaniu.pdf (Dostęp 5 września 2019 r.). – Nazwa z ekranu.

25. Grzywacz W. Globalizacja : szanse i zagrożenia / W. Grzywacz // *Zeszyty Naukowe nr 604 Ekonomiczne problemy usług nr 60 Zarządzanie i ekonomika usług. Doświadczenia i kierunki zmian*. 2010. – S. 102–117 [Zasób elektroniczny]. – Tryb dostępu: http://www.wzieu.pl/zn/604/ZN_604.pdf (Dostęp 7 września 2019 r.). – Nazwa z ekranu.

26. Masaiti A., Keaten J. Nearly 85 percent of UN nations back migration deal; not US [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://apnews.com/5cba4f9099d144c0a210dff4f50a6ede> (last Access: September 9, 2019). – Title from the Screen

27. Polska diaspora / red. nauk. Adam Walaszek. – Kraków: Wydawnictwo Literackie 2001. – 606 s.

28. Polska i Izrael nie podpiszą globalnego porozumienia ONZ w sprawie migracji [Zasób elektroniczny]. – Tryb dostępu: <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/585609,rzad-polska-globalne-porozumienie-onz-migracja.html> (Dostęp 9 września 2019 r.). – Nazwa z ekranu.

29. Potyrała A. Organizacja Narodów Zjednoczonych wobec problemu uchodźstwa: geneza, istota i praktyka aktywności / A. Potyrała. – Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa 2015. – 272 s.

30. Report of the United Nations High Commissioner for Refugees Part II Global compact on refugees [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.unhcr.org/gcr/GCR_English.pdf (last Access: September 7, 2019). – Title from the Screen

31. Report of the United Nations High Commissioner for Refugees Part II Global compact on refugees United Nations. New York, 2018. – 27 p. [Electronic Resource] – Mode of Access: https://www.unhcr.org/gcr/GCR_English.pdf (last Access: September 7, 2019). – Title from the Screen

32. *Uchodźcy w Europie: uwarunkowania, istota, następstwa* / redakcja naukowa: K.A. Wojtaszczyk, J. Szymańska; Instytut Europeistyki. Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych. Uniwersytet Warszawski. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2017. – 714 s.

33. Wędrówki ludów (2017), Human Flow [Zasób elektroniczny]. – Tryb dostępu: <https://www.filmweb.pl/film/W%C4%99dr%C3%B3wki+lud%C3%B3w+3w-2017-791865/descs> (Dostęp 3 września 2019 r.). – Nazwa z ekranu.

References:

1. Blyzko 85% krayin pidtrymaly mihracijnyj pakt OON. Retrieved September 3, 2019, from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/12/10/7090467/>
2. Vitovych, I. (2018) V tomu chysli i Ukrayina: chomu ne vsi krayiny-chleny OON pidtrymaly hlobalnyj pakt pro mihraciyu. *Ukrayina moloda*. 12 hrudnya.
3. Vsesvitnij den bizhenciv u 2018 roci. Retrieved September 3, 2019, from <http://www.unhcr.org/ua/12570>
4. Hlobalnyj dohovir shhodo bizhenciv. Korotka dovidka vid Ahentstva OON u spravax bizhenciv, 2018. Retrieved September 5, 2019, from <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/>
5. «Hlobalni tendenciyi», richna dopovid UVKB OON. Retrieved September 5, 2019, from <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1279-kilkist-peremishchenikh-osib-u-sviti-perevishchila-50-miljoniv-vpershe-z-kintsya-drugoji-svitovoji-vijni-dopovid-uvkb-oon>
6. Hudvyn-Hyll, G. S. (1997) *Status bezhenca v mezhdunarodnom prave*. Moskva.: YuNYTY: rehyon. Predstavnytstvo UVKB OON v RF; Budapesht: Colpi.
7. Derzhavy dosyahly istorichnoyi uhody dlya bizhenciv ta zobov'yazalys do bilsh efektyvnoyi ta bilsh spravedlyvoyi vidpovidi. Retrieved September 8, 2019, from <https://www.unhcr.org/ua/14161>
8. Dynamika mihraciyi v Ukrayini: de zhyve najbilshe pereselenciv. Retrieved September 8, 2019, from <https://www.slovoidilo.ua/2018/10/10/infografika/suspilstvo/dynamika-mihraciyi-ukrayini-zhyve-najbilshe-pereselenciv>
9. El, D. *Pro shho naspravdi jdetsya u mihracijnomu pakti OON*. Retrieved September 8, 2019, from <https://www.dw.com/uk/-46663258>
10. Zhvanko, L. M. (2014) Ukraina i problema bezhencev: reali sovremennosti. *Perekrestki. Vilnyus*. 1–2, pp. 236–255.
11. Zhvanko, L. M. (2015) Bizhenstvo na yevropejskomu kontynenti: sociohumanitarni vyklyky Bezpekovyy, politychnyy, ekonomichnyy ta humanitarnyy vymiry suchasnoho etapu yevropejskoyi ta yevroatlantychnoyi intehtraciyi Ukrayiny. Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU „Hoverla”, pp. 181–184.
12. Zhvanko, L. M. (2019) Bizhenci na yevropejskomu kontynenti (1914–2015): avtorski refleksiyyi temy. *Istoriografichni doslidzhennya v Ukrayini*. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny, NAN Ukrayiny. 26, pp. 381–398.
13. Zhvanko, L. M. (2015) Vnutrishnio peremishheni osoby v Ukrayini: henderni vyklyky. *Henderna polityka mist: istoriya i suchasnist*. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova, pp. 85–90.
14. OON: u sviti 65,6 mln vymushenyxp pereselenciv. Retrieved September 10, 2019, from <https://www.bbc.com/ukrainian/news-40324061>
15. *Ruch bizhenciv*. Retrieved September 10, 2019, from <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
16. *Ukrayina poky ne pryednuvatymetsya do mihracijnoho paktu OON*. Retrieved September 10, 2019, from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/12/10/7090469/>
17. Fitisova, A., Solodko A. *Mihracijna kryza v YeS: statystyka ta analiz polityky*. Retrieved September 10, 2019, from <https://cedos.org.ua/uk/articles/mihratsiina-kryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky>
18. Betts, A., Bloom, L., Kaplan, J., Omata, N. *Refugee Economies Forced Displacement and Development*, London: Published by Oxford University Press, 2016. Retrieved September 4, 2019, from <https://www.rsc.ox.ac.uk/recent-rsc-books>
19. Betts, A., Collier, P. *Refuge: Transforming a Broken Refugee System*. London, Allen Lane, Penguin Random House, 2017, Retrieved September 4, 2019, from <https://academic.oup.com/ijrl/article-abstract/30/1/173/5051990>
20. Betts, A. *The Global Compact on Refugees: Towards a Theory of Change? International Journal of Refugee Law*. Retrieved September 4, 2019, from <https://doi.org/10.1093/ijrl/eeey056>

21. Borkowski, P. (2017) Wymiar polityczny uchodźstwa – wybrane problemy w kontekście europejskiego kryzysu migracyjnego. *Uchodźcy w Europie: uwarunkowania, istota, następstwa*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, pp. 32–45.
22. Czerep, J. (2017) Wymiar geograficzny uchodźstwa. *Uchodźcy w Europie: uwarunkowania, istota, następstwa*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, pp. 46–63.
23. Dasko, H. Remarque, kronikarz uchodźców. Retrieved September 5, 2019, from http://polish-jewish-heritage.org/Pol/06-01_Remarque.html
24. Florczak, A. (2014) Uchodźstwo. *Organizacje międzynarodowe w działaniu* Wrocław: OTO Agencja Reklamowa, pp. 373–395. Retrieved September 5, 2019, from http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/59029/Organizacje_miedzynarodowe_w_dzialaniu.pdf
25. Grzywacz, W. (2010) Globalizacja: szanse i zagrożenia. *Zeszyty Naukowe nr 604 Ekonomiczne problemy usług nr 60 Zarządzanie i ekonomika usług. Doświadczenia i kierunki zmian*, pp. 102–117. Retrieved September 7, 2019, from http://www.wzieu.pl/zn/604/ZN_604.pdf
26. Masaiti, A., Keaten, J. Nearly 85 percent of UN nations back migration deal; not US. Retrieved September 9, 2019, from <https://apnews.com/5cba4f9099d144c0a210dff4f50a6ede>
27. *Polska diaspora* (2001). Kraków: Wydawnictwo Literackie.
28. *Polska i Izrael nie podpiszą globalnego porozumienia ONZ w sprawie migracji*. Retrieved September 9, 2019, from <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/585609,rzad-polska-globalne-porozumienie-onz-migracja.html>
29. Potyrała, A. (2015) *Organizacja Narodów Zjednoczonych wobec problemu uchodźstwa: geneza, istota i praktyka aktywności*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
30. *Report of the United Nations High Commissioner for Refugees Part II Global compact on refugees*. Retrieved September 7, 2019, from https://www.unhcr.org/gcr/GCR_English.pdf
31. *Report of the United Nations High Commissioner for Refugees Part II Global compact on refugees*. Retrieved September 7, 2019, from https://www.unhcr.org/gcr/GCR_English.pdf
32. *Uchodźcy w Europie: uwarunkowania, istota, następstwa* (2017) Warszawa, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
33. *Wędrówki ludów* (2017), *Human Flow* Retrieved September 3, 2019, from <https://www.filmweb.pl/film/W%C4%99dr%C3%B3wki+lud%C3%B3w-2017-791865/descs>

Liubov Zhvanko, Dr. habil. (History), Professor

Independent Researcher

Kharkiv, Ukraine

UN INTERNATIONAL LEGAL INSTRUMENTS IN THE CONTEXT OF SOLVING THE GLOBAL PROBLEM OF REFUGEES AND MIGRANTS

Abstract. The article analyzes the most recent challenge of the 21st century. - a steady increase in the number of displaced persons. The author first analyzed the "modification" of the causes of their appearance during the XX – XXI centuries from the classic – two world wars to the new – environmental and man-made disasters. It is proved that this problem belongs to the global problems of mankind, and therefore requires a search for the highest-level solution to the UN resolutions. Because it is impossible to overcome at least today, the community has embarked on a path of control and regulation, for which the Global Compact on Safe, Organized and Regulated Migration and the Global Refugee Treaty were adopted in 2018 at the UN level. The author concludes that the Global Compact on Safe, Organized and Regulated Migration and the Global Refugee Treaty are, in fact, the first step in the efforts of at least the first attempts to resolve the case, but their declarative nature casts doubt on the possibility of solving this global problem.

The problem of internally displaced persons in Ukraine, the emergence of which was the result of the Russian Federation's war against Ukraine and the inability at present to join our state to implement the provisions of the above documents, was stressed separately.

Keywords: refugees, displaced persons, UN, Office of the UN High Commissioner for Refugees, Ukraine.

Надійшла до редколегії 20.09.2019

УДК 94:341.43-054](410)" 1944/1948"

DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.101-113>

Олена Науменко, аспірантка,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львів, Україна

ПОЛІТИКА БРИТАНСЬКОГО УРЯДУ ЩОДО РЕПАТРІАЦІЇ РАДЯНСЬКИХ DPs ІЗ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ У 1944–1948 рр.

Анотація. У статті розглянуто та охарактеризовано правовий аспект репатріації громадян із таборів для переміщених осіб у політиці урядових кіл Великої Британії; коротко зазначено та проаналізовано рішення міжнародних зустріч вищих посадових осіб, які були покликані забезпечувати організацію та діяльність цього процесу; розкрито суть та значення ялтинських угод для повернення displaced person (далі – DPs). Зокрема, після Ялтинської конференції виразно прослідковується виокремлення двох підходів до здійснення репатріації. Радянський уряд прагнув до повернення усіх без винятку переміщених осіб, у той же час Велика Британія надала альтернативу усім неохочим до повернення на Батьківщину. Такі особи, з огляду на дане твердження, з категорії переміщених осіб повинні були автоматично перейти в категорію біженців, які мали право на притулок у країнах Західної Європи. Простежено підходи британської сторони до різних етнічних груп репатріантів, визначено категорії переміщених осіб, яким не вдалося уникнути примусового повернення до СРСР згідно міждержавними домовленостями.

Станом на кінець 1945 р., у зв'язку із наростанням кризових тенденцій між урядами країн “великої трійки” та суперечностями навколо репатріаційного питання, уряд Великої Британії вирішив зупинити примусове повернення радянських DPs. Зокрема, це стосувалось вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина”, які частково не потрапляли під умови примусового повернення до СРСР, а мали змогу, як біженці на притулок у Великій Британії.

Ключові слова: репатріація, переміщені особи (DPs), Велика Британія, біженці, Дивізія Ваффен СС “Галичина”.

Постановка проблеми. Протягом 1939–1945 рр., внаслідок воєнних дій на території Третього Рейху та його сателітів опинилось понад 10 млн. осіб, більшість з яких було вислано з місця проживання за расовими, релігійними або політичними міркуваннями. Саме тому, наприкінці Другої світової війни постало логічне питання про повернення цих осіб. Однією із важливих проблем статті є обґрунтування офіційної позиції уряду Великої Британії у питаннях репатріації, виявлення та вирішення суперечливих моментів у міжнародних домовленостях щодо її здійснення та забезпечення, прийняття відповідних законодавчих рішень та їх втілення у життя. Вивчення повоєнного досвіду врегулювання проблеми DPs і біженців загалом є важливим з огляду на актуальність вирішення імміграційної кризи у нинішньому світі.

Мета та завдання статті. Метою наукового дослідження є характеристика та детальний аналіз англійських урядових рішень, що стосувались визначення механізму репатріації громадян з таборів для переміщених осіб.

Аналіз публікацій із досліджуваної теми. Проблема почасти піднімалась українськими дослідниками О. Хромейчук [7, 11] та С. Плохієм [6]. Опосередковано тематики статті стосуються праці Е. Еплбом “Історія ГУЛАГу” [4] та Ю. Бошика “Політичні біженці та переміщені особи (1945–1953)” [9], у яких частково висвітлено рішення союзників у справі репатріації, наголошено на основних протиріччях та умовах її проведення.

Виклад основного матеріалу. У 1944 р. керівництво урядів США, Великої Британії та СРСР, вбачаючи неминучість капітуляції Німеччини та її спільників, дійшли згоди щодо укладення актів, котрі мали на меті розв’язати основні соціальні та політичні повоєнні проблеми. Першочергово, виникала необхідність у поверненні мільйонів громадян, які через низку причин були змушені покинути своє стале місце проживання. Таким чином, перед країнами “великої трійки” постало питання у виробленні нормативно-правових документів у справах репатріації. Зокрема, 11 червня 1944 р. керівники американської та англійської військових місій в Москві звернулись до Радянського генерального штабу із офіційним запитом, що стосувався заходів щодо військовополонених союзних країн, котрі мають бути звільнені Червоною армією внаслідок успішного військового наступу [1, с. 10].

В жовтні 1944 р. спостерігаємо спробу врегулювати питання щодо репатріації радянських громадян в рамках декількох зустрічей вищих посадових осіб СРСР та Великої Британії р. Таким чином, на зустрічі в Москві 16 жовтня 1944 р. між міністрами закордонних справ Великої Британії та СРСР Ентоні Іденом та В’ячеславом Молотовим обговорювалось питання швидкого повернення радянських громадян. Варто наголосити, що британський міністр підтримав рішення про примусову репатріацію до Радянського Союзу спеціальним конвоєм 10 тис. осіб у якнайкоротший термін. Він також зазначив про готовність англійської сторони при нагоді повернути ще 5 тис. осіб [1, с. 16]. Отже, СРСР отримав від Лондона згоду на повернення усіх без винятку громадян, які перебували в таборах для переміщених осіб незалежно від їхнього бажання.

Варто зазначити, що не для усіх британських політиків рішення Ідена було прийнятним. Зокрема, від самого початку впливові члени британського уряду, наприклад міністр економічної війни лорд Селборн та військовий міністр сер Джеймс Грігг, виступили проти примусової репатріації радянських військовополонених до СРСР, а ,зважаючи на численні звіти про самогубства радянських *DPs*, політика примусової репатріації ставала ще більш суперечливою [6, с. 303]. Проте, Іден вбачав у цьому необхідність, щоб

забезпечити співпрацю з радянською стороною у питанні повернення британських військовополонених. На його думку, репатріація не тільки знімала нагальну проблему повоєнних міжнародних відносин і позбавляла додаткової роботи військової роботи військових адміністраторів, а й відкривала шлях до прискорення репатріації військовополонених країн Заходу [6, с. 303]. Таким чином, його рішення і було втілено у реальність. Перша партія радянських переміщених осіб покинула Мурманськ 31 жовтня 1944 р., через декілька тижнів після повернення Ідена з Москви. Десять тисяч осіб відправили британськими кораблями до СРСР [6, с. 303].

Офіційні рішення прийняті в рамках Ялтинської конференції (4–11 лютого 1945 р.) між очільниками урядів США, Великої Британії та СРСР, мали вирішальне значення щодо питання репатріації радянських громадян, включно з тими українськими землями, які до 1939 р. були у складі Радянського Союзу. Безперечно, головною метою конференції стало обговорення реорганізації повоєнної Європи, в тому числі розподіл та статус Німеччини, репараційне питання, створення Організації Об'єднаних Націй. Також протягом переговорів союзниками розглядалася угода, що стосувалась військовополонених та цивільного населення, звільненого збройними силами союзного командування [5, с. 211]. Внаслідок тривалого обговорення, союзники прийняли колегіальне рішення про примусову репатріацію радянських громадян із європейських таборів для переміщених осіб. Договір про поводження та утримання звільнених військовополонених став одним із найсуперечливіших документів, підписаних у Ялті, який пізніше ще більше загострив відносини між західними демократіями та СРСР.

Варто зауважити, що вже через декілька днів після закінчення Ялтинської конференції, 7745 радянських громадян (в основному військовополонені, звільнені союзниками в 1944 р. із таборів на півночі Франції та Бельгії) переправлені до м. Ліверпуль для повернення до СРСР [6, с. 307]. Репатріантів було розміщено на трьох кораблях: “Герцогиня Бедфорд”, “Мортон-Бей” та “Принцеса Гайленда”. Ввечері, 16 лютого 1945 р. конвой прибув до Одеси. Протягом нелегкої подорожі декілька осіб вистригнуло за борт, коли судно перебувало спершу неподалік берегів Гібралтарської протоки, а згодом – Дарданелл [6, с. 308]. Як згадують очевидці тих подій: “Конвой прибув до Одеси на початку березня 1945 р. Як тільки вони дістались берегів, на бортах кораблів з’явилися співробітники НКВС. Їм одразу було надано списки полонених та рапорти радянських офіцерів, які знаходилися на кораблях і вони приступили до роботи. Військовополонених вишикували на палубі, офіцер

викликав їх у певному порядку, намертво бліді люди виходили із шеренги. Після швидкого допиту, у супроводі агентів НКВС, цих осіб почали відправляти на сушу для подальших перевірочних дій” [6, с. 308]. Частину колишніх військовополонених з Одеського пересильного пункту 8 березня 1945 р. було відряджено в перевірочно-фільтраційний табір на базі 12 Запасної стрілкової дивізії, що розташовувалась в с. Алкіно під Уфою. У свою чергу, на борт кораблів конвой прийняв англійських, американських, французьких та бельгійських військовополонених, звільнених Червоною армією. 6 березня 1945 р. кораблі покинули Одеський порт [6, с. 308].

В контексті даної проблематики, варто відзначити, що після завершення Другої світової війни члени Дивізії Ваффен СС “Галичина” в першу чергу належали до категорії тих осіб, хто не бажав репатріації. Варто відзначити, що на момент закінчення військових дій вони мали окремий статус – “ворожих осіб, що здалися в полон” (*Surrendered Enemy Personnel*, Далі – *SEP*), котрі *de facto* могли уникнути в подальшому примусового повернення [7]. Зокрема, у тексті меморандуму британського міністра закордонних вказується, що більшість радянських громадян репатрійовано без перешкод, проте наголошується, що є “групи непокірних, яких, буде важко повернути, не вдаючись до застосування сили” [7]. Серед цих груп можна виділити козаків з Дону та Кубані, яких все-таки примусово повернули, а також членів дивізії Ваффен СС “Галичина”, що у 1945 р. була переукомплектована у підрозділ Першої Української Дивізії Української Національної Армії, члени якої у травні 1946 р., перебували у таборі для переміщених осіб біля м. Ріміні в Італії.

Відповідно, 30 січня 1946 р. на засіданні Комітету закордонної відбудови (*Overseas Reconstruction Committee*), канцлером герцогства Ланкастерського порушено питання щодо використання силових методів в процесі репатріації, проте зауважено, що наслідки можуть бути неприємними для уряду Великої Британії [7]. Проте, що слід розуміти під цим твердженням не роз’яснено, але водночас узгоджено, що британське командування повинно призупинити насильницьку репатріацію радянських громадян допоки ялтинські домовленості не буде переглянуто. Зокрема, 9 пунктів ялтинських рішень, які передбачали примусове повернення радянського населення, повторно переглянуто британцями в травні 1946 р., через те, що текст угоди щодо *DPs*, узгоджений на Ялтинській конференції не містить точних положень, які б позначали рівень застосування сили, допустимий для забезпечення репатріації осіб, неохочих до повернення. Також у документі йшлося про те, що варто послуговуватись принципом примусової репатріації тільки до тих громадян Радянського Союзу,

які були захоплені в німецьких мундирах, або належали до збройних сил СРСР станом на чи після 22 червня 1941 р., або за наявності прямих доказів, що вони безпосередньо надавали підтримку ворогові [7].

Таким чином, під опис даного документу потрапляли вояки Дивізії Ваффен СС “Галичина”, але був ще один критерій, необхідний для здійснення їхньої репатріації. У тексті ялтинських угод вказувалося, що “лише особи, які мали радянське громадянство і перебували на території Радянського Союзу станом на 1 вересня 1939 р., вважатимуться радянськими громадянами, які підлягають примусовому поверненню” [5, с. 215]. Згідно з цією заявою, українці, які служили в Дивізії Ваффен СС “Галичина” опинилися в особливій ситуації: попри те, що не всі члени дивізії були родом з Галичини, більшість з них стверджували, що родом з регіону, який радянська армія окупувала лише 17 вересня 1939 р. За відсутності доказів про перебування в дивізії радянських громадян, її члени повною мірою не відповідали критеріям примусової репатріації. Отож, британська влада не мала правових повноважень силоміць репатріювати їх до СРСР, але, з іншого боку, рішення дозволити понад 8 тис. особам, які здалися в полон переїхати до Великої Британії виявилось би дуже суперечливим. Таким чином, з’явилась потреба у додаткових консультаціях та переговорах між радянською та британською комісіями з питань репатріації у Європі.

Наступним кроком збоку союзників у вирішенні цієї проблеми став перегляд Женевських конвенцій 1929 р., які стосувались захисту військовополонених. Зокрема, у пункті “Репатріація після припинення військових дій”, де окреслено процес обов’язкової репатріації військовополонених, британською делегацією запропоновано розглянути детальніше пропозицію заборонити репатріацію громадян проти їхньої волі, що була висунута відповідним комітетом Червоного хреста [11, р. 8]. Отже, українським *SEP* пощастило не бути серед тих, які підлягали першочерговій репатріації. Проте, цього було недостатньо для уникнення повернення в майбутньому, оскільки усі вони мусили пройти перевірку радянської репатріаційної місії, яка, у випадку виявлення серед них громадян СРСР чи воєнних злочинців, могла наполягати на їх обов’язковому поверненню.

Зокрема, основним завданням діяльності британської делегації було оцінити, відповідно до ялтинських рішень, чи колишні дивізійники, або певна їх частина, юридично зобов’язані повернутись до СРСР, або чи можливо дозволити їм переїхати до Великої Британії як біженцям. У разі їх перевезення до Великої Британії в якості військовополонених, вони повинні бути задіяні, в

першу чергу, як робоча сила, замінюючи німецьких військовополонених, яких належало репатріювати до Німеччини [11, р. 10]. Для того, щоб зрозуміти процес перевірки дивізії британською комісією необхідно проаналізувати документ, який можна вважати одним з найважливіших доказів, використаних на підтримку перевезення дивізійників до Великої Британії та надання їм статусу *DPs*, а згодом – статусу цивільного населення. Такий аналіз дає уявлення про те, як проводилися перевірки людей в таборах, підконтрольних британській владі.

Варто наголосити, що саме “Звіт комісії у справах біженців щодо українців у таборі ворожого персоналу, який здався в полон № 374, в Італії” (*Refugee Screening Commission Report on Ukrainians in Camp № 374 Italy*) став базисом для ухвалення рішень [12]. У ньому йдеться про осіб, які перебували в таборі №374 та були захоплені у німецькій формі або певний час працювали в Німеччині як цивільні особи. Назагал, звіт налічує 8 272 особи, хоча їхня кількість час від часу варіювалась [12]. Вони раніше не проходили жодних перевірок, тому британські чиновники мали доволі обмежені відомості щодо них. До того ж мало у кого із солдатів були особисті документи, що створювало додаткові труднощі для встановлення особи. Далі у змісті звіту вміщено опис членів дивізії. Зокрема, вказано що, “майже усі чоловіки мали простий селянський тип, і справляли хороше враження, не проявляючи жодних ознак агресії чи непослуху” [12].

У звіті також присутня інформація про колишніх солдатів дивізії як порядних, простих людей, які вважають себе окремішньою однорідною групою, що не пов’язана ані з СРСР, ані з Польщею [12]. Очевидно, що полонені члени дивізії переконали британських чиновників у своїй відокремленості; вони дійсно вважали, що входили до складу окремої української етнічної групи, а більшість з них, сповідуючи націоналістичні погляди, у майбутньому сподівались побачити Українську державу незалежною.

Зокрема, у звіті також стверджується, що якщо радянська місія теж перебувала у таборі для переміщених осіб м. Ріміні, для того, аби переконати, на їхню думку, “радянських громадян” у необхідності повернення. Варто зауважити, що за свідченнями Девіда Галдейна Портера, члена комісії з перевірки біженців дипломата Фіцроя Маклейна, радянська комісія залишила табір із висновком що, колишні члени дивізії в Ріміні таки були громадянами СРСР, і оскільки їм не вдалося переконати останніх повернутись назад добровільно, радянський уряд вимагатиме їх примусової репатріації як військових злочинців та нацистських колаборантів [7]. Таким чином, згідно із

даними звіту, британська комісія розуміла нагальність швидкого вирішення питання щодо долі вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина”.

Наприкінці звіту, комісія висуває свої пропозиції щодо подальшого врегулювання долі українських *DPs*. Д. Портер принагідно зазначав, що необхідним є з’ясувати, чи хтось із членів дивізії занесений до іменного протоколу списку Комісії Організації Об’єднаних Націй з питань військових злочинів, або у Центральний реєстр військових злочинців та підозрюваних осіб [12]. Щоправда, даний пункт було неможливо виконати, зважаючи на брак інформації щодо справжніх імен чи особистих даних дивізійників.

Отже, усі ці чинники у поєднанні із нестачею відомостей британців щодо того, ким саме були ці українці та небажання чиновників викликати чергові репатріаційні суперечності, допомогли українським *SEP* отримати дозвіл переїхати до Великої Британії та зрештою, уникнути репатріації. Проте, варто зазначити про відсутність офіційних документів, які б чітко підтверджували, що саме ці умови вплинули на досить контroversiйне рішення британської влади дозволити більш ніж 8 тис. українцям, які здалися в полон, переїхати до Великої Британії. Чітко зрозуміло, що до уникнення ними репатріації призвело поєднання різних факторів, тим самим, роблячи справу Дивізії Ваффен СС “Галичина” справді унікальною в порівнянні з іншими групами *DPs*, як от козаки з Дону та Кубані, а також члени Російської Визвольної Армії (Далі – РВА) генерала Андрія Власова, котрих, з допомогою обману, силоміць репатріювали до Радянського Союзу [4, с. 378]. Принагідно, варто вказати, що і козаки, і російські військові, що перейшли на бік вермахту, всілякими способами сподівались на уникнення примусової репатріації та прагнули будь-яким способом отримати політичний притулок в країнах Європи. Проте, їхні сподівання виявились марними: британський уряд, виконуючи зобов’язання перед СРСР в рамках ялтинських домовленостей, видав радянській владі близько 50 тис. козаків із сім’ями та 2/3 членів РВА, які знаходились в союзних зонах окупації [4, с. 381].

Водночас, до британської комісії почала надходити інформація про наявність серед українських переміщених осіб радянських громадян. У звіті зауважено, що “якщо ми приймемо усіх їх, як переміщених осіб, нас можуть справедливо звинуватити у переховуванні зрадників та воєнних злочинців” [12]. Все ж, на думку комісії, члени Дивізії Ваффен СС “Галичина” частково підпадали під категорію “зрадників”, будучи особами, які надали допомогу та підтримку ворогові. Таким чином, Д. Портер робив висновок, що дане твердження, безсумнівно, стосується більшості, якщо не усіх

дивізійників [12]. Однак, така суперечлива констатація факту не вплинула на рекомендацію британського чиновника не повертати їх. Він поділяє думку, що їх підтримка німецької армії була “випадковою, а не засадничою” [12]. Їхні прагнення до утвердження незалежності України після Другої світової війни, на його думку, вважались наївними та безперспективними. Отже, британський звіт вийшов цілковито позитивним щодо долі українських *DPs* і водночас, відповідав пунктам ялтинським угод, а тому – не створював жодних перешкод урядові прийняти пропозицію Д. Портера та дозволити дивізійникам переїхати до Великої Британії.

Варто наголосити, що наприкінці 1945 р. міністр закордонних справ Великої Британії Е. Іден відзначав: “Якщо ми зробимо так, як цього хоче радянський уряд, і повернемо їм усіх військовополонених, незважаючи на їхнє бажання, то більшість із них відправимо на вірну смерть” [6, с. 300]. Він вважає, що більшість *DPs* не є зрадниками, а всього лиш політичними біженцями. Поступово відносини між СРСР та країнами Заходу, в тому числі Великою Британією погіршились, що у свою чергу, відобразилось на завершеності процесу репатріації. Важливу роль у цьому відіграло різне бачення та трактування прав людини в Радянському Союзі та у західних демократій. Починаючи, з літа 1945 р. все частішими стають випадки отримання переміщеними особами статусу біженців.

Варто зазначити, що вже до зими 1945 р. ситуація з репатріацією у британсько-радянських відносинах різко загострилася і до весни 1946 р. процес дещо призупинився. Беручи до уваги зростання напруженості у відносинах з СРСР, уряд Великої Британії, а саме – Міністерство праці та народної служби в особі міністра Джозефа Айзекса прийняло рішення полегшити переїзд *DPs* на територію материка [2, с. 2]. Зокрема, протягом 1947–1948 рр. було підготовлено своєрідний “підручник” для європейських добровільних робітників, брошуру під назвою “Щоб допомогти вам оселитись у Британії”, котра стала своєрідним дороговказом та спасінням чималій кількості переміщених осіб.

Брошура за своїм змістом складається із 13 розділів та своєрідного вступу – салютації усім *DPs*, у якій зазначається, що уряд радий вітати усіх новоприбулих у Великій Британії та запевняє, що британський народ є дружелюбним та толерантним, а також вказується, що ця книжечка покликана допомогти їм осісти та знайти відповіді на щоденні питання, з якими доведеться стикатись [2, с. 4].

Перший розділ безпосередньо стосувався праці, а саме – можливості знайти роботодавця в уряді Праці. Для цього необхідно було прийти в будь-яке відділення та безоплатно зареєструватись, надавши особисту інформацію. Такі уряди знаходились в кожному окрузі чи частині міста, та, зазвичай, забезпечувались перекладачами англійської, французької та німецької мов [2, с. 5]. Відповідно, у другому розділі брошури зазначено про необхідність у вивченні будь-якої із іноземних мов, вказаних вище. Зокрема, тут описано, що мови можна було навчатись у живому спілкуванні із населенням, за допомогою словників та підручників, шляхом відвідування безкоштовних лекцій, організованих місцевою шкільною владою чи іншими установами, а також, слухаючи радіо BBC в спеціально відведені години у повільному темпі [2, с. 7–11].

У третьому розділі йшлося про права переміщених осіб. Зокрема, зазначалось, що вони несуть повну відповідальність відповідно до законодавства, як і громадяни Сполученого Королівства, але не мають права обирати чи бути обраними до місцевих чи державних органів влади [2, с. 11–13]. Окрім того, кожен 14 день свого перебування на території Великої Британії необхідно відмічатись у поліції; також, у випадку хвороби, сімейних чи інших причин повідомляти уряд Праці чи поліцію. Також заборонялось самовільно змінювати місце праці чи роботодавця без погодження Міністерства праці та народної служби або уряду Праці. У разі порушення однієї із вищевказаних вимог, Міністерство внутрішніх справ видавало наказ про негайну депортацію чи арешт [2, с. 14].

Разом з тим, усі *DPs* мали право на вільне користування освітніми та медичними закладами, можуть брати шлюб із британцями, і, у випадку народження дітей, останні стають громадянами Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Не менш важливими були релігійні та духовні свободи, можливість відвідувати храми різних конфесій. Для отримання громадянства, переміщеним особам необхідно прожити на території Сполученого королівства чи в одній із королівських доміній за морем не менше ніж п'ять років, та бути “зразковим жителем без сутічок із поліцією” [2, с. 17–19].

Четвертий параграф стосувався оподаткування та державного забезпечення переміщених осіб. Зокрема, усі *DPs* змушені були платити доходний податок, що становив 1/5 заробітної платні [2, с. 20]. Окрім того, у екстрених випадках, держава могла дати відстрочку у виплаті податків. Зазвичай така практика мала місце у випадку смерті одного із подружжя, промислового каліцтва чи втрати

місця праці. Важливим також було і державне забезпечення, яке окрім тимчасового звільнення від оподаткування, могло здійснюватись у вигляді одноразової грошової допомоги чи місячної надбавки до оплати праці [2, с. 21].

У п'ятому пункті маємо відомості про систему пайкування, тобто розподіл продуктів першої необхідності між новоприбулими громадянами. Конкретно зазначається, що одразу після прибуття та реєстрації, кожному *DPs* видавалась так звана пайкова книжка, у якій знаходились купони на придбання речей першої необхідності (продукти, одяг, засоби гігієни). Термін дії цієї книжечки становив рік (від липня до липня), тому важливим було її раціонально використовувати. У разі втрати чи крадіжки пайкової книжки, місцевий Харчовий уряд був зобов'язаний видати нову та відновити втрачені купони [2, с. 23–32].

Шоста частина брошури регламентувала надання безоплатної медичної допомоги та лікування, у сьомому зазначалось про доступність освіти. Зокрема, діти віком від 5 до 15 років мусили відвідувати школу, для дорослих організовувались вечірні інститути з технічною спрямованістю та можливістю відвідування у позаробочий час [2, с. 30–35]. Усі охочі також могли за попередньою реєстрацією відвідувати бібліотеки. У восьмому розділі вказано про можливість відвідування церков різних обрядів, а також долучатись до відповідних організацій при храмах, що займались організацією культурного та суспільного життя [2, с. 37–38].

Дев'ятий розділ містив інформацію про відпочинкові влаштування. Для жінок це могли бути “жіночі інститути”, для дітей – організація “Пласт”, для чоловіків – Християнський Союз Молодих Чоловіків [2, с. 38–39]. Останні параграфи брошури стосувались грошових відносин, еквівалентів систем мір та ваги, які застосовувались у Великій Британії, а також зазначено усі види транспорту та зв'язку, що існували у Сполученому Королівстві [2, с. 39]. Таким чином, аналізуючи даний документ, можна з впевненністю зауважити, що офіційний Лондон не лише прихильно ставився до репатріації переміщених осіб, а й усіляко підтримував, заохочував та полегшував її здійснення.

Висновки. Отже, проблема репатріації громадян СРСР після Другої світової війни постала ще у 1944 р. Саме тоді було створено спеціальні комісії, органи та інституції для забезпечення процесу якнайшвидшого повернення громадян. У ході Ялтинської конференції трьох союзних держав, країни Заходу підтримали позицію Кремля щодо примусової репатріації усіх радянських *DPs*, яка і була здійснена у 1945 р. Проте, зважаючи на суттєві відмінності у поглядах на саму репатріацію, її характер та категорії переміщених осіб, країни

Заходу з часом, відмовившись від примусу, почали надавати допомогу у поселенні усім тим, хто не бажав повернутись до СРСР. Одним із найяскравіших прикладів цього є переїзд колишніх вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина” до Великої Британії та її домініонів, через що радянський уряд часто дорікатиме офіційному Лондону. Таким чином, можна стверджувати, що процес репатріації не було здійснено в повній мірі через: не однаковість та безкомпромісність рішень союзників щодо цього питання, нечіткість формування самих категорій *DPs*, небажання самих переміщених осіб до повернення. Політика Великої Британії еволюціонувала: від беззастережного дотримання міждержавних домовленостей до розрізнення категорій репатріантів та надання їм можливості емігрувати на материк.

Список використаної літератури та джерел:

1. Арзамаскин Ю. Тайны советской репатриации / Ю. Арзамаскин // Москва, 2015. – 349 с.
2. Айзекс Дж. Щоб допомогти Вам оселитись у Британії. Підручник для європейських добровільних робітників / Дж. Айзекс. – Лондон, 1948. – 59 с.
3. Боляновський А. В. Дивізія “Галичина” / А. В. Боляновський. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 528 с.
4. Еплблом Е. Історія ГУЛАГу / Е. Еплблом / Пер. з англ. 2-ге вид. – Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 511 с.
5. Крымская конференция руководителей трёх союзных держав — СССР, США и Великобритании. 4–11 февраля 1945 г.: сборник документов. – Москва.: Политиздат, 1984. – 502 с.
6. Плохій С. М. Ялта. Ціна миру / С. М. Плохій / Пер. з англ. 2-ге вид. – Харків, 2019. – 416 с.
7. Хромейчук О. Історія упереджень: сприйняття дивізії “Галичина” в 1947 і в 2011 роках / О. Хромейчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.historians.in.ua/index.php/en/avtorska-kolonka/97-olesya-khromeychuk-istoriia-uperedzhen-spryniattia-dyvizii-halychyna-v-1947-i-v-2011-rokakh> (Дата звернення – 10.09.2019)
8. Bethell N. The Last Secret New York / N. Bethell. – New York: Basic Books, 1974. – 287 p.
9. Boshyk Y. Political Refugees and “Displaced Persons”, 1945–1954: A Selected Bibliography and Guide to Research with Special Reference to the Ukrainians. / Y. Boshyk / The Canadian Institute of Ukrainian Studies, The University of Alberta. – Edmonton, 1982. – 423 p.
10. Dismukes D.E. The Forced Repatriation of Soviet Citizens: A Study in Military Obedience / D. E. Dismukes/. – Monterey, 1996. – 158 p.
11. Khromeychuk O. Memory, Identity and the Waffen SS “Galicia” in the Light of the Post-War Displacement // O Khromeychuk/ Fourth Annual Danyliw Research Seminar in Contemporary Ukrainian Studies Chair of Ukrainian Studies University of Ottawa (Canada), October 23–25, 2008. 2–19 p.
12. Screening Commision Report. [online] / Internet Archieve. Available at https://collections.ushmm.org/findgaids/RG-67.050M_01_fnd_en.pdf (Accessed – 13.08.2019)
13. Wyman M. DPs: Europe’s Displaced Persons (1945–1950) / M. Wyman. – Ithaca: Cornell University Press, 1998. – 272 p.

References:

1. Arzamaskin, Yu. (2015). *Tayny sovetskoy repatriatsii*. Moskva: Veche.

2. Ajzeks, Dzh. (1948). *Shhob pomohty Vam oselytys" u Brytaniyi. Pidruchnyk dlya yevropejs"kyx dobrovil"nyx robitnykiv*. London.
3. Bolyanovskiy, A. (2000). *Dyviziya "Halychyna"*. L'viv: Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny.
4. Eplbom, E. (2006). *Istoriya HULAHu*. Kyiv: Vyd. dim "Kyyevo-Mohylyans"ka akademiya".
5. Krymskaya konferencyya rukovoditelej trëx soyuznykh derzhav — SSSR, SShA y Velykobrytanyy. 4–11 fevralya 1945 h. (1984): sbornyk dokumentov. Moskva: Polytyzdat.
6. Ploxij, S. (2019). *Yalta. Cina myru*. Xarkiv.
7. Xromejchuk, O. *Istoriya uperedzhen": spryjnyattya dyvizii "Halychyna" v 1947 i v 2011 rokax*. Retrieved August 10, 2019, from <http://www.historians.in.ua/index.php/en/avtorska-kolonka/97-olesya-khromeychuk-istoriia-uperedzhen-spryniattia-dyvizii-halychyna-v-1947-i-v-2011-rokakh>.
8. Bethell, N. (1974). *The Last Secret* New York. New York: Basic Books.
9. Boshyk, Y. (1982). *Political Refugees and "Displaced Persons", 1945–1954: A Selected Bibliography and Guide to Research with Special Reference to the Ukrainians*. Edmonton: The Canadian Institute of Ukrainian Studies, The University of Alberta.
10. Dismukes, D.E. (1996). *The Forced Repatriation of Soviet Citizens: A Study in Military Obedience*. Monterey.
11. Khromeychuk, O. (2008). *Memory, Identity and the Waffen SS "Galicia" in the Light of the Post-War Displacement*. Ottawa : Fourth Annual Danyliw Research Seminar in Contemporary Ukrainian Studies.
12. *Screening Commission Report*. Retrieved August 13, 2019, from https://collections.ushmm.org/findingsaids/RG-67.050M_01_fnd_en.pdf.
13. Wyman, M. (1998). *DPs: Europe's Displaced Persons (1945–1950)*. Ithaca: Cornell University Press.

Olena Naumenko, PhD student
 Ivan Franko National University of Lviv
 Lviv, Ukraine

POLITICS OF BRITISH GOVERNMENT FOR THE REPATRIATION OF SOVIET DPs FROM WESTERN EUROPE IN 1944-1948

Abstract. *The article describes the legal aspect of repatriation of displaced people in British government; The article describes the legal aspect of British politics on repatriation of displaced people; briefly outlines and analyzes the decisions of international meetings of senior officials, that were called upon maintain the organization and operation of this process; discloses the essence and significance of the Yalta agreements for the return of displaced people. In particular, after the Yalta conference, we can clearly see the formation of two separate approaches to repatriation. Thus, we can make a conclusion, that at first time the USSR people's repatriation had a forcing nature, according to Yalta agreements and clarified protocol to them. But in future, the USA and Great Britain's governments, especially, after the beginning of Cold War, were giving all kinds of legal and material help DPs, which, because of personal reasons and motives, didn't aspire to come back, that, in return, on the other hand, considerably deteriorated inter union relations.*

The Soviet government sought to return all displaced people without any exception, while the Great Britain gave an alternative to all those people, who didn't want to return to their homeland. In view of this claim, such people were transferred automatically from the category of displaced people to the category of refugees eligible for shelter in Western Europe. The approaches of the British side to different ethnic groups of repatriates are traced; the categories of displaced persons who have not been able to avoid forced return to the USSR under interstate agreements have been identified.

© Олена Науменко, 2019

As of the end of 1945, with the rise of crisis trends between the governments of the Big Three countries and the controversy surrounding the repatriation issue, the British government decided to halt the forced return of Soviet DPs. In particular, its concerned soldiers of the Waffen SS Galychyna Division, who did not partially come under the conditions of forced return to the USSR, but were able to use the refugee shelter in the Great Britain.

Key words: repatriation, displaced person (DPs), Great Britain, refugees, Division Waffen SS “Galicia”.

Надійшла до редколегії 27.08.2019.

УДК 355.415.8(477.63-28).39«1916-1917»

DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.114-146>Ігор Срібняк, доктор історичних наук, професор
Київський університет імені Бориса Грінченка

Київ, Україна

ORCID: 0000-0001-9750-4958

**ТАБІР ПОЛОНЕНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ
РАШТАТ, НІМЕЧЧИНА у 1916-1917 рр. (МОВОЮ ФОТОДОКУМЕНТІВ)**

Анотація. У статті здійснено спробу комбінованого (текстуального та візуального) представлення особливостей життєдіяльності української таборової громади «Самостійна Україна», яка була заснована у таборі Раштат заходами Союзу визволення України. Хоча початки діяльності української таборової громади були досить непростими, завдяки наполегливим зусиллям активу табору та членів Просвітнього відділу в Раштаді було розпочату інтенсивну культурно-просвітню, а пізніше й організаційно-національну роботу. В таборі постала ціла низка самоврядних організацій з числа самих полонених, заходами яких діяли культурно-мистецькі осередки (народний театр, хори, оркестр) та освітні осередки (початкові школи і курси). Український актив табору виконав величезний обсяг роботи, намагаючись поширити впливи громади на тих полонених українців, які довший час перебували поза Раштадом, працюючи у складі робітничих команд. Завдяки цьому в таборі була вихована велика кількість національно свідомих українців, з числа яких у лютому 1918 р. були сформовані перші відділи національної армії. Восени ц.р. українська організація табору була ліквідована, а її члени виїхали до України.

Ключові слова: полонені українці, табір, громада, освіта, Раштат, Німеччина.

Постановка проблеми. Події Першої світової війни призвели до скупчення сотень тисяч вояків-українців у таборах полонених царської армії на теренах Німеччини та Австро-Угорщини. Наявність у таборах такої значної кількості полонених українців відкривала для Союзу визволення України (СВУ) можливість виокремити значне їх число, ізолювавши українців від впливів Російської імперії, та піддати їх впливам української визвольної думки. Проводу СВУ вдалося переконати німецький політик у необхідності проведення комплексу політичних заходів, спрямованих на зміцнення національної самосвідомості українського народу і його звільнення з-під московської «опіки».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження історії функціонування табору Раштат у Німеччині було розпочато ще 1919 р., коли вийшла в світ окрема монографія про специфіку діяльності тамтешньої української громади «Самостійна Україна» [20]. До сьогодні вона залишається найзначнішим синтетичним дослідженням, в якому було достатньо повно проаналізовано всі прояви життєдіяльності полонених українців цього табору. В згадуваній книзі була, зокрема, наведена ціла низка додатків, які розкривали

зміст та форми освітньої праці в таборі, а також уміщені деякі фотографії з таборового життя полонених українців. Разом з тим О.Терлецький не мав можливості залучити весь джерельний матеріал з даної проблеми, зокрема ним не були використані протоколи деяких таборових товариств (через їх відсутність). Не завжди точно автором подавалась хронологія подій, інколи – не маючи можливості їх встановити, автор подавав «лишень приблизні дати, не раз гіпотетичні, замість дійсних» [20, с. 11].

До вивчення історії розвитку української громади табору Раштат українські дослідники звернулись у другій половині 90-х рр. XX ст. Особливості культурно-просвітницької роботи в середовищі полонених українців у Раштаті перебували в полі уваги й автора цієї статті, яким було здійснено лише короткий її огляд в рамках власного дисертаційного проекту та пізнішого монографічного дослідження історії всіх українських таборів полонених у Німеччині та Австро-Угорщині [12, с. 91-122; 13, с. 72-92]. До вивчення національно-освідомлюючої діяльності СВУ в цьому таборі та деяких суміжних сюжетів за кілька років звернулась історик Л.Кривошеєва, завершивши свої дослід з цієї теми дисертаційною роботою [1]. Важлива інформація для розуміння процесів, які відбувались у таборі Раштат в часі Першої світової війни, міститься у статтях автора цієї монографії, опублікованих останніми роками [14; 15; 16; 17; 18]. Але вочевидь всіх згаданих вище праць є недостатньо для витворення комплексної історії української громади в таборі Раштат, там більше що майже всі публікації (крім книги О.Терлецького) здебільшого не містили фотоматеріалів, які би дозволяли унаочнити життя та діяльність полонених цього табору.

Постановка завдання. Відтак завданням статті є комбіноване (текстуальне та візуальне) представлення особливостей життєдіяльності української таборової громади «Самостійна Україна» з метою цілісного її висвітлення та повнішого унаочнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Табір полонених у Раштаті став першим з числа трьох, в якому СВУ розпочала проведення роботи організаційно-національного та культурно-просвітницького змісту (травень 1915 р.) (див. *ілюстрація 1*). Найскладнішим завданням на початках стала сепарація полонених українців за національною ознакою – хоча у цьому таборі мали бути зібрані лише українці («малороси» – як вони тоді самі себе називали), сюди потрапили й росіяни з українських земель та В'ятської губернії (останні опинились у таборі тому, що вважали себе мешканцями «окраїн

руського народу»), а також незначна кількість поляків та євреїв (кількасот осіб) (див. *ілюстрація 2*). Це сталося внаслідок зголошень полонених до цього табору не за національним принципом, а за територіальною ознакою, через, власне, їх майже повну необізнаність з самим терміном «Україна» [20, с. 49, 52].

Зібрані у таборі полонені були у переважній більшості неписьменними, а решта мала початкову освіту. Інтелігенція була майже відсутня, серед неї нараховувалося лише кілька осіб, які співчували українській справі та вважали, що тільки військова поразка Росії та постановня самостійної України може рішуче змінити на краще становище українського народу. Але ці погляди були радше винятком, в силу чого один з дописувачів газети «Розсвіт», оцінюючи тодішню ситуацію в Раштаті, зазначав восени 1917 р.: «табір представлявся тоді для постороннього глядача сірою масою заляканих людей, що [...] випадково попали в табор на чужину задля спільного життя» [2]. (див. *ілюстрація 3*).

Для організації просвітньої роботи в Раштаті Берлінська централь СВУ відрядила до табору двох своїх представників – наддніпрянців Петра Бензю і О.Початка (в якості перекладача їм допомагав студент буковинець Іван Райлян). 12 травня 1915 р. вони прибули до табору й розпочали свою діяльність з відвідування двох блоків, де на той час перебувало близько 3000 полонених (Раштат був поділений на 10 частин (блоків) з 10 бараків у кожній) (див. *ілюстрація 4*). У своїй масі полонені поставилися до цього нейтрально: лише один полонений звернувся до членів делегації СВУ з проханням дати для читання «Кобзар» Т.Шевченка та «Ілюстровану історію України» М.Грушевського [20, с. 55-56].

І коли у цих обставинах члени делегації виступили з гаслом самостійності України – це мало цілком негативні наслідки. Маса не наважувалася йти на «зраду» російському цареві, підтримуючи українську справу – справедливо очікуючи репресій з боку російського уряду після свого повернення додому. «Хранителями» російських «скрепів» виступали насамперед підпрапорщики, які призначались старшими блоків і бараків, отримуючи в такий спосіб децицію влади над рештою таборян. Саме вони розгорнули шалену чорносотенну кампанію проти тих полонених, хто наважувався спілкуватись з представниками СВУ та отримувати від них книжки. «Чорна сотня» не зупинялась ані перед чим аби перешкодити національному пробудженню таборян, використовуючи при цьому всі засоби – від виготовлення та розвішування «патріотичних» листівок (див. *ілюстрація 5*) до залякування

українських активістів, не зупиняючись і перед жорстокими способами фізичної розправи над ними.

Але все ж таки у таборі знайшлося кілька осіб, що почали свідомо співпрацювати з делегацією СБУ, в т.ч. – полонені Петро Яременко і Олекса Полуботок. Попри нейтрально-вороже або навіть різко негативне ставлення загалу таборян до делегації СБУ, П.Бензя, О.Початок та нечисленний гурток їх прихильників з числа полонених продовжували виконувати своє нелегке завдання у таборі. Їх зусиллями були засновані курси для неписьменних, які відвідувало близько 100 осіб. У бараках влаштовувались бесіди на політичні теми. Розпочала функціонувати в таборі й бібліотека з читальною, маючи у своїх фондах 1144 книжки [21, арк. 2].

У серпні 1915 р. у таборі було засновано «Просвітній відділ СБУ в Раштаті», до якого увійшло 8 представників СБУ та двоє перекладачів. Його головою якого було призначено О.Безпалка (див. *ілюстрація б*), який мав певний досвід роботи серед полонених, провівши кілька місяців у Фрайштадті (Австро-Угорщина). Крім П.Бензі та О.Початка до складу Просвітнього відділу увійшли М.Іваницький (українець з Сибіру, землемір за фахом), В.Бахталовський (народний вчитель з України) і В.Левицький (студент університету, перекладач); а також В.Мороз (студент Чернівецького університету), М.Мітієвський (українець з Наддніпрянської України) та Є.Гуцайло (народний вчитель з Буковини) [20, с. 68, 74].

Заходами Просвітнього відділу в другій половині серпня 1915 р. у таборі було організоване проведення систематичних курсів з арифметики, геометрії, німецької мови та відкрито школу для неписьменних. Кількість слухачів на курсах була невеликою (8-12 таборян), але після першого віча їх чисельність почала збільшуватися. Значно жвавіше почали проходити реферати – під час обговорення питань суспільно-політичного спрямування (про боротьбу між собою суспільних верств населення, про виникнення та розвиток держав, про значення конституції та громадянські права, про окремі аспекти історії України та ін.) – збирали кожного разу близько 120 полонених [20, с. 72].

Поступово все більше таборян починають відвідувати реферати й курси, проте часто траплялися випадки, коли окремі полонені вважали за свій обов'язок заважати їх роботі вигуками й свистом. Але й такі вчинки полонених поволі припинялися, чимраз більший загал людей гуртувався навколо різних викладів. Паралельно тривав виїзд тих полонених, які не вважали себе українцями та зголошувались до переїзду в інші табори [22, арк. 6, 7; 23, арк. 1-2, 6-6зв., 8-11]. Завдяки цим змінам у таборі 30 серпня 1915 р. стало можливим

заснувати у таборі були створені т.зв. «бльокові комітети», до складу яких увійшли прихильні українській справі полонені. Вони обійняли провід у кожному блоці й бараку та були покликані запобігти випадкам дискримінації українських активістів.

31 серпня відбулося друге віче, на якому в своїй промові голова Просвітнього відділу О.Безпалко змалював перспективи культурно-освітньої роботи, запропонувавши полоненим самим керувати її розвитком. Він підкреслив, що полонені повинні самі подбати про себе. Ця заява підготувала ґрунт для проведення серед полонених виборів делегатів до Центрального комітету (ЦК) – загальнотаборового представницького органу всіх полонених для розподілу гуманітарної допомоги, що надходила до табору (див. *ілюстрація 7*). Після виборів О.Безпалком було піднесено питання про доцільність заснування у таборі «Кооперативної Чайної Спілки» (для чого було обрано спеціальний комітет з шістьох полонених) та майстерні («кустарні»).

Обрання ЦК у складі 18 членів (розпочав свою діяльність 2 вересня 1915 р.) [24, арк. 11], до складу якого було делеговано 40 осіб – стало рубіжною подією в історії табору. Він об'єднав діяльність всіх таборових організацій та став допоміжним органом Просвітнього відділу та заклав наріжний камінь для всієї подальшої просвітно-організаційної роботи серед полонених. Як підкреслював О.Терлецький, ЦК виявив себе «дуже корисною організацією для дальшого розвою громадського життя у таборі», установою – через яку до співпраці було притягнуто велику кількість полонених, «які стояли на роздоріжжю між українством і руською національною ідеєю». Це був той шлях, по якому «мала йти дальша робота в таборі, щоби притягти до себе масу, яка більш-менш індиферентно, а не вороже ставилася до української справи» [20, с. 76].

Ще один комітет з числа полонених контролював діяльність магазину, що був організований табровою комендатурою; крім цього представники полонених мали право бути присутніми під час отримання їжі полоненими на кухні. Результати віча стали першою значною поразкою чорносотенних елементів у таборі – у загальному настрої маси відбулися рішучі зміни – полонені все більше переконувалися, що просвітня робота проводиться лише для їх всебічного культурного розвою, що організовані українці намагаються поліпшити становище полонених.

Вересень 1915 р. позначився в житті полонених багатьма важливими подіями, які справили поважний вплив на різні сторони життя та діяльності полонених. Однією з них стало заснування фотографічного ательє («робітні»)

та «курсу для фотографії», який відвідувало 9 таборян. Основним завданням ательє стало виготовлення «діапозитивів для світляних образів до викладів», які проектувались на екран під час викладання таборянам різних освітніх курсів [25, арк. 4] (див. *ілюстрація 8*).

До числа важливих подій належав й приїзд до табору 10 вересня 1915 р. скульптора М.Паращука (див. *ілюстрація 9*), заходами якого у таборі була заснована різьбарська майстерня. Своє завдання він вбачав у тому, щоб «хоч трохи облекшити важке положення полонених», а також у згуртуванні таборян та ознайомленні їх з азами вирізування різних предметів з дерева з метою «викликати в них і виховувати любов до краси, і навчити їх любові до рідного мистецтва». Задля їх заохочення до цього М.Паращук взяв участь у роботі загальнотаборового віча (12 вересня 1915 р.) та повідомив полонених про мету свого приїзду та закликав бажаючих вступати на курси різьбарства, пообіцявши «навчити всіх охочих до такої роботи». Наслідком обговорення стало рішення про організацію в таборі «робітні мистецтва» (майстерні) [20, с. 83].

З метою поліпшення харчування полонених СВУ подбало про створення у таборі буфету (т.зв. «Чайні»): в ній таборяни мали можливість дешево придбати чай і деякі продукти. Для провадження «чайні» була створена «Кооперативна Чайна Спілка» (вересень 1915 р.), загальне зібрання членів (168 осіб) якої ухвалило статут товариства й основні напрямки діяльності [26, арк. 1-5]. 25 вересня Спілка, маючи первісний капітал у сумі 91,80 марок німецьких (м.н.), що був складений з 360 паїв, розпочала свою діяльність. І хоча спочатку операції Спілки були обмежені німецькою владою тільки торгівлею чаєм, солодощами й овочами (в таборі існував спеціальний магазин від комендатури), перший тиждень приніс 87 м.н. чистого прибутку [20, с. 121-123]. Завдяки усьому цьому у таборі відбувались непомітні для загалу полонених зміни, які підготовляли сприятливий ґрунт для започаткування роботи національно-патріотичного змісту.

Ще однією помітною подією у житті полонених став приїзд у кінці вересня 1915 р. до Раштату православного священика о. П.Катеринюка, який розпочав проведення молебнів – спочатку під відкритим небом, а потім у спеціально побудованій таборовій церкві (з 9 жовтня ц.р.), для якої заходами М.Паращука та його учнів був виготовлений іконостас [20, с. 148]. Його активна душпастирська робота у таборі сприяла поступовому приверненню до української справи значного числа полонених, для яких участь у богослужіннях була й розрадою, й важливою формою самоорганізації [27, арк. 6].

Але найефективніше у цей час на полонених впливали культурно-мистецькі осередки – артистична секція у складі 20 осіб, що розпочала свою діяльність підготовкою і проведенням літературного вечора 10 жовтня 1915 р., а в листопаді вже підготувала цілу низку театральних вистав, зокрема «Мартин Боруля», «Бурлака», «По ревізії», «Бувальщина», «Назар Стодоля», «Нахмарило», «Наймичка» та ін. Поруч з нею діяли народний хор (його перший виступ відбувся 3 листопада 1914 р.) і таборовий духовий оркестр [28, арк. 1-7]. Театральні вистави завжди були справжньою атракцією для таборян, вони відбувалися щотижнево та «тішилися великою участю публіки». Дуже важливим було те, що «театральні представлення стягали до залі навіть і таких людей, які тут не заглянули б ні на які виклади». В цьому на думку О.Терлецького, й полягало «велике значіння має існування в таборі як хору, так і театру для української пропаганди», бо ці імпрези «приєднали до української справи» дуже значну кількість полонених українців [20, с. 146].

Взагалі листопад 1915 р. позначився в життя полонених цілою низкою важливих здобутків. Зокрема, спеціальна комісія військового міністерства Німеччини, що прибула до Раштату в середині листопада 1915 р. відзначила високий мистецький рівень робіт учнів різьбарської майстерні (див. *ілюстрація 10, 11*). З цієї нагоди М.Парашук занотував у своєму щоденнику: «Успіх був надзвичайний. Ніхто не вірив, що в такому короткім часі можна добитись таких результатів [...]. Тепер моя робота йде знов до кращого. Учні приходять щораз нові і в дружбі зі старими працюють досить добре» [19, с. 63-64].

Завдяки значним досягненням стало можливим тоді ж реорганізувати майстерню в «Українську Кооперативну Кустарну Спілку» у складі 25 осіб (пізніше її склад збільшився до 65 членів). У грудні 1915 р. було ухвалено її статут – до якого, зокрема, були внесені правила розподілу прибутків товариства від власної діяльності. Відтак, частину чистого прибутку діставали члени Спілки відповідно до виконаної роботи; ще частина передавалась до спільної каси товариства, правління якого потім поділяло ці суми між членами Спілки відповідно до їх пайових внесків; решта надходила до каси німецької таборової комендатури, за що Спілка отримувала необхідні матеріали й сировину для своїх потреб [19, с. 64]. На кінець грудня 1915 р. в ній діяли кілька майстерень (відділів) – різьбарства (див. *ілюстрація 12*), малярства, рисування, моделювання і гончарства [20, с. 120-121].

Ще однією прибутковою таоровою організацією – «кооперативною секцією» української громади, до складу якої (станом на червень-липень 1916 р.) належало понад 2000 таборян. У жовтні 1916 р. кооперативна чайна була

реорганізована в українську торгівельну спілку «Єдність», яка провадила таборовий магазин. В ньому полонені мали можливість придбати (за мінімальними цінами) деякі продукти харчування та предмети повсякчасного вжитку (див. *ілюстрація 13, 14, 15*).

Справі національного освідмлення суттєво допомагала «Організація бльокових і баракових старших», яка була створена для протидії впливам чорносотенців у таборі, зокрема з числа підпрапорщиків, які спочатку посідали посади старших бараків. З самого початку ці організація підлягала національній секції, яка перебрала на себе підбір та призначення на ці посади, очевидно ж дбаючи про їх обсадження відданими українській справі людьми. Вона складалася з 100 «старших бараків» і 10 «старших блоків», і основним її завданням було підтримання внутрішнього порядку в таборі, й відтак вона підпорядковувалась й комендатурі табору. Ще 24 українські активісти утворили товариство «Запорізька Січ» (грудень 1915 р.), завданням якого мало стати «плекання гімнастики і танців» [29, арк. 8], хоча з самого початку цій організації призначалось виконання значно важливіших завдань.

Найвпливовішою в таборі була національна секція (заснована 12 вересня 1915 р.), в якій «гуртувалися [...] всі найкращі робітники в українській справі, й належати до цієї організації вважалося моральним обов'язком для свідомого українця» [20, с. 105, 108-109]. В статуті організації зазначалося, що її ціль «національно освідомити полонених Української нації і організувати їх» (§ 1), а членом національної секції може «бути кожен українець, котрий признає самостійність українського народу» (§ 3). Для досягнення своїх цілей секція «має зайнятись питанем, що мають Українці зробити, щоб піднести український нарід як націю на те становисько в міжнароднім концерті, яке поправу належить їй» та проводити «свій семінар, який має давати своїм членам національне виховання» (§ 14) [30, арк. 1].

З числа її членів було обрано і редакційний комітет (у складі 8 чол.) для видавництва таборового часопису. Заходами секції були засновані відділи національної секції в блоках, що збільшило чисельність організації до 250 чол. (на грудень 1915 р.). Засідання національної секції відбувалися у Раштаті щопонеділка та щоп'ятниці. На них дискутувалися такі проблеми, як «Нація і національне», «Нації пригноблені й пануючі», «Кому потрібна самостійність?», «Що таке автономія?», «Розвиток української національної ідеї» та ін. [31, арк. 64]

У цей час полонені вже охоче вчащали на курси німецької мови (180 чол.), арифметики і геометрії (75 чол.), до школи грамоти (200-250 чол.). Загалом

впродовж 1915 р. різні курси і виклади регулярно і нерегулярно відвідувало близько 1000 таборян [20, с. 128]. Заняття проводились в спеціальному баракі, в якому заходами комендатури для таборян були передбачені деякі «розваги» (тут зокрема можна було пограти в шахи або переглянути в організованому порядку кінофільм) (див. *ілюстрація 16*). Але все ж таки скористатися «зі школи, викладів і загалом просвітньої праці» могла тільки невелика частка полонених. Набагато більша їх кількість відряджалась з табору для роботи у складі робітничих команд, і відтак перебувала поза впливом української таборової організації.

З огляду на те, що табір у цей час ще не мав достатнього числа «інтелігентних сил» для налагодження просвітньої роботи на командах, контакти з ними обмежувались лише періодичним відвідуванням кількох з них та розсилкою часописів. Через це переважна більшість полонених «мусіла нудитися в сірій буденщині полону, або вдовольнятися подекуди "Рус[скім] Вѣстн[иком]"», а їх «одиноким духовим кормом та розрадою» була «гра в карти й монотонні звуки на "гармошке"» [3].

Український актив табору намагався змістовно наповнити вільний час полонених, задля чого 23 січня 1916 р. було започатковано видання таборової газети «Розсвіт» (див. *ілюстрація 17*). Для її тиражування ще у середині грудні 1915 р. до табору був завезений друкарський верстат (див. *ілюстрація 18, 19*), що уможливило поступово збільшити наклад від 500 до 1500 примірників, з яких третина розходилося в таборі, а решта надсилалася на робітничі команди, до інших таборів та Берлінської централі СВУ.

Поважний внесок у справу національного освідомлення полонених вносив й таборовий театр, до заснування якого причинились члени «артистичної секції» імені М.Л.Кропивницького таборової організації. Спочатку виконавський рівень артистів-аматорів був досить невисоким, а відсутність у таборі фахових акторів не дозволяла його вдосконалювати. Але після того, як до Раштату з табору Фельдбах (Австрія) завітала театральна трупа з 12 осіб на чолі з М.Біліченком (друга половина серпня 1916 р.) з підготовленими нею виставами – ситуація почала змінюватись на краще. Виступи її артистів настільки сподобались табор'янам, що Просвітній відділ звернувся до централі СВУ з проханням залишити їх в таборі на довше (остання підтримала це клопотання та зуміла отримати для них дозвіл на постійне перебування у Раштаті) [32, арк. 170, 172]. Важливим було й те, що до роботи в театрі було залученого фахового артиста Є.Кречетова [33, арк. 10].

Отже, життя в таборі не стояло на місці, до того ж у ньому відбулись важливі зміни – після проведення реформи усього змісту діяльності таборової громади. Зокрема, було започатковано обрання самими полоненими Генеральної Ради (представницького органу громади) і Генеральної Старшини (яка мала виконавчі функції) [34, арк. 1-6]. Створення Генеральної Ради справило велике значення на подальший розвиток громадського життя в таборі – з того часу на чолі української громади перебував центральний орган, який був дійсно зв'язаний з усіма таборовими інституціями, будучи уповноваженим організовувати та спрямовувати їх діяльність. Генеральна Старшина складалася з голів всіх таборових організацій та членів Просвітнього відділу (загалом – 40 осіб), її головою призначався голова Просвітнього відділу [4].

Слід відзначити, що майже всі таборові організації потребували дотацій для проведення своєї роботи. Затверджений на січень 1917 р. бюджет громади «Самостійна Україна» передбачав виділення фінансових квот від СВУ національній і просвітній секціям, «Запорізькій Січі», бібліотеці, редакція часопису «Розвага», секретаріатові, церкві – загалом на суму 830 м.н. У цей час бездотаційно працював тільки таборовий театр, кооперативна спілка «Єдність» та таборова «кустарня». Робота останньої завжди залишалась у полі уваги таборового часопису, який у лютому 1917 р. повідомляв про виготовлення та розфарбування таборянами 70 гончарських виробів, що внесло «живу струю в серця полонених». Важливим було те, що «при [їх] малюванню» таборові майстри дотримували «стиль [...] – український, живий, коли дивитися на нього, то бачиш свій народ, чуєш його життє, його духовий напрям» [5].

У гончарному відділі «кустарні» тільки за квітень-червень 1917 р. було виготовлено понад 600 виробів з глини (з подальшою їх термічною обробкою), які розфарбовувались та вкривались українськими орнаментами (див. *ілюстрація 20*). Виготовлені полоненими українцями гончарні вироби були настільки мистецькі, що дуже швидко розкуповувались, а окремі їх зразки передавались до Лозанни та Берліну для експонування на міжнародних виставках [35, арк. 58-60, 62].

Весь час у Раштаті проводилась інтенсивна просвітницька робота, яка спрямовувалась Просвітнім відділом СВУ. Особливо вона активізувалась після приїзду до табору відомого українського філолога В.Сімовича (див. *ілюстрація 21*), який зумів здобути щиру прихильність з боку загалу таборян. Його зусиллями в таборі проводились регулярні виклади з історії української мови та літератури, діяли школи для неграмотних та малограмотних. У кінці грудня 1917 р. за пропозицією В.Сімовича таборова Просвітня рада ухвалила рішення

про відкриття двохмісячних «вчительських курсів» для термінової підготовки учителів у зв'язку з можливим закінченням війни та відправкою полонених додому. Ці курси мали почати діяти з 1 січня 1918 р. на основі плану, укладеного В.Сімовичем, і передбачали вивчення психології, дидактики, методики, історії педагогіки та граматики. У випадку засвоєння передбаченої планом програми та успішного складення підсумкового іспиту, випускники цих курсів могли працювати вчителями у початкових школах [7]. Свідченням заслуг В.Сімовича перед таборовою громадою стало обрання його «послом» (делегатом) до Генеральної ради (вищого представницького органу громади «Самостійна Україна») (див. *ілюстрація 22*).

Табір продовжував жити своїм життям, і навіть в ці складні часи полонені знаходили в собі сили підтримувати благодійні ініціативи, виступаючи у якості жертводавців. В цей час на заклик Будівельної комісії табору (див. *ілюстрація 23*) від полонених з робітничих команд постійно надходили пожертви на гуманітарні цілі – зокрема, для будівництва пам'ятника померлим на чужині полоненим українцям, а також на потреби часопису та таборової школи (119,64 м.н.), протягом останнього тижня січня 1917 р. ще 75,12 м.н. [8]. До цієї благородної справи долучалось й Драматичне товариство, яке 24 січня 1917 р. підготувало виставу, весь збір з якої (134,20 м.н.) був переданий для потреб будівництва пам'ятника померлим полоненим [36, арк. 54-55]. Ще одна така благодійна вистава відбулась 28 січня 1917 р. (див. *ілюстрація 24*).

Завдяки цим та іншим надходженням до 8 лютого 1917 р. для будівництва пам'ятника було загалом зібрано 4043,47 м.н. [9], крім того таборовий комітет з його спорудження диспонував ще 2000 м.н., зібраним завдяки прямим перерахуванням на цю мету від Генеральної Старшини української громади. З огляду на це вже у лютому 1917 р. для обговорення таборян було представлено два проекти – авторства М.Паращука і «т [овариша] І-го» (можливо, що йшлося про Іваницького – *авт.*). Було також зроблено попередній обрахунок вартості його виготовлення (6300 м.н. – з мармуру, 3150 м.н. – з граніту), між тим М.Паращук пропонував використовувати мушель. Зрештою, після дискусії було вирішено будувати пам'ятник з граніту, але встановити на ньому мармурові фігури [10]. Але через обмеженість загальної суми коштів, зібраної для будівництва пам'ятника, було вирішено все ж таки використати мушель (див. *ілюстрація 25, 26*).

Важливим культурно-освітнім осередком продовжувала залишалась таборова бібліотека (працювала щоденно), працівники якої забезпечували надіслання окремих книг та «мандрівних» бібліотечок до робітничих команд, а

також випозичали книги таборянам для читання в Раштаті. Видається доцільним навести кількісні показники її роботи: за час від 1 січня і до 15 квітня 1917 р. полонені випозичили в таборівій бібліотеці 4198 книжок (у таборі), на робітничі команди було відправлено для читання 1424 книжки та 724 брошури [37, арк. 74] (див. *ілюстрація 27*).

Початок 1918 р. українська таборова громада «Самостійна Україна» зустрічала в очікуванні майбутніх політичних потрясінь, які невідворотно визрівали на теренах України та Росії. Але перша половина січня видалась досить спокійною, з огляду на що табір існував звичайним своїм життям. За повідомленням таборового часопису – для «громадян» табору мало бути влаштоване дводенне (7-8 січня) «Різдвяне свято» (див. *ілюстрація 28*), в програмі якого передбачалось провести сходи таборових працівників у шкільній залі, організувати святкування у лазареті та для таборового загалу у великій залі (з ялинкою, колядками, декламаціями, промовами та виставою «Гандзя» у виконанні артистів Драматичного товариства) [11].

Проголошення незалежності УНР та подальше звернення української делегації в Бресті до полонених українців приєднатись до лав національної армії призвели до надзвичайної активізації таборян. З числа українських активістів, які перебували на той час в Раштаті, було сформовано першу партію вояцтва, які виїхали для комплектування Синьожупанної дивізії. Наступний транспорт з українськими вояками планувалося відправити 1 березня 1918 р., тому Генеральна Старшина звернулася до всіх полонених у робітничих командах зголошуватися до «Бойової Управи» для запису до лав Армії УНР. Тільки за тиждень до табору надійшло близько 3500 заяв на вступ, хоча треба було зібрати лише 1200 добровольців. 28 лютого всі відібрані козаки отримали січову уніформу й повністю підготувалися до виїзду, сформований курінь було присвячено гетьманові І.Виговському.

Наступного дня голова Генеральної старшини табору Г.Петренко в урочистій обстановці та присутності всіх таборян вручив отаману куреня малиновий козацький прапор. Увечері відбулося ще одне загальнотаборове прощальне віче, на якому були присутні 1250 січовиків. Після промов провідних функціонерів СБУ А.Жука і В.Козловського, члена Просвітнього відділу Адама Миколаєвича та представника німецької комендатури віче закінчилося, а вранці 2 березня «Січовий курінь ім. Гетьмана Виговського» окремим потягом виїхав з табору до Володимира-Волинського [6, с. 225-227]. Ця подія вселила в душі полонених надію на скорий виїзд всієї маси таборян, тим більше що у кінці березня 1918 р. Раштат відвідали представники

військового міністра уряду УНР сотники Григорій Сиротенко і Василь Байло (див. *ілюстрація 29*).

Між тим у самому таборі вже за кілька тижнів після відправки транспортів з добровольцями ситуація в таборі суттєво погіршилась. Спочатку через брак коштів у СБУ потреби таборової організації не були профінансовані у повному обсязі (попередні витрати громади в Раштаті на березень 1918 р. були визначені в сумі 3528,95 м.н., але президія СБУ перерахувала тільки 3000 м.н.) [38, арк. 40]. Проте ця обставина жодним чином не вплинула на діяльність української громади в таборі, але цілком загрозлива ситуація склалась на робітничих командах. Як зазначалось в листі Генеральної старшини до централі СБУ від 26 березня 1918 р. – «положення українських полонених, що працюють на робітничих командах стало невиносимим».

Справа в тім, що не всім поворотцям знайшли заміну, з огляду на що бургомістри деяких німецьких міст та вартові «страшенно люті, що забрано їм найкращі робочі руки (бо такими являються Українці) і згоняють свою злість на оставших наших людях». Це поєднувалось з примушуванням українців до того, аби вони визнавали себе росіянами, бо ж «як Москалі вони так скоро додому не поїдуть» [39, арк. 41]. На справжнє нещастя для українців перетворилась їх щоденна надбавка (20 пфенігів) – за неї від них вимагали, аби полонені на годину вставали раніше вранці та працювали на 2 години більше. Між тим базова денна платня всім полоненим на початку 1918 р. була зменшена вдвічі (до 50 пфенігів).

Але «найстрашніше – вартові на робітничих командах день у день б'ють наших полонених руками і оружжям, цілими десятками замикають до арешту», вдаються до інших обмежень та різного роду надужиття, тобто трактують українців набагато гірше, ніж до підписання Брестського миру. Частина свідомих українців не витримувала цього брутального тиску та зголошувалась із заявами до комендатур, що вони не є українцями, інші просили не сплачувати їм ці додаткові 20 пфенігів, просячи за це у німців лише «людяного поведення». У відчаї поодинокі полонені вдавались до втеч, при чому «деякі навіть на певну смерть», інші розпочинали страйк [40, арк. 42].

Через відсутність у таборі капітана Ф.Швайцера всі звернення полонених до коменданта табору генерала Лянга не знаходили жодного розуміння з його боку та фактично ігнорувались. У цій ситуації полонені адресували свої скарги до Генеральної Старшини табору, яка відряджала членів своєї президії (о. П.Катеринюка і Вдовиченка) до робітничих команд, які могли лише наочно

спостерігати та фіксувати чисельні факти різного роду зловживань з боку окремих представників німецької влади.

Іншим своїм листом президія Генеральної Старшини інформувала провід СВУ про фактично тритижневе голодування хворих українців у таборовому лазареті та їх розпучливі благання, що «далі не стає їм сили переживати голодні дні й страшні ночі». Після перевірки з'ясувалось, що хворим в лазареті дійсно «варили на обід і вечерю одну тільки брукву з чистою водою та що цілі коновки цієї «зупи» осталися щодня неторкані». Завідувач кухні підурядник Зідфельд, на думку Генеральної Старшини, був «головним винувником нестерпимої системи в лазареті, щодо їжі та поведення з хорими, яких [...] [він] усе лає і на рівні з худобою трактує» [41, арк. 43].

Зрештою, за деякий час – спільними зусиллями проводу СВУ та виборних представництв полонених – продовольчу ситуацію в таборі вдалось відносно поліпшити, хоча таборяни й надалі продовжували відчувати брак усього самого необхідного. Але відсутність позитивних зрушень у справі репатріації полонених з Німеччини до України (як в силу об'єктивних, так і суб'єктивних причин) посіяли в душах таборян глибокий скепсис. У т.ч. й під впливом цього протягом весни-літа 1918 р. діяльність таборових організацій скорочувалась, а деякі з них самоліквідовувались. В цій фазі функціонування громади полонених українців провід у таборі перейшов до Ліквідаційного комітету, який 29 серпня 1918 р. відбув останнє засідання, ухваливши рішення про свою власну самоліквідацію.

Загальний фінансовий стан українських організацій був прийнятним – згідно до «Оборотової відомості» за серпень 1918 р. за підписом скарбника хорунжого С.Просунька від 12 вересня 1918 р. у касі української громади «Самостійна Україна» нараховувалось 9017,58 м.н. Цього місяця з неї були покриті видатки на діяльність соціальної секції (26,10 м.н.), «таборового кіна» (51,90), Українського православного братства (45,10), спонсорувались волинські школи (101,44), надавалась допомога сиротам на Волині (39,15), передавались кошти до національного фонду (165,03), ЦК (514,58), Національному товариству (108,4), а також частково профінансовані «таборова фотографія» (291,62), товариство «Український рух» (1000), СВУ (2608), сплачена платня таборовим функціонерам (947). Самостійно покрили свої видатки у серпні ц.р. Драматичне товариство (400), промисел («кустарня» і гончарня) (100), секретаріат (200) [43, арк. 1].

31 серпня 1918 р. у таборі Раштат були проведені перші збори раштатського відділу «Комітету Культурної Помочі Українцям у Німеччині»

(ККПУН), який перебрав на себе ведення всієї культурно-організаційної роботи в таборі. До його складу увійшли референти таборових організацій, у т.ч. В.Сімович (голова), Григорій Петренко (заступник), Олександр Скитський (секретар); референти: сотник Олександр Скитський («Січ»), Севастьян Вдовиченко (робітничі громади), Валентин Чернявський (друкарня), Антін Шум (просвітні справи), Микола Блащаневич (мистецтво), Іван Галабанів (кооператив) і Михайло Паращук («кустарня») [44, арк. 21-22]. Німецька комендатура табору санкціонувала створення Комітету та його голову (див. *ілюстрація 30*).

У цей час таборіві організації зосередились винятково на культурно-просвітницькій та гуманітарній (допомоговій) роботі в таборі, натомість політичний аспект відійшов на другий план [45, арк. 16-17]. Саме цій меті слугувало заснування у кінці серпня 1918 р. нових організацій в таборі – «Просвіти імені І.Франка», артистичного товариства «Бандура» та ін., бо полонені конче потребували моральної розради. Відтак, українські організації і надалі мали дбати, на думку В.Сімовича, про «духову розвагу полонених: театр, який має виховне велике значіння, музика національна, концерти, духовна оркестра, прогульки, які дають дещо з науки і скрашують прикре положення [бранців]» [46, арк. 18].

Водночас В.Сімович вважав, що головну увагу в нових умовах необхідно було звернути й на організацію курсів українознавства задля «вироблення національного світогляду» у освічених полонених, і надалі проводити «ширші курси для загалу» (арифметика, бухгалтерія, сільське господарство) та «курси загальної натури» (психологія, адміністрування та ін.). Всім цим опікувалось вже згадуване товариство «Просвіта імені І.Франка», метою діяльності якого стало гуртування полонених українців «задля поглиблення національної свідомости, поширення свого національного світогляду, набування знання, ведення просвітної роботи в таборі між народом, а далі в вільних хвиликах – розраджування себе забавою» [47, арк. 1].

Задля досягнення цієї статутної мети товариство здійснювало передплату для своїх членів газет і журналів, купувало книжки та опікувалось бібліотекою, організовувало дискусії та спільні читання, а «для розради ж – товариські гри з виразним виключенням карт і гри в гроші». Для того аби стати членом цього товариства – кандидату належало «стояти на становищі державної самостійности України», а також брати активну участь у просвітньому русі або культурно-мистецькому житті табору.

На жаль – через «брак авторитету в зносинах з німецькою владою» ККПУН не мав майже жодних можливостей обстоювати права полонених і всі його заяви і заходи перед місцевою комендатурою не мали ніяких наслідків. Особливо багато перешкод виникало в справі захисту інтересів тих полонених, які працювали на робітничих командах. Тому 5 листопада 1918 р. відбулось одне з останніх засідань раштатського ККПУН, на якому В.Сімович констатував (це стосувалось всіх трьох українських таборів), що «обставини і умови праці по таборах складаються так, що майже цілком унеможливають усяку продукційну (конструктивну – *авт.*) роботу».

Також В. Сімович був змушений визнати, що попри всі здобутки останнього часу «культурна праця по таборах дуже невелика і поставити її на широку скалю цілком неможливо». До того ж «загальна байдужість, уперте недовір'я фізична і моральна перевтома» призводили до того, що «усякі спроби не тільки поширити, а навіть піддержати існуючі просвітні організації та їх працю являються даремним витрачанням сил і не дають найменшого задовольняючого висліду» [48, арк. 71-72].

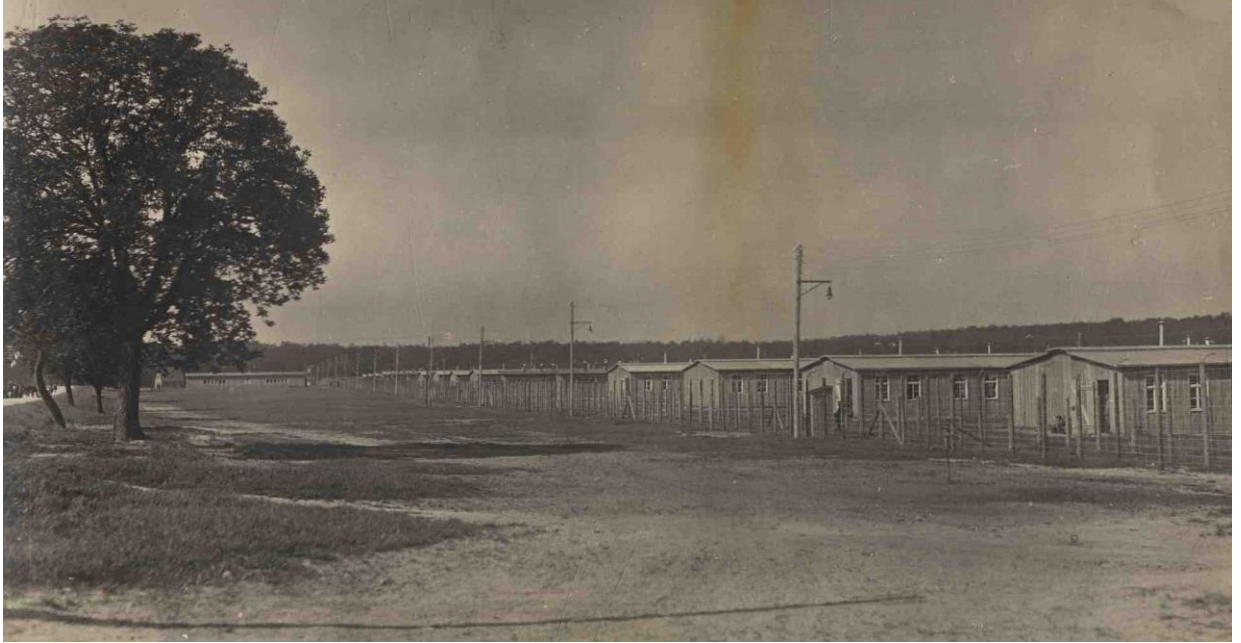
З огляду на це все ККПУН ухвалив припинити свою діяльність з 1 грудня 1918 р., поінформувавши про це полонених та німецьку владу. Тоді ж мали бути ліквідовані всі існуючі в таборі інституції, але до цього моменту слід було спакувати їх майно та забезпечити його зберігання (раніше планувалось, що його можна буде вивезти до України). Було прийнято рішення про негайну ліквідацію читальні, бібліотеки, музею, натомість майно товариства «Бандура», фотографічного товариства та друкарні тимчасово залишалось у розпорядженні її членів. Було вирішено, що кошти громади «Самостійна Україна» зберігатимуться у одному з німецьких банків як «залізний фонд» [49, арк. 73-75].

У своєму зверненні «До товаришів на робітничих командах» [50, арк. 62-63зв.] від 15 листопада 1918 р. В.Сімович поінформував полонених про розв'язання ККПУН з 1 грудня 1918 р. та перебирання всіх справ, пов'язаних з полоненими, окремою урядовою комісією. У зверненні також йшлося про повну ліквідацію всіх таборових інституцій в Раштаті та завершення видання «Розсвіту». Озираючись у минуле В.Сімович писав: «Цілих три роки ми, табір і робітничі команди – творили одне, ми були зв'язані спільними інтересами, усіх нас єднала спільна неволя, всі ми подавали собі всепомічну руку, де того було треба, ділилися думками, раду давали одні другим. Через те ми могли добитися поліпшення в нашому важкому становищі, змогли своєю зорганізованістю викликати до себе поважання» [51, арк. 63].

В.Сімович закликав полонених зберігати повний спокій та залишались на місцях, «спокійно робити свою роботу» в очікуванні вивезення додому заходами німецького уряду. Очевидно, що переважна більшість полонених українців не сприйняла такий заклик і відразу після краху Німецької імперії вдалися до самочинного виїзду з таборів та залишення робітничих команд, прямуючи пішки у східному напрямку до кордону. Ця заява стала останнім акордом у понад трьохлітній діяльності українських організацій в таборі Раштат, яка була позначена надзвичайно вагомими здобутками у культурно-просвітній та національно-організаційній роботі.

Висновки. Проте найважливішим було те, що заходами СБУ в таборі Раштат була створена українська громада «Самостійна Україна», члени якої отримали всі можливості для власного культурно-просвітнього та національного розвитку. В таборі постала ціла низка самоврядних організацій з числа самих полонених, заходами яких провадилась просвітня праця, діяли культурно-мистецькі осередки (народний театр, хори, оркестр). Український актив табору виконав величезний обсяг роботи, намагаючись поширити впливи громади на тих полонених українців, які довший час перебували на поза Раштатом, працюючи у складі робітничих команд. З цією метою їм надсилались примірники таборового часопису «Розсвіт», передавались книжки, їх відвідували уповноважені до цього представники української громади. Завдяки цьому в таборі була вихована велика кількість національно свідомих українців, з числа яких у лютому 1918 р. були сформовані перші відділи національної армії.

Ілюстрації

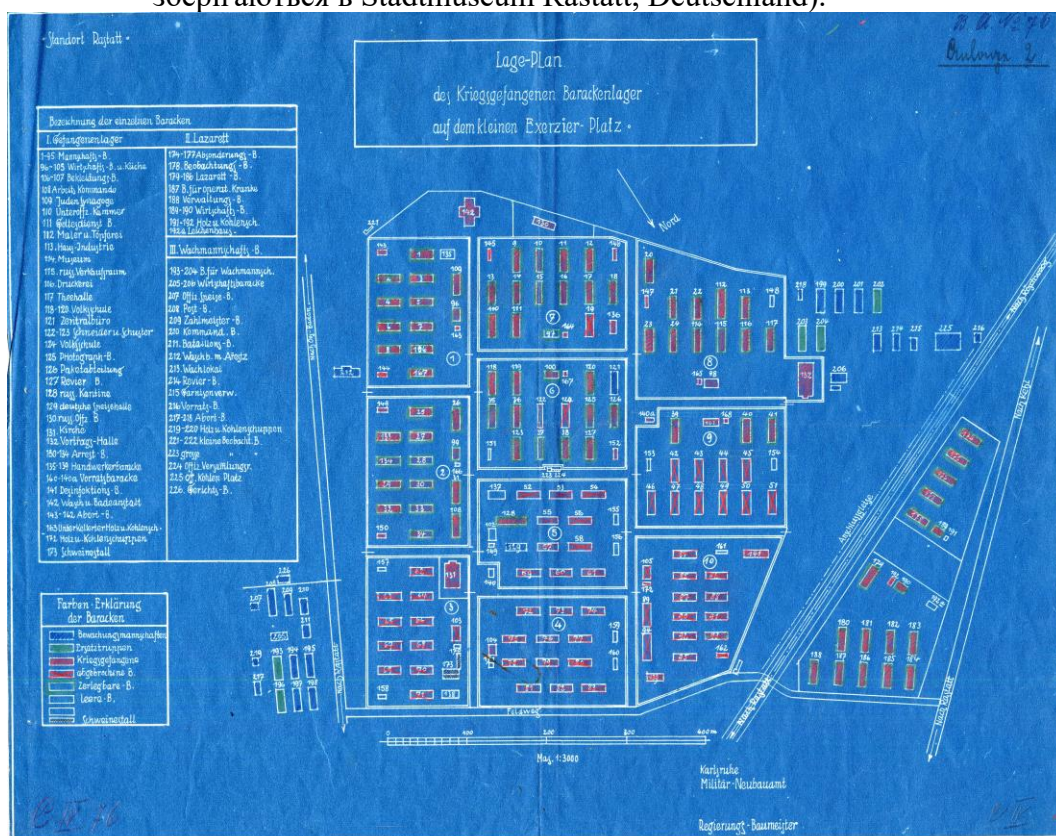
1. Загальний вигляд частини табору Раштат, б.д. (з колекції фотографій, що зберігаються в Stadtmuseum Rastatt, Deutschland).

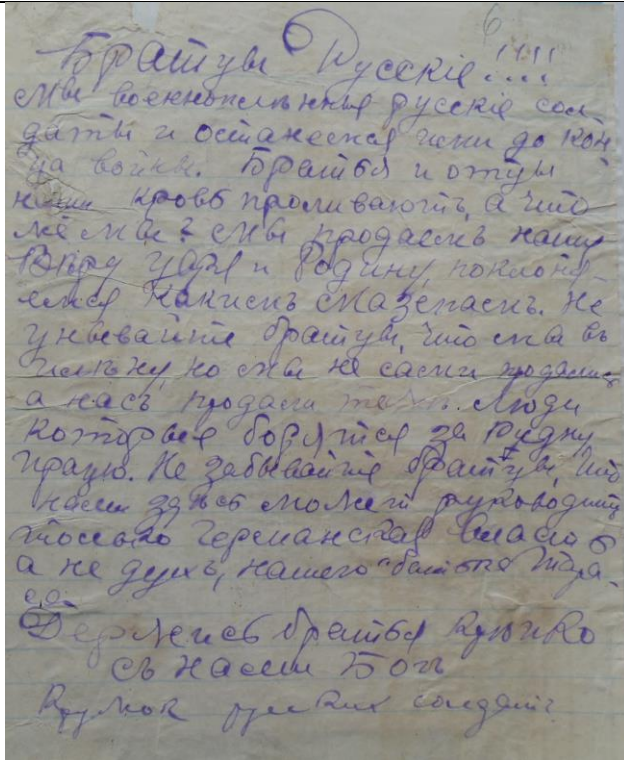
2. Група полонених різних національностей, б.д. (з колекції фотографій, що зберігаються в Stadtmuseum Rastatt, Deutschland).

3. Загальний вигляд частини бараків та їх мешканців, б.д. (з колекції фотографій, що зберігаються в Stadtmuseum Rastatt, Deutschland).

4. План табору, б.д. (з колекції фотографій, що зберігаються в Stadtmuseum Rastatt, Deutschland).

5. Листівка-заклик «Кружка русских солдат» до таборян Раштату, б.д. (ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.26, арк.6).

6. Осип Безпалко, голова Просвітнього відділу СВУ в таборі Раштат у серпні 1915 – 1916 рр., фото другої половини 1920-х рр. (ЦДАВО України, ф.4450, оп.1, спр.7, арк.51).

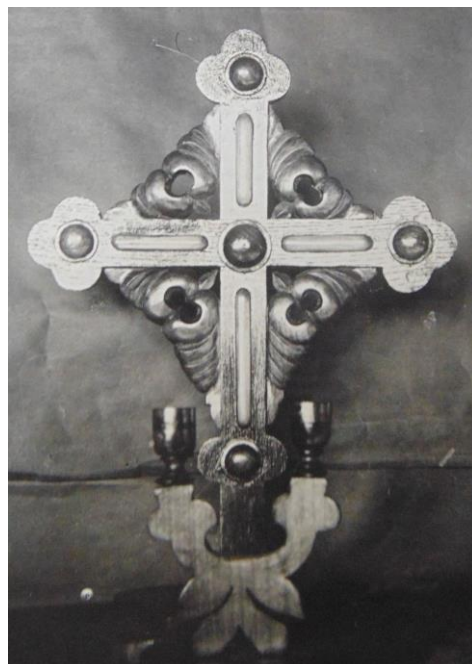
7. Розподіл гуманітарної допомоги, яка надходила полоненим до табору Раштат, б.д. (з колекції фотографій, що зберігаються в Stadtmuseum Rastatt, Deutschland).

8. Виготовлення фотографій та діапозитивів у таборовому «фотографічному ательє», б.д. (з колекції фотографій, що зберігаються в Stadtmuseum Rastatt, Deutschland).

9. Член просвітнього відділу СВУ в Раштаті Михайло Паращука (Паращук Михайло Іванович // Тернопільщина: регіональний інформаційний портал, <http://irp.te.ua/parashhuk-my-hajlo-ivanovych/>).

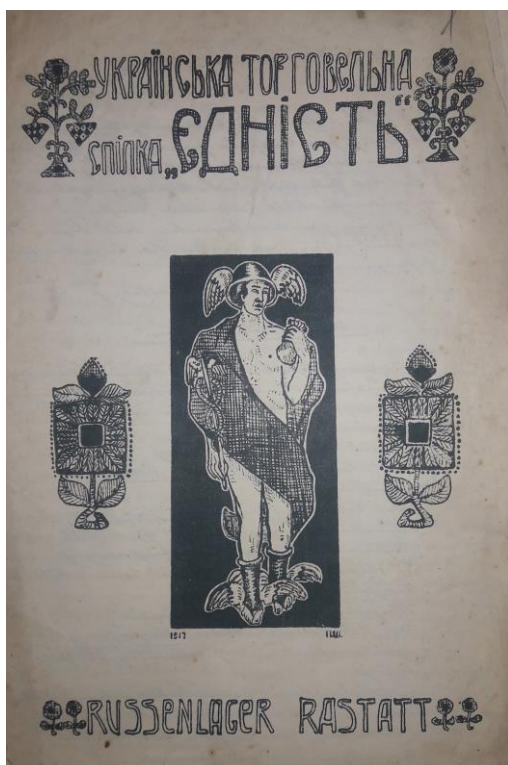
10. Різний дерев'яний хрест з підсвічником (авторство не встановлено), д.б. (ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.169, арк.7).

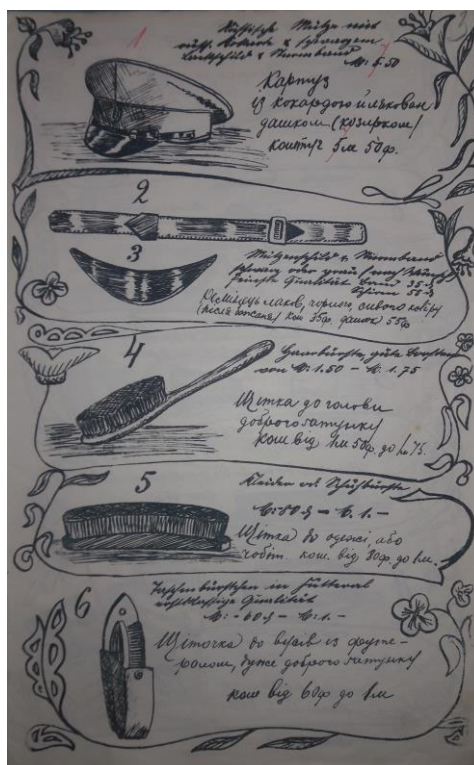
11. Підставка-тримач для дзеркала, різьба на дереві (авторство не встановлено), д.б. (ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.169. арк.9).

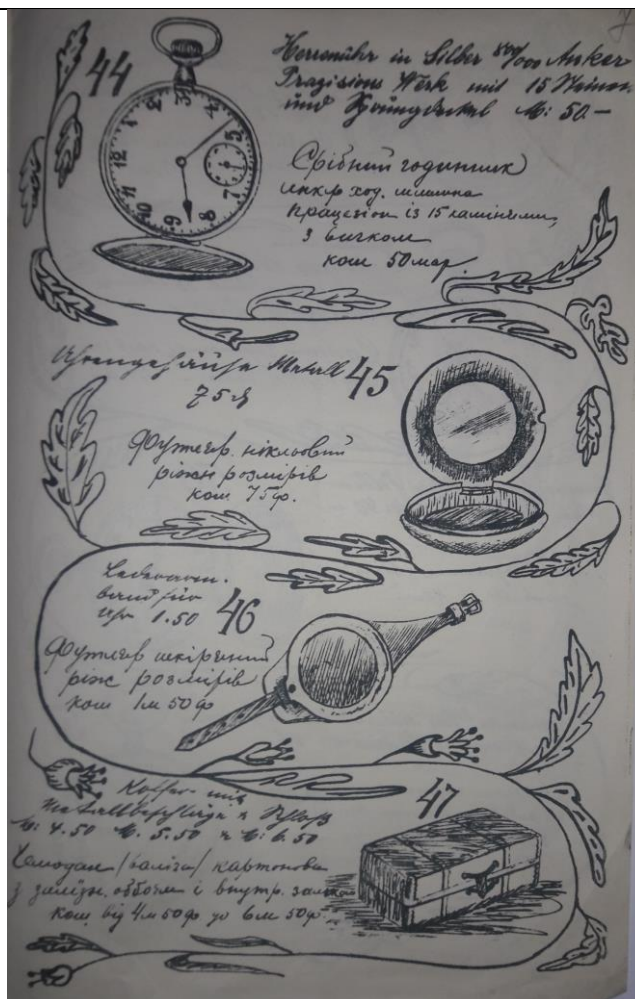
12. Полонені за роботою у столярному відділі (різьбарства) таборової «кустарні», б.д. (з колекції фотографій, що зберігаються в Stadtmuseum Rastatt, Deutschland).

13. Обкладинка ілюстрованого рукописного каталогу української кооперативної спілки «Єдність» (ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.155, арк.1).

14. Сторінка каталогу з малюнками та ціною товарів, які можна було придбати в спілці (ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.155, арк.3).

15. Сторінка каталогу з малюнками та ціною товарів, які можна було придбати в спілці (ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.155, арк.7).

16. «Викладовий» барак табору Раштат, який використовувався і для демонстрації кінофільмів полоненим (на передньому плані троє табор'ян за грою в шахи, крайній праворуч – член Просвітнього відділу СБУ В. Сімович, б.д. (з колекції фотографій, що зберігаються в Stadtmuseum Rastatt, Deutschland).

17. Фрагмент титульної сторінки таборового часопису «Розсвіт» (Розсвіт. – Раштат, 1916. – 27 квітня. – Ч.15-16. – С.1).

18. Друкарський верстат з друкарем в таборівій типографії (ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.170, арк.35).

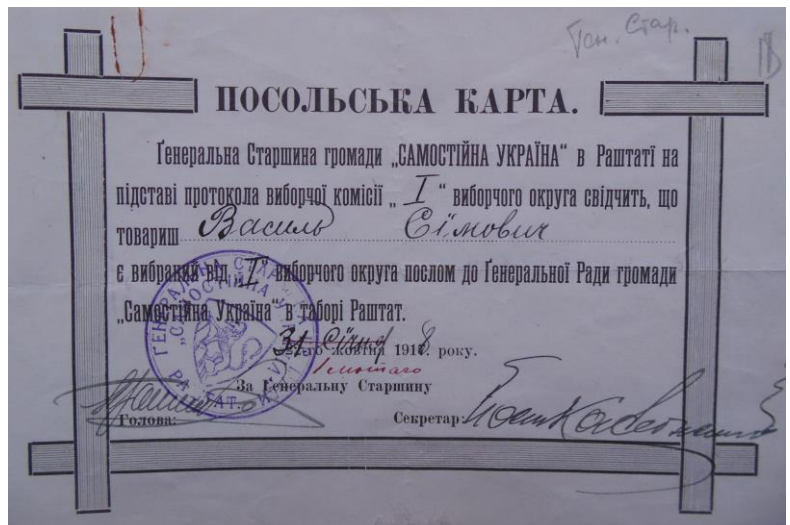
19. Друкарський верстат в Раштаті та друкарі таборової друкарні в одностроях синьожупанників перед своїм виїздом до України, д.б. (з колекції фотографій, що зберігаються в Stadtmuseum Rastatt, Deutschland).

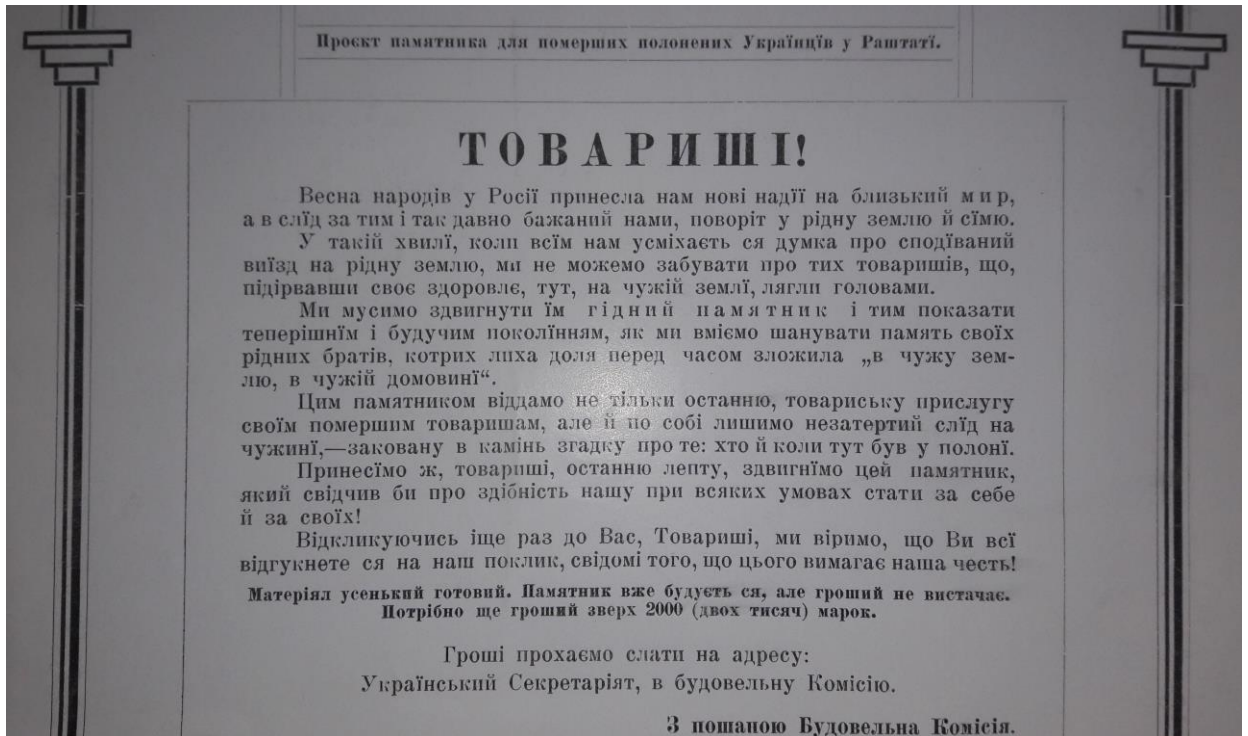
20. Фаянсовий сервіз, виготовлений в гончарному відділі «кустарні» табору Раштат (авторство не встановлено), д.б. (ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.169, арк.15).

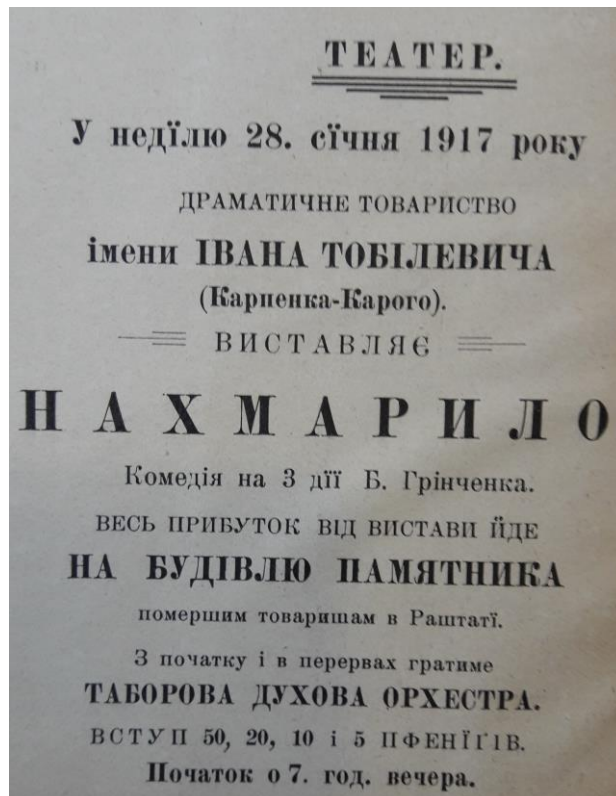
21. Член просвітнього відділу СВУ в Раштаті Василь Сімович, фото з посвідчення, 30 серпня 1918 р. (ЦДАВО України, ф.4446, оп.1, спр.1, арк.9).

22. «Посольська картка» (посвідчення) В.Сімовича, що засвідчувала його приналежність до складу Генеральної ради української громади «Самостійна Україна» в таборі Раштат, Німеччина, 31 січня 1918 р. (ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.172, арк.18).

23. Заклик Будівельної комісії табору Раштат передавати пожертви для будівництва пам'ятника померлим полоненим українцям (фрагмент окремої листівки).

24. Оголошення про виставу п'єси Б.Грінченка «Нахмарило» у таборовому театрі, 28 січня 1917 р. (Розвіт, Раштат, 1917. 27 січня. Ч.11(67). С.4).

25. Пам'ятник полоненим українцям з табору Раштат, які вмерли в полоні внаслідок отриманих на фронті поранень та хвороб (сучасний вигляд, міський цвинтар м. Раштат, Німеччина). Фото авторства Андрія Храбустовського (Andrii Khrabustovskyi), <http://ukrainer-in-karlsruhe.org/uk/ukrainische-spuren-in-deutschland/>.

26. Фрагмент пам'ятника полоненим українцям з табору Раштат. Фото авторства Андрія Храбустовського (Andrii Khrabustovskyi), <http://ukrainer-in-karlsruhe.org/uk/ukrainische-spuren-in-deutschland/>.

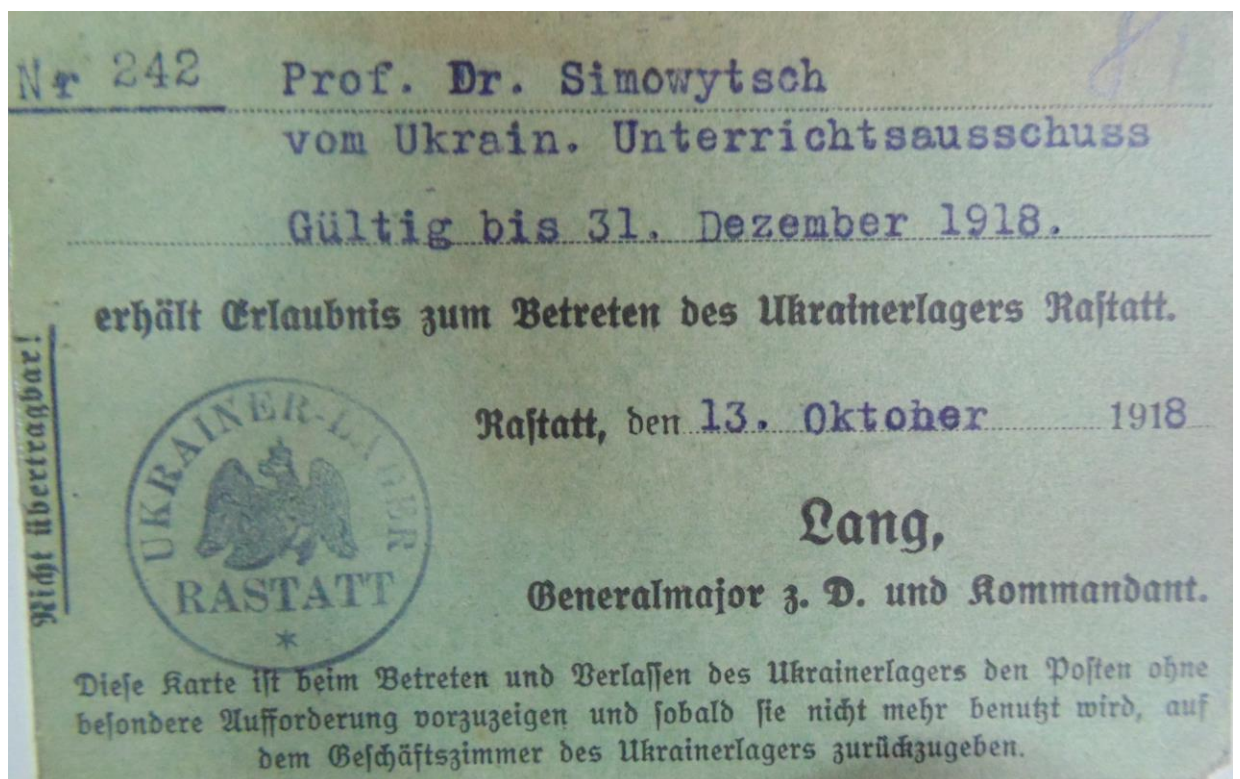
27. Одне з приміщень книгарні, в якій зберігались книжки перед їх відправкою до робітничих команд (ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.170, арк.29).

28. Святкування Нового року та Різдва в таборі, б.д. (з колекції фотографій, що зберігаються в Stadtmuseum Rastatt, Deutschland).

29. Група членів культурно-освітніх діяків СБУ під час відвідування Раштату сотником Г.Сиротенком (четвертий з права), кінець березня 1918 р. (з колекції фотографій, що зберігаються в Stadtmuseum Rastatt, Deutschland).

30. Перепустка (легітимація), що була видана В.Сімовичу німецькою комендатурою на право входу до табору Раштат, 13 жовтня 1918 р. (ЦДАВО України, ф.4446, оп.1, спр.1, арк.8).

Список використаних джерел та літератури:

1. Кривошеєва Л. Національно-просвітня діяльність Союзу визволення України в таборах військовополонених українців (1914-1918 рр.) / Лілія Кривошеєва. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук за спец. 07.00.01 – історія України, Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2009. – 242 с.
2. Н-в К. Генеральна Рада // Розсвіт. – Раштат, 1917. – 1 листопада. – Ч.73(138).
3. Н-в К. Робітничі команди // Розсвіт. – Раштат, 1917. – 13 грудня. – Ч.85(149).
4. Н-в К. Генеральна Старшина // Розсвіт. – Раштат, 1917. – 1 листопада. – Ч.73(138); 15 листопада. – Ч.77(142).
5. Новість у таборі // Розсвіт. – Раштат, 1917. – 17 лютого. – Ч.8(73).
6. Перша й друга відправка на Україну відділів українського війська з полонених Українців німецьких таборів // Вістник політики, літератури і життя. – Відень, 1918. – 14 квітня. – Ч.15(198). – С.225-227.
7. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 24 грудня. – Ч.88(152).
8. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 24 січня. – Ч.1(66).
9. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 10 лютого. – Ч.6(71).
10. Розсвіт. – Раштат, 1917. – 17 лютого. – Ч.8(73).
11. Розсвіт. – Раштат, 1918. – 5 січня. – Ч.1(155).
12. Срібняк І. Полонені вояки-українці в Німеччині та Австро-Угорщині та формування українських військових частин в часі Першої світової війни / Ігор Срібняк. Дис. д-ра філософії Українського Вільного Університету. – Мюнхен, 1996. – 344 с.
13. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.) / І.Срібняк. – К., 1999. – 296 с.
14. Срібняк І. Національно-організаційна та культурно-просвітницька діяльність полонених українців у таборі Раштат (Німеччина) у 1915-1917 рр. / І.Срібняк // Сіверянський літопис. – Чернігів, 2014. – № 6(120). – Листопад-грудень. – С.309-324.
15. Срібняк І. Новітня «Запорізька Січ» на чужині (творення парамілітарних структур в українському таборі Раштат, 1916 р.) / І.Срібняк // Емінак: науковий щоквартальник. – Київ-Миколаїв, 2017. – № 1(17) (січень-березень). – Т.1. – С.80-85.
16. Срібняк І. Створення та діяльність Комітету культурної допомоги українцям у Німеччині у таборі Раштат (друга половина 1918 р.) / І.Срібняк // Київські історичні студії / Київ. ун-т ім. Б.Грінченка; ред. кол. В.О.Щербак та ін. – К., 2017. – № 1(4). – С.3-8.
17. Срібняк І. Полонені офіцери-українці царської армії в таборі Раштат (Німеччина) у 1916 р.: громадський та особистісний вимір таборового повсякдення / І.Срібняк // Емінак: науковий щоквартальник. – Київ-Миколаїв, 2017. – № 4(20) (жовтень-грудень). – Т.1. – С.35-40.
18. Срібняк І. «Вже не одиниці з поміж Українців, але тисячі...» (діяльність громади «Самостійна Україна» в таборі Раштат у першій половині 1918 р.) / І.Срібняк // Межибіж: науковий вісник з проблем регіональної історії і пам'яткознавства. – Межибіж, 1'2017. – Ч.1. – С.345-352.
19. Степовик Д. Скульптор Михайло Паращук: Життя і творчість / Д.Степовик. – Едмонтон-Торонто-Київ, 1994. – 224 с.
20. Терлецький О. Історія української громади в Раштаті 1915-1918 / О.Терлецький. – Київ-Львів, 1919. – Т.1. – 429 с.
21. Центральний державний архів вищих органів та управління України (ЦДАВО України), ф.4406, оп.1, спр.18, арк.2.
22. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.177, арк.6, 7.
23. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.178, арк.1-2, 6-6зв., 8-11.
24. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.18, арк.11.
25. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.18, арк.4.
26. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.151, арк.1-5.

27. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.18, арк.6.
28. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.148, арк.1-7.
29. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.18, арк.8.
30. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.91, арк.1.
31. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.28, арк.64.
32. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.33, арк.170, 172.
33. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.30, арк.10.
34. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.2, арк.1-6.
35. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.23, арк.58, 59, 60, 62.
36. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.6, арк.54-55.
37. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.23, арк.74.
38. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.30, арк.40.
39. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.30, арк.41.
40. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.30, арк.42.
41. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.30, арк.43.
42. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.30, арк.44.
43. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.143, арк.1.
44. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.10, арк.21-22.
45. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.10, арк.16-17.
46. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.10, арк.18.
47. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.153, арк.1.
48. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.10, арк.71-72.
49. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.10, арк.73-75.
50. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.30, арк.62-63зв.
51. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.30, арк.63.

References:

1. Kryvosheyeva, L. (2009). *Natsionalno-prosvitnya diyalnist Soyuzu vyzvolennya Ukrainy v taborakh viyskovopolonenykh ukrayintsiv (1914-1918 rr.)*. Dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ist. nauk za spets. 07.00.01 istoriya Ukrayiny, Zaporizkyy natsionalnyy universytet. Zaporizhzhya.
2. N-v, K. (1917). *Generalna Rada Rozsvit*. Rastatt, 1 lystopada, 73(138).
3. N-v K. (1917). *Robitnychi komandy Rozsvit*. Rastatt, 13 hrudnya, 85(149).
4. N-v K. (1917). *Generalna Starshyna Rozsvit*. Rastatt, 15 lystopada, 77(142).
5. Novist u tabori (1917). *Rozsvit*. Rastatt, 17 lyutoho, 8(73).
6. Persha y druha vidpravka na Ukrayinu viddiliv ukrayinskoho viyska z polonenykh Ukrayintsiv nimetskykh taboriv (1918). *Vistnyk polityky, literatury i zhyttya*. Viden, 14 kvitnya, 15(198).
7. *Rozsvit* (1917). Rastatt, 24 hrudnya, 88(152).
8. *Rozsvit* (1917). Rastatt, 24 sichnya, 1(66).
9. *Rozsvit* (1917). Rastatt, 10 lyutoho, 6(71).
10. *Rozsvit* (1917). Rastatt, 17 lyutoho, 8(73).
11. *Rozsvit* (1918). Rastatt, 5 sichnya, 1(155).
12. Sribnyak, I. (1996). *Poloneni voyaky-ukrayintsi v Nimechchyni ta Avstro-Uhorshchyni ta formuvannya ukrayinskykh viyskovykh chastyn v chasi Pershoyi svitovoyi viyny*. Dys. d-ra filosofiyi Ukrayinskoho Vilnoho Universytetu, München.
13. Sribnyak, I. (1999). *Poloneni ukrayintsi v Avstro-Uhorshchyni ta Nimechchyni (1914-1920 rr.)*, Kyiv.
14. Sribnyak, I. (2014). *Natsionalno-orhanizatsiyna ta kulturno-prosvitnytska diyalnist polonenykh ukrayintsiv u tabori Rashtat (Nimechchyna) u 1915-1917 rr. Siveryanskyi litopys*. Chernihiv, 6(120), 309-324.
15. Sribnyak, I. (2017). *Novitnya «Zaporizka Sich» na chuzhyni (tvorennia paramilitarnykh struktur v ukrayinskomu tabori Rashtat, 1916 r.) Eminak*. Kyiv-Mykolayiv, 1(17), 1, 80-85.

16. Sribnyak, I. (2017). Stvorenniya ta diyalnist Komitetu kulturnoyi pomochi ukrayintsyam u Nimechchyni u tabori Rashtat (druha polovyna 1918 r.) *Kyivski istorychni studiyi*. Kyiv, 1(4), 3-8.
17. Sribnyak, I. (2017). Poloneni ofitsery-ukrayintsi tsarskoyi armiyi v tabori Rashtat (Nimechchyna) u 1916 r.: hromadskyy ta osobystisnyy vymir taborovoho povsyakdennya *Eminak*. Kyiv-Mykolayiv, 4(20), 1, 35-40.
18. Sribnyak, I. (2017) «Vzhe ne odyntytsi z pomizh Ukrayintsiv, ale tysyachi...» (diyalnist hromady «Samostiyna Ukrayina» v tabori Rashtat u pershiy polovyni 1918 r.) *Mezhybizh: naukovyy visnyk z problem rehionalnoyi istoriyi i pamyatkoznavstva*. Mezhybizh, 1'2017, 1, 345-352.
19. Stepovyk, D. (1994). *Skulptor Mykhaylo Parashchuk: Zhyttya i tvorchist*. Edmonton-Toronto-Kyiv, 1994.
20. Terletsyy, O. (1919). *Istoriya ukrayinskoyi hromady v Rashtati 1915-1918*. Kyiv-Lyayptsig, 1.
21. *Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy (TSDAVO Ukrainy)*, f.4406, op.1, spr.18, ark.2.
22. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.177, ark.6, 7.
23. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.178, ark.1-2, 6-6zv., 8-11.
24. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.18, ark.11.
25. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.18, ark.4.
26. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.151, ark.1-5.
27. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.18, ark.6.
28. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.148, ark.1-7.
29. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.18, ark.8.
30. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.91, ark.1.
31. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.28, ark.64.
32. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.33, ark.170, 172.
33. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.30, ark.10.
34. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.2, ark.1-6.
35. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.23, ark.58, 59, 60, 62.
36. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.6, ark.54-55.
37. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.23, ark.74.
38. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.30, ark.40.
39. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.30, ark.41.
40. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.30, ark.42.
41. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.30, ark.43.
42. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.30, ark.44.
43. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.143, ark.1.
44. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.10, ark.21-22.
45. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.10, ark.16-17.
46. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.10, ark.18.
47. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.153, ark.1.
48. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.10, ark.71-72.
49. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.10, ark.73-75.
50. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.30, ark.62-63zv.
51. *TSDAVO Ukrainy*, f.4406, op.1, spr.30, ark.63.

Ihor Sribniak, Dr. Habil. (History), Professor
Borys Grinchenko Kyiv University
Kyiv, Ukraine

THE CAMP FOR UKRAINIAN PRISONERS OF WAR OF THE RUSSIAN ARMY IN RASTATT, GERMANY (1916-1918) ACCORDING TO PHOTO-DOCUMENTS

Abstract. *The article seeks to represent the peculiarities of everyday life of the Ukrainian camp organization «Independent Ukraine» through a combination of textual and visual approaches. The organization discussed was founded by the Union for the Liberation of Ukraine in camp Rastatt. The intensive cultural, educational and later organizational and national work started there thanks to persistent efforts of camp activists as well as members of the Enlightenment department. The camp saw the emergence of several autonomous organizations established by prisoners of war who supported cultural and art centers (national theatre, choirs, orchestra) as well as educational ones (primary schools and courses).*

Prisoners of war had a possibility to attend camp church and canteen («Chayinia», or «Tea Room»). Moreover, they could work at camp «Kustarnia» as well where they were involved in woodcarving and manufacturing faience, as well as learned basics of visual art. Ukrainian camp activists did an enormous amount of work, seeking to influence Ukrainian POWs who stayed apart from Rastatt for a longer time laboring in work teams. Thanks to such initiatives, more and more captives were joining the organization «Independent Ukraine», whose internal activity was based on the principles of self-governance.

Nonetheless, this situation could not be used for the benefit of Ukraine because the UNR did not succeed in the facilitation of massive repatriation. Therefore, the captives' emotional state was considerably challenged, along with the worsening of food quality. In summer of 1918, the «Committee of Cultural Assistance to Ukrainians in Germany» assumed the responsibility upon Ukrainian prisoners of war but its activity had an only temporary effect. In autumn of 1918, Ukrainian camp organization was closed down and its members returned to Ukraine.

Key words: *Ukrainian prisoners of war, camp, organization, education, Rastatt, Germany.*

Надійшла до редколегії 6.05.2019

УДК 94 (477+497+327)

DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.147-169>

Анна Тертична, здобувачка

Радник

Міністерство закордонних справ України

Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-2157-2003

ШТАТНІ І ПОЗАШТАТНІ КОНСУЛЬСЬКІ УСТАНОВИ УКРАЇНИ В БОЛГАРІЇ: ВНЕСОК У РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Анотація. У статті аналізуються досягнення штатної та нештатних консульських установ України в Болгарії у площині впровадження публічної та культурної дипломатії, напрацювань сфері формування позитивного іміджу України в болгарському суспільстві, а також внеску у міжкультурну комунікацію українського і болгарського народу. Увага приділяється присутності в публічному просторі Генерального консульства України у Варні, яке діяло у період з 2002 по 2014 рік, а також діяльності на ниві культурної дипломатії Почесних консулів України в Бургасі, Пловдиві та Русе. Здійснено аналіз міжнародних договорів, які регулюють діяльність штатних і нештатних консульських установ у сфері культурного і гуманітарного обміну. Виявлено пріоритетні сфери діяльності нештатних консульських установ з підтримки літературного, музичного та театрального обміну. Важливою є допомога нештатних почесних консулів у консолідації та діяльності української громади в Болгарії, об'єднанні української молоді.

Встановлено, що діяльність Почесних консулів України в Болгарії підтверджує важливість призначення на такі посади осіб, які мають відповідний досвід бізнесових контактів з українськими партнерами, а також бажання сприяти презентації українського культурного спадку в Болгарії. Як випливає з дослідження, кожен почесний консул України в Болгарії переважно самостійно визначає пріоритетні напрямки сприяння розвитку українсько-болгарських міжкультурних контактів, різняться також кількісно-якісні показники результатів їхньої роботи у цій сфері, як і змістовний контент презентованого ними українського культурного продукту. В цьому сенсі вбачається доцільним посилення координації та використання можливостей Почесних консульств України з державними інституціями, які відповідають за популяризацію української культури за кордоном. Окрім цього нештатні консульські установи можуть стати додатковими інструментами сприяння діяльності створеного у 2018 році Українського інституту.

Ключові слова: Україна, Болгарія, культурна і публічна дипломатія, міжкультурний обмін, українсько-болгарські відносини.

Майже всі країни світу, зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів міністерств закордонних справ, вдаються до практики інституту почесних консулів, що дозволяє досягати кращих результатів у розвитку торговельно-економічних, освітніх та культурних контактів з конкретними державами-партнерами.

Першими важливість цього інституту саме у сфері культурної та публічної дипломатії усвідомили і розпочали активно застосовувати малі держави, у яких не вистачало ресурсу для забезпечення діяльності розгалуженої мережі дипломатичних представництв в країнах світу [66]. В умовах сучасних

глобалізаційних процесів навіть за наявності штатного дипломатичного представництва в іноземних державах почесні консули або нештатні консульські установи відіграють дедалі помітнішу роль у провадженні публічної дипломатії. Ця тенденція притаманна і українській дипломатичній службі. Якщо у 2011 році Україна мала 89 почесних консулів в 61 країні світу [2, с. 12], то у 2018 року за даними веб-сайту МЗС їх налічується 109 у 63 країнах [44].

У Болгарії станом на 2018 рік діють три нештатних (почесних) консульства. Протягом 2002 -2014 рр. у м. Варна діяло Генеральне консульство України, яке окрім власне консульських функцій також сприяло розвитку культурної та публічної дипломатії України у відносинах з Болгарією, передусім у міжрегіональному вимірі. Діяльність штатної консульської установи у м. Варна, а також Почесних консулів України у мм. Бурас, Пловдив та Русе у площині розвитку міжкультурної комунікації між українським і болгарським народом становить інтерес з точки зору аналізу успішних напрацювань та вивчення потенціалу розширення міжкультурного обміну та активізації публічної дипломатії України у відносинах з Болгарією. Загалом у Болгарії у 2018 році було акредитовано 74 почесних консулів іноземних держав. Зі свого боку Болгарія, окрім дипмісії в Києві має Генеральне консульство Болгарії в Одесі, до 2014 році діяла канцелярія Посольства Болгарії у Донецьку (припинило роботу внаслідок російської агресії проти України). Станом на кінець 2018 року Болгарія мала двох почесних консулів у Львові В.Нотецького [43] та у Запоріжжі С.Желев [53].

Існує значна кількість літератури, присвяченої вивченню діяльності нештатних консульських установ, зокрема й площині культурної та публічної дипломатії. В українській історіографії питання діяльності почесних консульств саме у культурно-гуманітарній сфері є малодослідженим. Історію заснування почесних консульств Української Народної Республіки досліджувала історикиня І.Матяш [32]. Загальний внесок інституту нештатних консулів у розвиток двосторонніх відносин був темою наукових інтересів Т.Грачевської [7]. Окремі аспекти аналізу нештатних консульських установ України та їхнього внеску у публічну і культурну дипломатію за кордоном знаходимо у дослідженнях К.Балабанова та М.Трофименка [2, с.12].

Ціллю цієї статті є проаналізувати історію діяльності штатної консульської установи та почесних консульств України в Болгарії у площині культурної та публічної дипломатії, сприяння у формуванні позитивного іміджу України в

болгарському суспільстві, а також внесок у міжкультурну комунікацію українського і болгарського народів.

Після встановлення дипломатичних відносин з Болгарією у 1991 році Україна не одразу вдалася до застосування практики відкриття додаткових консульських установ на території цієї держави. Певний час існувала диспропорція та невідповідність принципу взаємності, оскільки болгарська держава поруч із відкриттям свого Посольства в Києві зберегла і Генеральне консульство в Одесі, яке діяло ще за часів СРСР. Зважаючи на регіональні та інфраструктурні особливості Болгарії, а також враховуючи зростання міжрегіональних контактів додаткову консульську установу України в м. Варна – Генеральне консульство було акредитовано у 2002 році. З його відкриттям значно полегшився доступ до консульських послуг українських громадян, які проживали у сусідніх містах та областях: Добрич, Бургас, Слівен, Хасково, Сілістра, Разград, Шумен, Ямбол. Генеральним консулом було призначено О.Барановського (газета української діаспори [52]).

Діяльність Генерального консульства, як і нештатних консульських установ регулюється положеннями Віденської конвенції про консульські зносини від 1963 року [4], Консульським статутом [28] та Консульською конвенцією між Україною та Республікою Болгарія [27], положення яких визначають, що консульські установи сприяють, окрім захисту прав та інтересів громадян, розвитку контактів у культурній, гуманітарній сферах, а також у галузі освіти.

З метою покращення інформування громадськості про свою роботу у лютому 2004 року Генеральне консульство України у м. Варна запустило власну інтернет-сторінку болгарською і українською мовами www.consul-ua.com. Втім, проаналізувати діяльність Генконсульства за цим інформаційним ресурсом є неможливим, оскільки він перестав існувати після рішення про закриття установи у 2014 році внаслідок необхідності скорочення державних видатків в складних економічних умовах, в яких опинилася Україна після падіння режиму В.Януковича [60]. За інформацією газети болгарського українця В.Жуківського «Україна-прес», сторінка українського генконсульства у Варні свого часу значно краще представляла Україну, ніж ресурс Посольства України в Софії, який повільно працював і був переобтяжений інформацією [6]. Важливим проектом у сфері публічної дипломатії стало видання українським генконсульством у 2004 році довідника «Україна зблизька» («Україна отблизю») [5]. Упорядником видання став віце-консул В.Кирилич, а переклад допомогла здійснити М.Палій, викладачки Варненського технічного

університету. Як зазначається на шпальтах видання «Україна-прес», наклад склав 1000 примірників, які були передані органам влади консульського округу, університетам, школам і бібліотекам. Довідник став надзвичайно актуальним після Помаранчевої революції і представив болгарам цікаву і корисну інформацію: про основні напрями зовнішньої політики України, її географію, наукові досягнення, культуру, історію, державний устрій, структуру економіки та опис найбільш вагомих галузей економічного розвитку. Окрема стаття інформувала про внесок українського народу у визволення Болгарії від османського ярма. Представлено також основні страви української кухні та їхні рецепти. Наприкінці довідника подано переклад основних фраз у спілкування, які можуть стати у нагоді туристам. Такий формат поширення інформації про Україну був позитивно сприйнятий представниками регіональної влади і знайшов схвальні відгуки в місцевих ЗМІ.

У 2006 році з ініціативи Генерального консула України О.Барановського у м.Варна було відкрито перший у Балканському регіоні пам'ятник українським воїнам, які загинули за свободу Болгарії. Перший камінь у фундамент комплексу було закладено ще у 2003 році, а його завершення відбулося завдяки спонсорській допомозі української і болгарської сторін. З метою збору коштів та отримання необхідної дозвільної документації було створено ініціативний комітет на чолі з Н.Голуб, головою українсько-болгарського товариства «Чорномор'я» (Черноморие) та В.Крачуновою, директором болгарської національної гімназії гуманітарних наук і мистецтва ім. Константина Преславського [38]. В урочистій церемонії відкриття пам'ятника 14 квітня 2006 року взяли участь мер Варни К.Йорданов, голова обласної адміністрації П.Кандиларов, представники політичних партій, неурядових організацій, громадськості міста та української діаспори. Під час виступу О.Барановський зазначив, що монумент увічніює пам'ять українських полків, які виявили героїзм у 1576 р. (козацькі загони атакували Османську імперію в дельті Дунаю), 1604 р. (боротьба з османськими загонами за Варну), 1629 р. (проведення масштабної морської операції проти османської влади в Созополі), а також та під час битви на Шипці (в ході російсько-турецької війни 1877-1878 рр.) [39]. Автор проекту – болгарський архітектор С.Вейков. Після закриття ГКУ догляд за монументом здійснює українська діаспора у м. Варна. Зокрема, у 2017 році за наполяганням громади і сприяння Посольства України в Болгарії мерія міста Варна провела комплекс реставраційних робіт під керівництвом автора проекту С.Вейкова.

Генеральне консульство України у Варні, окрім цих великих проектів публічної дипломатії здійснювало регулярну інформаційну роботу, налагодило співпрацю з освітніми і науковими установами Варни, передусім дирекцією з питань культури мерії Варни, та інституціями інших міст консульського округу. Надавалося сприяння міжкультурному обміну, проведенню художніх виставок, участі українських колективів у міжнародних фестивалях, презентації української культури та літератури не лише у Варні [24].

Рішення про закриття української штатної консульської установи було негативно сприйнято передусім варненською українською громадою. Болгарська сторона з розумінням поставилася до такого рішення України, однак очевидно сподівається на відновлення консульської установи, оскільки вона досі зазначена у довіднику МЗС Болгарії [13]. У 2018 році у м. Варна продовжувало діяти Генеральне консульство Російської федерації (4 штатних консульських посадових особи), а також 12 нештатних консульських установи, зокрема Почесні консули Німеччини і Франції (Н.Недялков призначений двома державами одночасно), Данії. Норвегії і Швеції (П.Русенов призначений трьома скандинавськими державами), Ізраїлю, Індонезії, Іспанії, Казахстану, Південної Кореї, Угорщини, Словаччини, Фінляндії, Чехії та ПАР.

Ліквідація консульської установи України у Варні, окрім погіршення умов отримання захисту прав та інтересів українців у цьому регіоні Болгарії, мала негативний вплив на рівень представленості української культури і розвитку міжкультурних взаємин. Значна територіальна віддаленість від Софії не дозволила українській дипустанові перебрати на себе увесь обсяг контактів, які були напрацьовані штатною консульською установою. Виправити таку ситуацію може або повторне відкриття консульства у Варні або ж призначення почесного консула України у цьому місті.

Розвивати інститут почесних консулів в Болгарії, діяльність яких регулюється Положенням про нештатних (почесних) консулів України [42], українське зовнішньополітичне відомство розпочало у 2008 році. Згідно зі статтею 2 зазначеного положення почесними консулами України у зарубіжних країнах можуть бути громадяни Болгарії, які при виконанні своїх функцій діють у межах, що допускаються міжнародним правом, а також серед іншого сприяють розвитку культурних та наукових зв'язків між Україною та Болгарією, вивчають з'ясовують умови та події культурному та науковому житті. Відповідно до практики, яка існує у переважній більшості країн, почесний консул має за власні кошти організувати роботу нештатної консульської установи. Він також не отримує винагороди за свою діяльність,

що означає відсутність фінансових витрат при відкритті почесних консульств державою, яка акредитує нештатного консула. Цей фактор є одним з найвагоміших на користь розширення мережі почесних консульств в умовах економії бюджетних коштів зовнішньополітичними відомствами різних країн світу.

Першим Почесним консулом України в Болгарії було призначено П.Бобокова, співвласника компанії «Prista oil», який розпочав свою діяльність у місті Русе у липні 2008 року [34]. До його консульського округу входять регіони Русе, Разград, Сілістра, Велико Тирново. Ще до призначення на посаду Почесного консульства П.Бобоков сприяв розвитку культурної співпраці між Україною та Болгарією, зокрема у травні 2007 року за його фінансової допомоги в Одесі було встановлено пам'ятник слов'янським просвітителям Кирилу і Мефодію [37]. Відтоді Почесний консул України в Русе продовжив допомагати розвитку культурно-мистецьких зв'язків між Україною та Болгарією, а також популяризації української держави в болгарському інформаційному просторі. Одразу після відкриття, у серпні 2008 року, Почесний консул П.Бобоков забезпечив приїзд групи українських художників в м. Русе, які представили сучасний живопис України [57]. У листопаді 2010 року він посприяв проведенню виставки русенських художників в м. Одеса під назвою «Одеса-перлина Чорного моря, Русе – перлина на Дунаї» [47]. Таким чином його діяльність виходила за рамки лише представлення української культури в Болгарії, а й допомагала двосторонньому українсько-болгарському культурному обміну.

Помітною є увага П.Бобокова до підтримки українсько-болгарських наукових контактів. У 2011 році він надав фінансову допомогу виданню збірника матеріалів конференції «Драгоманівські студії», яка проводилася в Софійському університеті та була присвячена вивченню українсько-болгарських наукових зв'язків [19, с.4], а також репринтного видання підручника української мови для болгарських студентів з нагоди 15-ї річниці запровадження спеціальності «Україністика» в Софійському університеті ім. Св. Климента Охридського. У грудні 2016 року завдяки Почесному консулу в Русе побачив світ збірник архівних документів «Проф. М.Паращук – український скульптор і видатний громадський діяч», укладеного Е.Хаковою та В.Москаленком. Друк архівних матеріалів присвячених життю, творчості та суспільно-політичній діяльності проф. М.Паращука, функціонуванню у Болгарії у 20-30-х рр. ХХ століття українських емігрантських організацій, а також

болгарсько-українським дипломатичним стосункам часів УНР полегшив доступ до джерельної бази історикам-дослідникам України та Болгарії [40].

У 2011 році з метою підтримки безпосередніх контактів та молодіжного обміну П.Бобоков виступив спонсором участі болгарського фольклорного ансамблю «Зорниця» у фестивалі «Змінимо світ на краще», який проходив в міжнародному дитячому центрі «Артек», АР Крим. Почесний консул П.Бобоков двічі виступав організатором Днів українського кіно в Русе. У вересні 2011 року в залі «Європа» Прибуткового будинку, який став культурно-мистецьким центром Русе, були продемонстровані 5 сучасних українських кінострічок. У травні 2014 року Дні українського кіно були відкриті документальним фільмом про життя Т.Шевченка «Експедиція» [18]. Заходи відбувалися за присутності мерів міст, представників обласної адміністрації та провідних представників культурно-освітніх кіл м. Русе.

Почесний консул у 2011 році виступив спонсором видання окремого випуску журналу «Європа 2001», присвяченого Україні, її зовнішньополітичним пріоритетам, історії та культурі як іміджевого проекту напередодні проведення футбольного чемпіонату «Євро – 2012» [21].

У липні 2015 року ПКУ в Русе організувало виставку вишитих рушників Придніпров'я. Почесний консул фінансував перебування в Болгарії Директора дому мистецтв м. Дніпропетровськ В.Слободи та відомих майстринь української вишивки [23]. Експозиція традиційної української вишивки проходила у найпрестижнішому виставковому просторі Русе – Прибутковому будинку, і гідно представила культурні традиції українського народу в дунайському місті.

П.Бобоков не залишався осторонь гострополітичних тем сприяв поширенню правдивої інформації про Україну після завершення Революції Гідності у лютому 2014 року, а також про наслідки російської збройної агресії. 25 лютого 2014 року з ініціативи Почесного консула в Кафедральному соборі Святої Трійці м. Русе відбулася літургія в пам'ять про героїв Небесної сотні за участі представників місцевої влади та української громади, які в інтерв'ю для болгарської преси наголошували на європейському виборі українського народу та прагненні побудувати правову демократичну державу. У листопаді 2015 році П.Бобоков сприяв гастролям театру переселенців з Донбасу, які представили страждання українців, що стали заручниками російської агресії через вистави «Святий Миколай» Г.Жено та «Листи з фронту» Н.Ворожбит [64].

У травні 2017 року Почесне консульство України в Русе, з огляду на наявні багаторічні контакти з культурно-освітнім товариством кримських татар, які

проживають у с. Ветово Русенської області, виступило організатором фотовиставки «Крим. Погляд з іншого боку». Фотороботи кримської журналістки Е.Зіятдінової, представлені у Регіональному історичному музеї, викликали значний інтерес серед регіональних мас-медіа як до теми і незаконної російської окупації Кримського півострова, так і до товариства кримських татар у Болгарії, предки яких пережили сталінський терор і депортацію 1944 року [62]. Завдяки мистецтву фотографії громадськість дунайського міста мала змогу пересвідчитися у чисельних порушеннях прав корінного народу Криму з боку держави-агресора.

З нагоди 25-річчя відзначення українсько-болгарських дипломатичних відносин Почесного консула П.Бобокова було нагороджено відзнакою «За вірну службу» за його внесок у розвиток українсько-болгарських відносин [45, с. 36].

Наступний етап розширення мережі позаштатних консульських установ України в Болгарії розпочався у 2011 році, з призначенням Почесного консула України в Пловдиві Д.Георгієва, власника косметичної компанії «Роза-Імпекс». До його консульського округу увійшли міста та області Пловдив, Пазарджик, Смолян, Кирджалі, Хасково, Стара Загора [36]. Почесний консул України в м. Пловдив підхопив естафету нештатного консула у м. Русе П.Бобокова та левову частку своїх зусиль докладає для популяризації України в Болгарії, українсько-болгарського міжкультурного обміну у сфері живопису, музики, театрального мистецтва.

У сфері підтримки літературного обміну Д.Георгієв сприяв виходу у світ у березні 2011 р. роману «Облога» болгарською мовою української письменниці К.Нгуен [29], роману «Труба» українського сатирика А.Крима у червні 2011 року [1], організації творчого вечора Ю.Андруховича у Пловдиві, де було представлено болгарські видання «Московіади» і «Дванадцяти обручів» у червні 2013 р. [65]. В рамках святкування 200-річчя з Дня народження Т.Шевченка Д.Георгієв надав фінансову підтримку виданню двомовного українсько-болгарської «Кобзаря», презентація якого відбулася у приміщенні Болгарської академії наук в Софії [3] та стала помітним явищем культурного і академічного життя Болгарії. Окрім цього за його допомоги у березні 2014 року було організовано виставку архівних документів БАН, присвячених діяльності Т.Шевченка та його впливу на болгарських просвітників Р.Жинзіфова (1839-1877), Л.Каравелова (1834-1879), болгарських поетів П.Р.Славейкова (1827-1895), П.П.Славейкова (1866-1913), письменників І.Вазова (1850-1921) та Т.Влайкова (1865-1943), творчість болгарських публіцистів, журналістів,

перекладачів С.Члінгірова (1881-1962), Х.Цанкова-Дерижана (1888-1950), Г.Мілева (1895-1925) та ін.

За особливий внесок у популяризацію творчої спадщини Тараса Шевченка в Болгарії Д.Георгієва у вересні 2015 року було нагороджено Ювілейною відзнакою Світового Конгресу Українців. Він став єдиним іноземним громадянином неукраїнського походження, заслуги якого в такий спосіб відзначила впливова українська організація. Відповідну ініціативу пролобіювала Спілка українських організацій Болгарії «Мати Україна».

У 2011 році Почесне консульство України у Пловдиві стало ініціатором вікторини Болгарського національного телебачення «Хвилина – це багато», присвяченої 20-й річниці відновлення українсько-болгарських дипломатичних відносин. У 2015 році було оголошено літературний конкурс «Древня і сучасна Україна», який мав на меті стимулювати болгарську молодь до літературних пошуків в сенсі ближчого ознайомлення з Україною. У 2018 році переможцем конкурсу став болгарський студент Й.Граматигов з м. Пловдив, який отримав премію в 1000 болгарських левів. Другу премію в розмірі 500 болгарських левів отримала А.Методієва з м. Софія, третє місце і премія 400 левів дісталися О.Божековій зі Слівена. За підсумками конкурсу Д.Георгієв видав збірку оповідань 12 конкурсантів [31].

У рамках відзначення Міжнародного дня поезії Почесне консульство України в Пловдиві ініціювало проведення вечора української поезії за участі поетів і перекладачів А.Багряної та Д.Хрістова [55].

Регулярною з боку Почесного консула Д.Георгієва була допомога участі українських музикантів у фестивалях музичного та театрального мистецтва, які проходять в Пловдиві. Завдяки його підтримці у Міжнародному фестивалі камерної музики взяли участь: піаніст А.Поляков у червні 2012 р., квінтет «Київ» у 2014 р. [26], дует Павла та Анни Хмари (скрипка і рояль) у червні 2015 р. [20], дует українських виконавців класичної музики М.Грінченка та Р.Лопатинського у 2016 році [58].

У сфері підтримки міжтеатральних контактів Почесний консул Д.Георгієв сприяв участі Кирджалійського драматично-лялькового театру у фестивалі «Босфорські агони» в Сімферополі у липні 2007 року [30], а також гастролям музично-драматичного театру з м. Запоріжжя в Пловдиві у вересні 2011 році [49]. Завдяки підтримці Д.Георгієва у Пловдиві, відбулися гастролі Київського драматичного театру з виставою «Дзвоник з Минулого» В.Цівінського (вересень 2012 р.), Київського академічного театру драми і комедії на лівому березі з виставою «Дні відлітають з вітром» (вересень 2013

р.), Театру-мюзиклу «Comme il faut» з виставою «Мерлін Монро. Образ, що затьмарив життя» (вересень 2015 р.) [25], молодіжного театру ім. Леся Курбаса зі Львова з драматичною симфонією за поезію В.Стуса (вересень 2017 р.) [56], Національного академічного драматичного театру ім. М.Заньковецької із спектаклем «Чоловік моєї дружини» (вересень 2018 р.).

Не менш активною була підтримка Почесного консула України в Пловдиві організації виставок українського мистецтва. Так, у вересні 2011 році в Культурному центрі Радіо «Пловдив» було проведено виставку дитячих малюнків з України з нагоди 20-ї річниці незалежності української держави. У червні 2012 р. до Дня Конституції України в Музейному центрі сучасної історії в Пловдиві пройшла виставка «Петраківський живопис» української майстрині Г.Назаренко [54]). У червні 2014 р. в Міській художній галереї Д.Георгієв відкрив дві виставки «Шевченко і Болгарія» та «Бессарабські і таврійські болгари: хроніка 20 ст.» [41]. У січні 2013 р. в Пловдиві пройшла фотовиставка «Українське село» українського художника А.Колобова [61]. У вересні 2016 року в Пловдиві відбулася виставка живопису художника Р.Гуменюка під назвою «Український наспів», а у вересні 2017 року – виставка витинанок української майстрині А.Дем'янчук «Мої міста» [59].

Почесний консул України у м. Пловдив надавав сприяння презентації українського кінематографа. Зокрема, у січні-лютому 2011 року в ефірі регіонального телебачення «ПОТВ» пройшов місяць українського кіно, в рамках якого в ефірі транслювалися фільми С.Параджанова «Тіні забутих предків», історична драма «Богдан Хмельницький» та ін. За сприяння Д.Георгієва українська кінострічка «Експедиція», присвячена життю і творчості Т.Шевченка була доступна для перегляду в ефірі пловдивського регіонального телебачення у серпні 2014 року.

У липні 2012 року Почесне консульство України в Пловдиві забезпечило оздоровлення групи дітей, що постраждали в наслідок аварії на Чорнобильській АЕЦ. 19 дітей з Дніпропетровської області пройшли курс лікування у бальнеологічному комплексі м. Хісаря Пловдивської області [10].

Підтримуючи розвиток інституційних відносин між музейними установами та з нагоди 100-річчя археологічної знахідки місця поховання болгарського Хана Кубрата в с. Мала Перещепина Полтавської області, Д.Георгієв став одним з меценатів будівництва меморіального комплексу, який передбачав будівництво пам'ятника, музею, церкви та готелю і мав стимулювати інтерес болгарських туристів до цього історичного значимого для них місця [11].

За сприяння ПКУ Д.Георгієва розвивалися також і наукові контакти. Так, у березні 2013 році він надав сприяння візиту української делегації та підписанню угоди про співробітництво між Донецьким національним медичним університетом ім. М.Горького та Медичним університетом м. Пловдив (сайт Почесного консульства в Пловдиві [33]).

У 2016 році з ініціативи Д.Георгієва Львів та Пловдив стали містами-побратимами, перебування чисельної болгарської делегації у Львові сприяло налагодженню безпосередніх контактів та активізації міжрегіонального співробітництва. Окрім цього Почесний консул активно допомагав українській діаспорі Пловдива у проведенні щорічних зборів та заходів, присвячених збереженню народних традицій.

З початком російської збройної агресії проти України Почесний консул Д.Георгієв виявив ініціативу долучитися до волонтерської допомоги українській армії. Так, з його згоди Спілка українських організацій Болгарії «Мати Україна» отримала 400 промірників українсько-болгарського видання «Кобзаря», кошти від реалізації яких йшли як внесок у благодійну діяльність українських волонтерів в Болгарії. Окрім цього Д.Георгієв надав допомогу українській армії у вигляді одноразових мийних засобів, всього вагою півтори тони, а також сприяв організації дозвілля групам дітей з прифронтових зон, які прибували на відпочинок у Болгарію протягом 2015-2016 рр. У вересні 2015 року Д.Георгієва було нагороджено медаллю Української православної Церкви Київського патріархату «За жертвність і любов до України» за сприяння волонтерській діяльності Спілки українських організацій Болгарії «Мати Україна». У грудні 2016 року його було нагороджено відзнакою МЗС України «За вірну службу» за багаторічну роботу і значний внесок в українсько-болгарські відносини [45, с. 36].

Відкриття Почесного консульства України в Бургасі на чолі з Д.Караненовим відбулося у грудні 2013 року. До його консульського округу належать міста та області Бургас, Слівен, Ямбол, Шумен, Тирговиште [35]. Д. Караненов є власником готелю «Приморец» в м.Бургас, а також низки закладів готельного бізнесу на курорті «Сонячний берег».

Діяльність Почесного консула України в Бургасі зосереджена переважно на підтримці української діаспори в м. Бургас, зокрема товариства «Діаспора – Україна» та «Балканська Січ». З початку своєї роботи в якості почесного консула Д.Караненов підтримував ініціативу української громади і щорічно сприяє проведенню Днів української культури в м.Бургас, які проходять у виставково-культурному центрі «Морско казино» (*Морське казино*) у рамках

представлення культур народів світу під час курортного сезону у чорноморському місті. Так, у 2014 році Дні української культури було відкрито виставкою вишитих українських рушників [50]. У бургаських Днях української культури - 2015 представили свої таланти дитячі та професійні колективи українського танцю і пісні з м. Київ та Полтава. Окремо було організовано виставку предметів побуту і культури українського народу [22]. У днях культури – 2016 взяла участь народна артистка України, співачка К.Бужинська, а також інструментальний ансамбль «ConTRUST» з м.Львів, ансамбль танцю з м.Прип'ять, майстриня народного мистецтва Е.Хорт, вокалістка Н.Мазанович та бандуристка Л.Нечипорук [17]. У 2017 році за сприяння Почесного консула Д.Караненова у рамках Днів культури свою творчість представили танцювальні колективи «Калинове гніздо» та «Мальви» Київської області, інструментальний ансамбль з м. Львів, також відбулася виставка українського живопису [16].

У 2018 році українську культуру в Бургасі представили поетеса Г.Онацька, вокаліст П.Склярів, фольклорний ансамбль «Перлина Петропавлівки» [14].

За словами Д.Караненова, «з кожним разом Дні української культури в Бургасі набувають більш вагомого значення як форум взаєморозуміння і унікальна бургаська модель взаємодії української та болгарської культур. Нашою метою є показати молодому поколінню, що існують традиції між нашими двома народами»[12].

Заходи, організовані Почесним консульством України спільно з активістами української громади традиційно відвідували керівництво міста Бургас та області, відомі інтелектуали чорноморського міста, вони не залишалися поза увагою регіональної преси.

У співпраці з Посольство України Почесний консул Д.Караненов організовував у м. Бургас документальні фотовиставки, зокрема присвячені Голодомору в Україні 1932-1933 рр. [46], а також життю та творчості Т.Шевченка та його впливу на болгарських просвітників [9].

За активну участь у розбудові українсько-болгарських зв'язків Д.Караненов був нагороджений у грудні 2016 року спеціальною «Відзнакою Міністерства закордонних справ України» [45, с. 37]. Загалом, усі почесні консульства України в Болгарії були залучені до організації регіональних виставок, присвячених внеску українського народу у визволення Європи від фашизму, причинам та наслідкам сталінського злочину – Голодомору в Україні 1932-1933 рр., а також наслідкам аварії на Чорнобильській АЕС. Зважаючи на традиційну орієнтованість на сприяння міжкультурним обмінам Почесні консули України в Русе та Пловдиві надали фінансового сприяння підготовці

Днів української культури України в Болгарії, які пройшли під патронатом Міністерств культури і мистецтв двох країн у квітні 2013 року [15].

Усі українські Почесні консули в Болгарії допомагали реалізації проекту оздоровлення у 2015-2016 рр. груп дітей-сиріт з родин загиблих українських військових [63]. Також вони профінансували витрати по реабілітації дев'яти груп поранених українських військових, які оздоровлювалися у військовому госпіталі «Колероя». Протягом 2015-2017 рр. зусиллями Почесних консулів України в мм. Бургас, Пловдив та Русе курс реабілітації в Болгарії пройшли 75 українських військових [45, с. 37].

Висновки. Аналіз діяльності штатного консульства у м. Варна та почесних консульств України у мм. Бургас, Пловдив та Русе свідчить про їхній значний внесок у розвиток міжкультурного обміну між Україною та Болгарією, популяризацію інформації про Україну, її культуру, історію, традиції, встановлення сталих контактів між культурними і освітніми установами, сприяння молодіжному обміну, поширенню інформації про видатних українців в Болгарії та традиції давніх українсько-болгарських зв'язків у різних сферах. Закриття штатної консульської установи України у м. Варна у 2014 р. не могло не позначитися на рівні інформаційної та культурної присутності України у Варненському регіоні. Для виправлення такої несприятливої ситуації вбачається за необхідне або повторно відкрити Генеральне консульство України або призначити Почесного консула.

Діяльність Почесних консулів України в Болгарії підтверджує важливість призначення на такі посади осіб, які мають відповідний досвід бізнесових контактів з українськими партнерами, а також бажання сприяти презентації українського культурного спадку в Болгарії. Як впливає з дослідження їхньої конкретної роботи, кожен почесний консул самостійно визначає пріоритетні напрямки свого сприяння розвитку українсько-болгарських міжкультурних контактів, різняться також кількісно-якісні показники результатів їхньої роботи у цій сфері, як і змістовний контент українського культурного продукту. В цьому сенсі було б доречним посилити координацію діяльності почесних консулів України у сфері культурної дипломатії шляхом інституційної підтримки з боку української держави.

Не менш важливою є допомога почесних консулів у консолідації та діяльності української громади в Болгарії, об'єднанні української молоді, а також налагодженню інституціональної співпраці між регіонами Болгарії та України.

Фінансове сприяння з боку почесних консулів України в Болгарії книговидавничої та перекладацької справи, проведення виставок, гастролей музикантів та театральних труп, проведення регіональних Днів української культури свідчать на користь розширення мережі нештатних консульських установ. Їхні напрацювання та ефективні зв'язки з представниками регіональної влади, місцевими закладами культури й освітніми інституціями значно спрощують проведення заходів культурного характеру й для Посольства України в Болгарії, яке завдяки до почесним консулам проводить системні «ланцюгові виставки» у містах Бургас, Пловдив та Русе. Така практика має бути продовжена та удосконалена за рахунок інших болгарських міст – регіональних центрів консульських округів, ввірених українським нештатним консулам. Поширення заходів українсько-болгарського міжкультурного діалогу на більш віддалені регіони Болгарії дозволить збільшити кількість симпатиків України, що має винятково важливе значення в умовах антиукраїнської пропагандної кампанії, а також традиційно сильних русофільських настроїв у цій країні. Цей досвід може бути корисним під час ухвалення стратегії публічної та культурної дипломатії, в т.ч. з огляду на доцільність координації та використання можливостей інституту почесного консульства України за кордоном для просування українського культурного продукту на міжнародній арені. Окрім цього, Почесні консульства України можуть стати додатковими інструментами сприяння діяльності створеного у 2018 році Українського інституту та розширення мережі його закордонної присутності.

З початком російської збройної агресії проти України почесні консули України в Болгарії ініціативно сприяли поширенню правдивої інформації про події в окупованому Криму та на Сході України. Окрім інтерв'ю болгарській пресі вони проводили важливі заходи культурного характеру, які стали складовою публічної дипломатії України в Болгарії. Важливими були й їхні проекти з підтримки реабілітації поранених українських військових та дітей, що постраждали внаслідок російської агресії на болгарських курортах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Анатолий Крим пише «Тръбата» в България [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=61&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.
 2. Балабанов К. В. Институт нештатних (почесних) консулів в Україні / К. В. Балабанов, М. В. Трофименко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 105. – Ч. 1. – С. 9–14.
 3. В БАН честват 200 години от рождение на Тарас Шевченко [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: <http://www.consulukr->
- © Анна Тертична, 2019

plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=178&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

4. Венская Конвенция о консульских сношениях (Вена, 24 апреля 1963 года) [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_047 – Дата обращения: 20.08.2019. – Название с экрана.

5. Генералното консулство във Варна издаде «Украина отблизо» [Електронен ресурс] / Българо-украински вести – издание за политика, бизнес, история, култура и спорт. – Режим на достъп: <http://www.ukrpressbg.com/amb-varna-ukrotblizo.html> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

6. Генералното консулство във Варна се сдоба със сайт [Електронен ресурс] / Българо-украински вести – издание за политика, бизнес, история, култура и спорт. – Режим на достъп: <http://www.ukrpressbg.com/ar-amb-2004.html> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

7. Грачевська Т. О. Почесні консульства у двосторонньому співробітництві держав: функціональний вимір [Електронний ресурс] / Т. О. Грачевська // Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – 2018. – С.113–118. – Режим доступу: <http://jpl.donnu.edu.ua/article/viewFile/5933/5962> – Дата звернення: 20.08.2019. – Назва з екрану.

8. Гуменюк Б. І. Основи дипломатичної та консульської служби: навч. посібник / Б. І. Гуменюк. – К. : Либідь, 2004. – 248 с.

9. 200 години от творчеството на Тарас Шевченко [Електронен ресурс]. Център за подкрепа на личностно развитие. – Режим на достъп: <https://www.odk-burgas.com/content/200-godini-ot-tvorchestvoto-na-taras-shevchenko> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

10. 19 деца от Чернобил – на почивка в хотел «Хисар» [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=98&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

11. Димитър Георгиев – дарител за Мемориалния комплекс «Кан Кубрат» [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=111&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

12. Димитър Караненов: Украйна има трайно присъствие и перспектива в Бургаския регион [Електронен] / Gramofona.com. – Режим на достъп: <https://www.gramofona.com/intervyu/dimitar-karanenov-ukrayna-ima-trayno-prisastvie-i-perspektiva-v-burgaskiya-region> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

13. Дипломатически корпус [Електронен ресурс] / Република България. Министерство на външните работи. – Режим на достъп: <https://www.mfa.bg/bg/aktualno/protokolen-spravochnik/diplomaticheski-korpus> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

14. Дни на Украинска култура в Бургас [Електронен ресурс] / Факел. – Режим на достъп: <https://www.fakel.bg/index.php?t=6433> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

15. Дни на украинската култура за първи път в България [Електронен ресурс] / Дума. – Режим на достъп: <https://duma.bg/dni-na-ukrainskata-kultura-za-parvi-pat-v-balgariya-n49651?go=news&p=list&categoryId=6> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

16. Дни на украинската култура започват от утре [Електронен ресурс] / Община Бургас. – Режим на достъп: <https://www.burgas.bg/bg/news/details/1/31642> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

17. Дни на украинската култура започнаха в Бургас [Електронен ресурс] / Cherga.bg. – Режим на достъп: <https://cherga.bg/bg/dni-na-ukrainskata-kultura-zapochna-ha-v-burgas> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.
18. Дни на украинското кино откриха в русе на 7 май [Електронен ресурс] / Радио Русе. – Режим на достъп: <http://radio-ruse.weebly.com/105310861074108010851080/-77> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.
19. Драгоманівські студії: матеріали четвертої та п'ятої наук. конф. «Драгоманівські студії». – Софія, 2011. – 103 с.
20. Дует Павел и Анна Хмара преведоха публиката от класиката до съвременната музика на XX век [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=182&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.
21. «Европа 2001» [Електронен ресурс] / Сдружение за българо-украинска дружба и сътрудничество. – Режим на достъп: <http://www.sbuds.org/current.php?id=16&n=192> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.
22. Започват дни на украинската култура с тържества в Бургас [Електронен ресурс] / Gramofona.com. – Режим на достъп: <https://www.gramofona.com/art/zapochvat-dni-na-ukrainskata-kultura-s-tarjestva-v-burgas> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.
23. Изложба представя един от символите на Украйна [Електронен ресурс] / Русе – град над свободния дух. – Режим на достъп: <http://free-spirit-city.eu/izlojba-predstavya-edin-ot-simvolite-na-ukraina> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.
24. Изложба представя украинската писменост и култура [Електронен ресурс] / Dariknews. – Режим на достъп: <https://dariknews.bg/regioni/dobrich/izlozhba-predstavq-ukrainskata-pismenost-i-kultura-434216> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.
25. Инж. Георгиев посрещна украинската трупа [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=187&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.
26. Квинтет «Киев» в юбилейно издание на Камерен фестивал – Пловдив [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=172&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.
27. Консулска Конвенция між Україною і Республікою Болгарія [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України» / ВР України. – Режим достępu: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_010 – Дата звернення: 20.08.2019. – Назва з екрану.
28. Консулський статут [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України» / ВР України. – Режим достępu: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/127/94> – Дата звернення: 20.08.2019. – Назва з екрану.
29. Кристина Нгуен гостува в България [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=46&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.
30. Кърджалийски драматично – куклен театър «Димитър Димов» с награда от Украйна. [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=63&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.
31. Литературен конкурс «Древна и съвременна Украйна» [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: <http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?lang=2&cat=165> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

32. Матяш І. Б. Заснування інституту почесних консулів України в 1918 – 1923 рр.: правові засади та ключові особи [Електронний ресурс] / І. Б. Матяш // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2016. – Вип. 127. – Ч. І. – С. 4–13. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apmv/apmv_2016_127_01.pdf – Дата звернення: 20.08.2019. – Назва з екрану.

33. Медицини университет-Пловдив стартира договориране на академично споразумение с Донецкия национален медицински университет [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=134&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

34. Откриха Кабинет на почетния консул на Украйна в Русе [Електронен ресурс] / bulPhoto. – Режим на достъп: <http://www.bulphoto.com/events/13446> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

35. Откриха Почетното консулство на Украйна в Бургас [Електронен ресурс] / Darik news. – Режим на достъп: <https://dariknews.bg/regioni/burgas/otkriha-pochetno-konsulstvo-na-ukrajna-v-burgas-1193450> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

36. Официалното въвеждане в длъжност [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=16&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

37. Паметник на Одеса даряват братя Бобокови [Електронен ресурс] / Darik news. – Режим на достъп: <https://dariknews.bg/regioni/ruse/pametnik-na-odesa-darqvat-bratq-bobokovi-142567> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

38. Паметник на украинските войни [Електронен ресурс] / Културни новини. – Режим на достъп: https://kulturni-novini.info/news.php?page=news_show&nid=1791&sid=17 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

39. Перший на Балканах пам'ятник українським воякам відкрили у Варні [Електронний ресурс] / Українски вести. – Режим доступу: <http://www.ukrpressbg.com/amb-060414Varna-monument.html> – Дата звернення: 20.08.2019. – Назва з екрану.

40. Пламен Бобоков награден за «доблестна служба» към Украйна [Електронен ресурс] / Клуб Z. – Режим на достъп: <https://clubz.bg/48699-plamen-bobokov-nagraden-za-doblestna-slujba-kym-ukrajna>. – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

41. Пловдив с две изложби, посветени на Украйна [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=171&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

42. Положення про нештатних (почесних) консулів України [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0617-07> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Назва з екрану.

43. Почесне консульство Республіки Болгарія у Львові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://consul-bolgaria.com.ua/home.php> – Дата звернення: 20.08.2019. – Назва з екрану.

44. Почесні консульства України [Електронний ресурс] / Сайт Міністерства закордонних прав України. – Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/abroad/honorary-consulates> – Дата звернення: 20.08.2019. – Назва з екрану.

45. Почетните консули на Украйна в България // Списание «Европа 2001». – 2017. – Брой 3–4. – С. 36–37.

46. Почетното консулство на Украйна в Бургас откри изложба в памет на жертвите на Сталин [Електронен ресурс] / Накратко. – Режим на достъп: <https://nakratko.bg/category/58/99195> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

47. Русенски художници в Одеса [Електронен ресурс] / Аренамедиа. Новини. – Режим на достъп: http://www.arenamedia.net/news.php?newsandpromotion_id=10211 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

48. Седмица на украинското кино в Русе [Електронен ресурс] / Фрамар. – Режим на достъп: <https://forum.framar.bg/topic-t1061.html> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

49. Сцена на кръстопът: Украинците показаха женската любов [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=73&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

50. Традициите на Украйна оживяват в Морското казино на Бургас [Електронен ресурс] / Флагман Само важното. – Режим на достъп: <https://www.flagman.bg/article/64720> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

51. Трофименко М. В. Публічна дипломатія малих держав / М. В. Трофименко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія / за заг. ред. К. В. Балабанова. – 2016. – Вип. 16. – С. 329–336.

52. У Варні уже працює генеральне консульство України [Електронен ресурс] / Българо-українски вести. – Режим достępu: <http://www.ukrpressbg.com/ar-amb-2002.html> – Дата звернення: 20.08.2019. – Назва з екрану.

53. У Запоріжжі відкрили Почесне консульство Республіки Болгарія [Електронний ресурс] / Укрінформ. – Режим достępu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2458578-u-zaporizzi-vidkrili-pocesne-konsulstvo-bolgarii.html>. – Дата звернення: 20.08.2019. – Назва з екрану.

54. Українка представя Петриківська живопис в Пловдив [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=96&template=consul&lang=2 – Назва з екрану. – Дата звернення: 20.08.2019.

55. Українська поезія в световния ден на поезията [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=194&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

56. Украински театър от Лвов на «Сцена на Кръстопът» [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=220&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

57. Украински художници гостуват в Русе [Електронен ресурс] / Културни новини. – Режим на достъп: https://kulturni-novini.info/news.php?page=news_show&nid=6298&sid=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

58. Украинският дует Гринченко – Лопатински – магьосници в музикалната игра [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=199&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

59. Украинско изкуство от хартия в града под тепетата [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=221&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

60. Украйна закрива консулство във Варна и още 8 града [Електронен ресурс] / Украински вести. – Режим на достъп: <http://www.ukrpressbg.com/ar-ambassada-2014.html> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

61. Фотоизложба «Украинско село» в Пловдив [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=125&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

62. Фотоизложба откриват в Русе [Електронен ресурс] / БНР. – Режим на достъп: <https://bnr.bg/shumen/post/100834864/fotoizlojba-otkrivat-v-ruse> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

63. 60 деца сираци от Украйна на море в Китен [Електронен ресурс] / News Cafe. – Режим на достъп: https://www.webcafe.bg/newscafe/obshtestvo/id_498665999 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

64. Център за култура и дебат «Червената къща» представя [Електронен ресурс] / Фейсбук. – Режим на достъп: <https://www.facebook.com/ukr.embassy.bg/posts/1952292504995064/> – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

65. Юрий Андрухович с романът «Дванадесетте обръча» в Пловдив [Електронен ресурс] / Почетно консулство на Украйна в Пловдив. – Режим на достъп: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=144&template=consul&lang=2 – Дата на посещение: 20.08.2019. – Название от екран.

66. Kevin D. Stringer, Ph.D. Sovereign Liechtenstein: the Soft Power Projection of a Very Small State [Електронен ресурс] // Faculty of Business and International Relations Webster University Centre for Small State Studies Institute of International Affairs MMXIII. – 2013. P. 37–41. – Режим достъпу: https://ams.hi.is/wp-content/uploads/old/liechtenstein_layout_final.pdf – Дата звернення: 20.08.2019. – Назва з екрану.

References:

1. Anatoliy Krym pyshe «Trъbata» v Bъlharyia. *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdiv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=61&template=consul&lang=2.
2. Balabanov, K. V., & Trofymenko, M. V. (2012). Instytut neshtatnykh (pochesnykh) konsuliv v Ukraini. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 105, 1, 9–14.
3. V BAN chestvat 200 hodyny ot rozhdenye na Taras Shevchenko. *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdiv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=178&template=consul&lang=2.
4. Venskaia Konventsia o konsulskykh snosheniakh (Vena, 24 apreliia 1963 hoda). / *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. *VR Ukrainy*. Retrieved from http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_047.
5. Heneralnoto konsulstvo vъv Varna yzdade «Ukraina otblyzo». *Bъlharo-ukraynsky vesty – yzdanye za polytyka, byznes, ystoryia, kultura y sport*. Retrieved from <http://www.ukrpressbg.com/amb-varna-ukrotblizo.html>.
6. Heneralnoto konsulstvo vъv Varna se s doby sъs sait. *Bъlharo-ukraynsky vesty – yzdanye za polytyka, byznes, ystoryia, kultura y sport*. Retrieved from <http://www.ukrpressbg.com/ar-amb-2004.html>.
7. Hrachevska T. O. (2018). Pochesni konsulstva u dvostoronnomu spivrobitnytstvi derzhav: funktsionalnyi vymir. *Politychni problemy mizhnarodnykh system ta hlobalnoho rozvytku*. Retrieved from <http://jpl.donnu.edu.ua/article/viewFile/5933/5962>.

8. Humeniuk, B. I. (2004). *Osnovy dyplomatychnoi ta konsulskoi sluzhby: navch. posibnyk*. K.: Lybid.
9. 200 hodyny ot tvorchestvoto na Taras Shevchenko. *Centar za podkrepa na lichnosno razvitie*. Retrieved from <https://www.odk-burgas.com/content/200-godini-ot-tvorchestvoto-na-taras-shevchenko>.
10. 19 detsa ot Chernobyl – na pochyvka v khotel «Khysar». *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdiv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=98&template=consul&lang=2.
11. Dymytr Heorhyev – darytel za Memoryalnyia kompleks «Kan Kubrat». *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdiv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=111&template=consul&lang=2.
12. Dymytr Karanenov: Ukraina yma traino prysъstvye y perspektyva v Burhaskyia rehyon. *Gramofona.com*. Retrieved from <https://www.gramofona.com/intervyu/dimitar-karanenov-ukrayna-ima-trayno-prisastvie-i-perspektiva-v-burgaskiya-region>.
13. Dyplomatychesky korpus. *Republyka Bъlharyia. Mynysterstvo na vъnshnyte raboty*. Retrieved from <https://www.mfa.bg/bg/aktualno/protokolen-spravochnik/diplomaticheski-korpus>.
14. Dny na Ukraynska kultura v Burhas. *Fakel*. Retrieved from <https://www.fakel.bg/index.php?t=6433>.
15. Dny na ukraynskata kultura za pъrvy pът v Bъlharyia. *Duma*. Retrieved from <https://duma.bg/dni-na-ukraynskata-kultura-za-parvi-pat-v-balgariya-n49651?go=news&p=list&categoryId=6>.
16. Dny na ukraynskata kultura zapochvat ot utre. *Obshchyna Burhas*. Retrieved from <https://www.burgas.bg/bg/news/details/1/31642>.
17. Dny na ukraynskata kultura zapochnakha v Burhas. *Cherga.bg*. Retrieved from <https://cherga.bg/bg/dni-na-ukraynskata-kultura-zapochnaha-v-burgas>.
18. Dny na ukraynskoto kyno otkrykha v ruse na 7 mai. *Radyo Ruse*. Retrieved from <http://radio-ruse.weebly.com/105310861074108010851080/-77>.
19. *Drahomanivski studii: materialy chetvertoi ta piatoi nauk. konf. «Drahomaniski studii»*, Sofiia, 2011.
20. Duet Pavel y Anna Khmara prevedokha publykata ot klasykata do sъvremennata muzyka na KhKh vek. *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdiv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=182&template=consul&lang=2.
21. «Evropa 2001». *Sdruzhene za bъlharo-ukraynska druzhba y съtrudnychestvo*. Retrieved from <http://www.sbuds.org/current.php?id=16&n=192>.
22. Zapochvat dny na ukraynskata kultura s tъrzhestva v Burhas. *Gramofona.com*. Retrieved from <https://www.gramofona.com/art/zapochvat-dni-na-ukraynskata-kultura-s-tarjestva-v-burgas>.
23. Yzlozhba predstavia edyn ot symvolite na Ukraina. *Ruse – hrad na svobodnyia dukh*. Retrieved from <http://free-spirit-city.eu/izlojba-predstavya-edin-ot-simvolite-na-ukraina>.
24. Yzlozhba predstavia ukraynskata pysmenost y kultura. *Dariknews*. Retrieved from <https://dariknews.bg/regioni/dobrich/izlozhba-predstavq-ukraynskata-pismenost-i-kultura-434216>.
25. Ynzh. Heorhyev posreshchna ukraynskata trupa. *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdiv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=187&template=consul&lang=2.
26. Kvyntet «Kyev» v yubyleino yzdanye na Kameren festyval – Plovdiv. *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdiv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=172&template=consul&lang=2.

27. Konsulska Konventsiiia mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Bolhariia. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. VR *Ukrainy*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_010.
28. Konsulskyi statut. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. VR *Ukrainy*. Retrieved from <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/127/94>.
29. Krystyna Nhuen hostuva v Bѣlhariia. *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=46&template=consul&lang=2.
30. Kѣrdzhalyisky dramatychno – kuklen teatr «Dymytѣr Dymov» s nahrada ot Ukraina. *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=63&template=consul&lang=2.
31. Lyteraturen konkurs «Drevna y sѣvremenna Ukraina». *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from <http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?lang=2&cat=165>.
32. Matiash, I. B. (2016). Zasnuvannia instytutu pochesnykh konsuliv Ukrainy v 1918 – 1923 rr.: pravovi zasady ta kluchovi osoby. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 127, I, 4–13. Retrieved from http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apmv/apmv_2016_127_01.pdf.
33. Medytsynsky unyversytet-Plovdyv startyra dohovoryrane na akademychno sporazumenye s Donetskyia natsyonalen medytsynsky unyversytet. *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=134&template=consul&lang=2.
34. Otkrykha Kabynet na pochetnyia konsul na Ukraina v Ruse. *bulPhoto*. Retrieved from <http://www.bulphoto.com/events/13446>.
35. Otkrykha Pochetnoto konsulstvo na Ukraina v Burhas. *Darik news*. Retrieved from <https://dariknews.bg/regioni/burgas/otkriha-pochetnoto-konsulstvo-na-ukrajna-v-burgas-1193450>.
36. Ofytsyalnoto vѣvezhdane v dlѣzhnost. *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=16&template=consul&lang=2.
37. Pametnyk na Odesa dariavat bratia Bobokovy. *Darik news*. Retrieved from <https://dariknews.bg/regioni/ruse/pametnik-na-odesa-darqvat-bratq-bobokovi-142567>.
38. Pametnyk na ukrajnskyte voyny. *Kulturny novyny*. Retrieved from https://kulturni-novini.info/news.php?page=news_show&nid=1791&sid=17.
39. Pershyi na Balkanakh pamiatnyk ukrainskym voiakam vidkryly u Varni. *Ukraynsky vesty*. Retrieved from <http://www.ukrpressbg.com/amb-060414Varna-monument.html>.
40. Plamen Bobokov nahraden za «doblestna sluzhba» kѣm Ukraina. *Klub Z*. Retrieved from <https://clubz.bg/48699-plamen-bobokov-nagraden-za-doblestna-slujba-kym-ukrajna>.
41. Plovdyv s dve yzlozhby, posvetyeny na Ukraina. *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=171&template=consul&lang=2.
42. Polozhennia pro neshtatnykh (pochesnykh) konsuliv Ukrainy. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. VR *Ukrainy*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0617-07>.
43. *Pochesne konsulstvo Respubliky Bolhariia u Lvovi*. Retrieved from <http://consul-bolgaria.com.ua/home.php>.
44. Pochesni konsulstva Ukrainy. *Cait Ministerstva zakordonnykh prav Ukrainy*. Retrieved from <https://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/abroad/honorary-consulates>.
45. Pochetnyte konsuly na Ukraina v Bѣlhariia. (2017). *Spysanye «Evropa 2001»*. 3–4, 36–37.

46. Pochetno konsultstvo na Ukraina v Burhas otkry yzlozhba v pamet na zhertvyte na Stalyn. *Nakratko*. Retrieved from <https://nakratko.bg/category/58/99195>.
47. Rusensky khudozhnytsy v Odesa (2011). *Drahomanivski studii: materialy chetvertoi ta piatoi nauk. konf. «Drahomanivski studii»*, Sofiia, 4.
48. Sedmytsa na ukraynskoto kyno v Ruse. *Framar*. Retrieved from <https://forum.framar.bg/topic-t1061.html>.
49. Stsena na krъstopъt: Ukrayntsyt pokazakha zhenskata liubov. *Pochetno konsultstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=73&template=consul&lang=2.
50. Tradytssyt na Ukraina ozhyviavat v Morskoto kazyno na Burhas. *Flahman Samo vazhnoto*. Retrieved from <https://www.flagman.bg/article/64720>.
51. Trofymenko, M. V. (2016). Publichna diplomatiia malykh derzhav. In K. V. Balabanova (Ed.), *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Istorii. Politolohiia*, 16, 329–336.
52. U Varni uzhe pratsiue heneralne konsultstvo Ukrainy. *Bъlharo-ukraynsky vesty*. Retrieved from <http://www.ukrpressbg.com/ar-amb-2002.html>.
53. U Zaporizhzhii vidkryly Pochesne konsultstvo Respubliki Bolhariia. *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2458578-u-zaporizzi-vidkrili-pocesne-konsultstvo-bolgarii.html>.
54. Ukraynka predstavia Petrykyvskata zhyvopys v Plovdyv. *Pochetno konsultstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=96&template=consul&lang=2.
55. Ukraynska poeziia v svetovnyia den na poeziyata. *Pochetno konsultstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=194&template=consul&lang=2.
56. Ukraynsky teatъr ot Lvov na «Stsena na Krъstopъt». *Pochetno konsultstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=220&template=consul&lang=2.
57. Ukraynsky khudozhnytsy hostuvat v Ruse. *Kulturny novyny*. Retrieved from https://kulturni-novini.info/news.php?page=news_show&nid=6298&sid=2.
58. Ukraynskyiat duet Hrynchenko – Lopatynsky – mahosnytsy v muzykalnata yhra. *Pochetno konsultstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=199&template=consul&lang=2.
59. Ukraynsko yzkustvo ot khartyia v hrada pod tepetata. *Pochetno konsultstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=221&template=consul&lang=2.
60. Ukraina zakryva konsultstvo vъv Varna y oshche 8 hrada // *Ukraynsky vesty*. Retrieved from <http://www.ukrpressbg.com/ar-ambassada-2014.html>.
61. Fotoyzlozhba «Ukrainsko selo» v Plovdyv. *Pochetno konsultstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=125&template=consul&lang=2.
62. Fotoyzlozhba otkryvat v Ruse. *BNR*. Retrieved from <https://bnr.bg/shumen/post/100834864/fotoizlojba-otkrivat-v-ruse>.
63. 60 detsa syratsy ot Ukraina na more v Kyten. *News Cafe*. Retrieved from https://www.webcafe.bg/newscafe/obshtestvo/id_498665999.

64. Tsentър за kultura y debat «Chervenata kъshta» predstavia. Facebook. Retrieved from <https://www.facebook.com/ukr.embassy.bg/posts/1952292504995064>.

65. Yuryi Andrukhovych s romanъt «Dvanadesette obrъcha» v Plovdyv. *Pochetno konsulstvo na Ukraina v Plovdyv*. Retrieved from http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=144&template=consul&lang.

66. Stringer, Kevin D. (2013). Sovereign Liechtenstein: the Soft Power Projection of a Very Small State (Doctoral dissertation). Faculty of Business and International Relations Webster University Centre for Small State Studies Institute of International Affairs, MMXIII. Retrieved from https://ams.hi.is/wp-content/uploads/old/liechtenstein_layout_final.pdf.

Anna Tertychna, Doctoral Candidate
Counsellor
Ministry for Foreign Affairs of Ukraine
Kyiv, Ukraine

GENERAL CONSULATE AND HONORARY CONSULATES OF UKRAINE IN BULGARIA: CONTRIBUTION TO DEVELOPMENT OF PUBLIC DIPLOMACY

Abstract. The article analyses achievements of the General consulate and honorary consulates of Ukraine in Bulgaria in the field of public and cultural diplomacy, their contribution towards shaping a positive image of Ukraine among the Bulgarian people and intercultural communication between the Ukrainian and Bulgarian people. It focuses on the public activities of the Consulate General of Ukraine in Varna that operated from 2002 till 2014 as well as on the cultural diplomacy activities of the Honorary Consuls of Ukraine in Burgas, Plovdiv and Ruse. It analyses international agreements regulating the activities of the General consulate and honorary consulates in the area of cultural and humanitarian exchange. The article identifies priority areas of support for interliterary, musical and theatrical exchange, which have become dominant in the honorary consulates' activities. It is important to highlight the assistance of the Honorary Consuls with consolidation and operation of the Ukrainian community in Bulgaria and in uniting the Ukrainian youth.

It has been found that the activities of the Honorary Consuls of Ukraine to Bulgaria prove that it is important to appoint to such positions people who have relevant experience in establishing business contacts with the Ukrainian partners and wish to promote presentation of the Ukrainian cultural heritage in Bulgaria. The study shows that each Honorary Consul of Ukraine to Bulgaria is currently mostly independent in determining priority areas of development of intercultural contacts between Ukraine and Bulgaria. It also shows a difference in the qualitative and quantitative indicators of their performance in this area as well as in the content of the Ukrainian cultural products. In this regard, it may be relevant to strengthen coordination and leverage on the resources of the honorary consulates of Ukraine in their cooperation with public institutions that are responsible for popularization of the Ukrainian culture abroad. In addition, the honorary consulates can become additional tools in promoting the activities of the Ukrainian Institute established in 2018.

Key words: Ukraine, Bulgaria, cultural and public democracy, intercultural exchange, relations between Ukraine and Bulgaria.

Надійшла до редколегії 17.09.2019

НАУКОВА ХРОНІКА

DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.170-175>**Олександр Іванов***кандидат історичних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна***ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ:
«ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ» СТУДЕНТІВ-МАГІСТРІВ
КОНСТАНЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В КИЄВІ**

Анотація. У статті аналізуються освітньо-наукові обміни між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Університетом міста Констанц (Німеччина). Зокрема звертається увага на травневий 2019 року семінар під час якого група студентів-магістрів цього німецького університету (14 осіб, серед яких поряд з німецькими громадянами половину склали іноземні студенти за обміном – з Великої Британії, Голландії, Канади, Литви, Італії, Туреччини, України, Швеції) на чолі з молодшим професором Штефеном Екхардом провели у Києві за підтримки кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету імені Тараса Шевченка семінар у форматі «польових досліджень» на тему «The Politics of Crisis Management and Conflict Resolution in Ukraine». Захід був організований з українського боку доцентом Олександром Івановим. Однією з цілей семінару було обробити інформацію, зібрану під час даної навчальної практики, і оприлюднити її для широкого загалу в формі аналітичного огляду або есе обсягом до 800 слів, які можна завантажити з офіційного веб-сайту дослідницької групи (<https://www.polver.uni-konstanz.de/eckhard/teaching/applied-teaching/>).

Ключові слова: кризовий менеджмент, вирішення конфліктів, напрямки дослідження, Україна, Університет міста Констанц, Київ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Університет міста Констанц (Німеччина) пов'язують 27-річне успішне партнерство, плідна співпраця у різних наукових та освітніх напрямках та інтенсивні академічні обміни, у яких з обох сторін уже взяли участь близько сотні науковців і викладачів та декілька сотень студентів. В останній тиждень травня 2019 року група студентів-магістрів цього університету (14 осіб, серед яких поряд з німецькими громадянами добру половину склали іноземні студенти за обміном – з Великої Британії, Голландії, Канади, Литви, Італії, Туреччини, України, Швеції) на чолі з молодшим професором Штефеном Екхардом провели у Києві за підтримки історичного факультету нашого університету семінар у форматі «польових досліджень» на тему «The Politics of Crisis Management and Conflict Resolution in Ukraine».

У перший же день перебування в Києві гості зустрілися і провели дуже інтенсивні бесіди з рядом студентів та недавніх випускників історичного факультету, зокрема і з тими, хто брав активну участь у Революції гідності та

© Oleksandr Ivanov, 2019

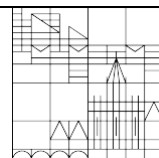
війні на Сході України, як колишній аспірант Вячеслав Масний, випускник минулого року Олександр Андрієвський. Активну участь у дискусії, що проходила як англійською, так і німецькою мовами, взяли студенти кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн, які упродовж семестру навчалися у Констанцьському університеті за програмою обміну Еразмус+, зокрема Микола Половін та Михайло Бойко.

Робоча програма наших гостей була надзвичайно насиченою і передбачала по три, а то й по чотири зустрічі-інтерв'ю на день з різними політиками чи експертами, що часто проходили в різних місцях Києва. За підтримки історичного факультету були організовані зустрічі з головою парламентського комітету у закордонних справах, Народною депутаткою попереднього скликання Ганною Гопко, відомими політиком, доктором політичних наук Миколою Томенком, головним редактором «Радіо НВ» Валерієм Калнишем, науковою співробітницею Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України к.і.н. Іриною Павленко, німецьким політологом, який проживає та працює в Україні, Андреасом Умландом. Не менше було також зустрічей та інтерв'ю з представниками різних міжнародних організації в Києві.

На що не вистачило часу в наших партнерів, так це на культурну програму. Гості встигли лише одного вечора подивитися балет «Лебедине озеро» у Національній опері та отримати коротку тематичну екскурсію по центру Києва та Майдану незалежності, присвячену Революції гідності. Її провів для них англійською мовою активний учасник тих подій, який сам отримав тоді поранення, Вячеслав Масний. Усі студенти з Констанца зійшлися на тому, що варто ще раз приїхати в Київ, щоб глибше й краще познайомитися з культурою та історією міста та України в цілому. Для реалізації таких намірів вони мають тепер в Україні добре знайомих їм друзів та партнерів в особі студентів та випускників Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

На особливу подяки заслуговують зусилля наукової співробітниці Центру українознавства філософського факультету нашого університету кандидата історичних наук Катерини Кобченко, які вона доклала до організаційної підготовки цього проекту.

Нижче ми додаємо звіт керівника проекту професора Штефена Екхарда, а також найцікавіші фрагменти із звітів-есе студентів Констанцьського університету (переклад українською мовою зробив активний учасник цих заходів Микола Половін).

Політика менеджменту кризових ситуацій і вирішення конфліктів в Україні

Прикладний дослідницький семінар з такою назвою був проведений викладачами Університету м. Констанц (Німеччина) – молодшим професором, доктором Штефаном Екхардом і науковим співробітником Вітаутасом Янкаускасом у співпраці з партнерським Київським національним університетом імені Тараса Шевченка в особі доцента Олександра Іванова.

Під час літнього семестру 2019 року дослідницька група з фаху «Публічне адміністрування та організаційна теорія» (у складі молодшого професора, доктора Штефана Екхарда і наукового співробітника Вітаутаса Янкаускаса) запропонувала студентам магістерської програми «Міжнародне адміністрування та менеджмент конфліктів» взяти участь у прикладному дослідницькому семінарі із подальшою навчальною практикою в Україні. Цей семінар був спрямований на дослідження проблем, компромісів і викликів, що пов'язані із динамікою конфліктів в Україні. Окрім того, студенти детально ознайомилися з діями місцевих органів влади, представників громадянського суспільства і міжнародних організацій, таких як ОБСЄ та ЄС, що націлені на вирішення конфлікту та покращення нинішньої ситуації в Україні.

Підпис під фото: Учасники проекту в посольстві Німеччини в Україні, Київ

Цей семінар для студентів-магістрів складався з двох частин. У першій частині, яка відбувалася в Констанці, учасники протягом двох днів брали участь у робочих засіданнях. Кожен з них мав підготувати презентацію з певної теми. Після цього студенти були ознайомлені з історією конфлікту на Сході України, контекстом політичної ситуації в Україні, залученими до вирішення конфлікту зовнішніми силами, а також потенційними наслідками цих подій для України і міжнародної спільноти. Також студенти мали змогу провести дослідницьке Skype-інтерв'ю з репортером Джонасом Охманасом із некомерційної громадської організації Blue-Yellow, який висвітлює конфлікт на Донбасі.

Ретельно підготувавшись, наприкінці травня 2019 року студенти почали шестиденну навчальну практику в Києві, це сталося невдовзі після обрання новим президентом України Володимира Зеленського. Учасникам семінару було запропоновано знайти відповіді на питання про початок конфлікту на сході України, а також стратегії його розв'язання. Кожен студент отримав завдання провести одне дослідницьке інтерв'ю з місцевими експертами. Такі інтерв'ю були взяті, в тому числі, у студентів, які брали участь як у Революції Гідності, так і у військових діях на Донбасі на боці України. Окрім того, українські політики, головний редактор радіостанції НВ, політологи і працівники міжнародних організацій, таких як ЄС, ОБСЄ і ООН, також допомогли учасникам семінару сформулювати власний погляд на конфлікт. Загалом студенти групи провели 16 інтерв'ю з представниками міжнародних, місцевих, громадських і комерційних організацій упродовж усього лише п'яти днів.

На додачу, студенти мали змогу безпосередньо ознайомитись з точкою зору російських структур на конфлікт на Донбасі, сформованою під впливом «альтернативної реальності» шляхом заперечення очевидного. Так під час інтерв'ю директорки Центру російської культури і науки в Києві терміни «війна» і «конфлікт» не були вжиті жодного разу. Натомість, вона говорила про «непорозуміння» і «промивання мізків». З її слів випливало, що Росія не має жодного відношення до конфлікту на Донбасі.

У той же час, ОБСЄ продовжувало щодня повідомляти про порушення режиму припинення вогню на Донбасі. Із січня по березень 2019 року було зафіксовано 83.047 порушень режиму припинення вогню. Тим не менше, кількість порушень у порівнянні з тим же періодом 2018 року зменшилася. Дискусії з членами Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ і Управління Верховного комісара ООН у справах біженців привернули увагу студентів до

«людського» аспекту конфлікту на сході і щоденних випробувань, з якими стикаються українці, що проживають в безпосередній близькості до зони бойових дій. Переважна більшість тих, з ким студенти провели інтерв'ю, були дуже відкритими до запитань і поділилися цікавими свідченнями про політичну систему в Україні. Вони ясно дали зрозуміти: конфлікт на Донбасі значно більшою мірою політичним, аніж етнічним протистоянням.

Інтерв'ю з Фредеріком Весслау, заступником голови Консультативної місії ЄС (EUAM) в Україні

Однією з цілей семінару було обробити інформацію, зібрану під час даної навчальної практики, і оприлюднити її для широкого загалу в формі аналітичного огляду або есе обсягом до 800 слів. Студенти розбилися на 6 груп, кожна з яких написала по одному есе, які можна завантажити з офіційного веб-сайту дослідницької групи (<https://www.polver.uni-konstanz.de/eckhard/teaching/applied-teaching/>).

¹ USAID/Pact (2019): USAID/ENGAGE National Civic Engagement Poll. Fieldwork: November 1- December 4, 2018.

² Transparency International (2018): Corruption Perception Index 2018. Accessed 03-07-19, from <https://www.transparency.org/cpi2018>.

³ USAID/Pact (2019): USAID/ENGAGE National Civic Engagement Poll. Fieldwork: November 1- December 4, 2018.

Oleksandr Ivanov, PhD (History), Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

THE POLITICS OF CRISIS MANAGEMENT AND CONFLICT RESOLUTION IN UKRAINE: KONSTANZ UNIVERSITY MA STUDENTS' FIELD TRIP TO KYIV

Abstract. *This report describes the goal, mission, composition of participants, main events and results of the applied research seminar in the format of a field trip under the aforementioned name, which was organized and held during the summer semester 2019 by Jun.-Prof. Dr. Steffen Eckehard (Ph.D. in Political Science at Konstanz University, Germany) for the MA-students of the International Administration and Conflict Management Program, with assistance from professors and students of Taras Shevchenko National University of Kyiv's Faculty of History.*

The seminar consisted of two parts. The first – preparatory-theoretical, was conducted at Konstanz University, Germany. The second – empirically-practical, was held for a week in Kyiv. Aside from Germans, as much as half of the research group consisted of exchange students from other countries: Great Britain, Netherlands, Canada, Lithuania, Italy, Turkey, Ukraine and Sweden. Overall, the students conducted 16 interview meetings with representatives of international, domestic, public and non-profit organizations in just five days.

Such interviews were conducted with, among others, the students who took part in the Revolution of Dignity and military conflict in Donbas on Ukraine's side. Besides, Ukrainian politicians, "NV" radio station's editor-in-chief, political scientists and employees of international organizations such as the EU, OSCE and UN also helped the participants of the seminar to formulate their own view of the conflict in Eastern Ukraine. Based on the collected and analyzed information, 6 reports were prepared. They can be accessed in English at the official web-page of the research group: <https://www.polver.uni-konstanz.de/eckhard/teaching/applied-teaching/>

Keywords: *crisis management, conflict resolution, field trip, Ukraine, University of Konstanz, Kyiv.*

Надійшла до редколегії 17.09.2019

**Вимоги до оформлення статей,
що подаються до наукового
журналу «ЄВРОПЕЙСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ»**

Науковий журнал «Європейські історичні студії» публікує наукові статті в яких висвітлюються європейські інтеграційні процеси, зовнішня політика країн Європейського Союзу, євроінтеграція України, європейська історія та міжнародні відносини.

Передбачені такі рубрики: європейська інтеграція: історія та сучасність; актуальні проблеми європейської історії та міжнародних відносини; наукова хроніка.

Журнал «Європейські історичні студії» включений до переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки».

(Наказ МОН України від 09.03.2016 № 241 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 25 лютого 2016 року»)

1. Відповідно до постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» та Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 до друку приймаються лише статті, які мають такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті приймаються **лише в електронному варіанті** (e-mail: europaean_studies@ukr.net ; olegmashev@ukr.net). Тел. (068) 3525285, (066) 360 00 80.

Стаття супроводжується рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації про рекомендацію статті до друку в якій детально обґрунтовується актуальність та наукова новизна статті. Рецензії надсилаються в сканованому вигляді (з підписом та печаткою) та обов'язково в форматі Word.

2. Вимоги до оформлення:

Файл у форматі doc. Шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал – 1,5. Береги (поля): ліве – 3 см, верхнє – 2 см, праве – 1,5 см, нижнє – 2 см.

До статті обов'язково додаються:

- УДК;
 - переклад назви статті англійською мовою;
 - якщо видання не є повністю англomовним, кожна публікація не англійською мовою супроводжується анотацією англійською мовою обсягом не менш як 1800 знаків з пробілами, включаючи ключові слова. Якщо видання не є повністю українomовним, кожна публікація не українською мовою супроводжується анотацією українською мовою обсягом не менш як 1800 знаків, включаючи ключові слова.
 - ключові слова українською та англійською мовами. Кількість ключових слів – від 5 до 7 (не менше);
- обов'язковим є транслітерований латинкою список використаних джерел (References). References мають бути оформлені строго в стилі APA :
- https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/using_research/citation_style_chart.html?fbclid=IwAR2M0pE9L54avFWwPSKbcaGT5osgnFdTv7ZaMuDxH6hm4J_CQIEEFITmtk
- Звертаємо увагу авторів на необхідність кваліфікованого перекладу анотації та назви статті англійською мовою («машинний» переклад неприпустимий).

Позиції у списку літератури оформлюються не за алфавітом, а по мірі того, як вони зустрічаються в тексті.

3. Послідовність розміщення елементів статті:

- УДК (ліворуч);
- на рядок нижче – ім'я та прізвище автора (праворуч), учений ступінь, вчене звання (якщо є) та (або) посада (за відсутності вченого ступеня) кожного співавтора; на рядок нижче місце роботи або навчання (вирівнювання по правому краю);
- назва статті (великими літерами по центру) 5–9 слів без словосполучень «Дослідження питань...», «Деякі питання...», «Проблеми...», «Шляхи...» тощо (вирівнювання по центру).
- анотація (1200 – 1300 знаків з пробілами) і ключові слова мовою статті від 5 до 7);
- виклад основного матеріалу статті;

- джерела та література (нумерація позицій автоматична). Список джерел та літератури оформлюється згідно з вимогами ВАК (Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 5), відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»; Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015.
- назва статті, анотація і ключові слова іншою мовою (наприклад англійською, якщо стаття написана українською). Анотація (*1800-2200 знаків з пробілами*) і ключові слова – від 5 до 7.

Обов'язковим є транслітерований латинкою список використаних джерел (References), який додається у зв'язку з включенням «Європейських історичних студій» до міжнародних наукометричних баз. References мають бути оформлені строго в стилі APA :

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/using_research/citation_style_chart.html?fbclid=IwAR2M0pE9L54avFWwPSKbcaGT5osgnFdTv7ZaMuDxH6hm4J_CQIEEFITmtk

Транслітерацію можна зробити за допомогою «Google перекладач» або сайту <http://ua.translit.cc/>. **Приклади оформлення списку джерел дивитись на http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/harvard_quick_guide_tcm44-47797.pdf;**

- Прізвище автора, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи/навчання, назва статті, анотація і ключові слова англійською мовою, (прізвище, науковий ступінь, вчене звання та місце роботи автора статті вирівнюються тут по лівому краю).

Обсяг статті – 0,5–0,7 ум. друк. арк.

4. Статті приймаються українською, російською, англійською мовами.

Редколегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних, цитат, фактів та посилань.

Редакційна колегія залишає за собою право відхиляти матеріали, що не відповідають редакційним вимогам, викладеним у інформаційному листі, мають низький науковий рівень та не пройшли внутрішнє рецензування.

5. Окремим файлом подаються – відомості про автора: повні прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (навчання), посада, робоча і домашня адреси (з індексом), мобільний телефон, e-mail.

Назва файлу статті – латинськими літерами прізвище автора (наприклад: ivanov.doc). Назва файлу з відомостями про автора – латинськими літерами за зразком: ivanov_avtor.doc

6. Додаткові вимоги до тексту статті:

1. Посилання оформлюються в квадратних дужках. Наприклад: [1, с. 54], де 1 – порядковий номер позиції (монографії, статті) у списку літератури, 54 – номер сторінки; [7, арк. 67], де 7 – порядковий номер позиції (архіву) у списку літератури, 67 – номер аркушу архівної справи.

“Там само” – не допускається.

2. Позиції у списку літератури оформлюються за алфавітом.

3. Архівні джерела у списку джерел потрібно оформити згідно рекомендацій МОН (див.: «Бюлетень ВАК» № 3, 2010 – http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_6_2009/34.pdf).

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 94(4)

Іван Іванов,

кандидат історичних наук, доцент

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка, м. Київ

НАЗВА СТАТТІ

Анотація до статті українською мовою (1200 – 1300 знаків з пробілами)

Ключові слова (5 – 7 слів)

Текст статті

Список використаних джерел та літератури:

1. Виноградов В. Н. Дэвид Ллойд-Джордж / В. Н. Виноградов. – М.: Мысль, 1970. – 418 с.
2. Дейвіс Н. Європа. Історія / Н. Дейвіс. – К.: АСТ, Транзиткнига, 2004. – 944 с.
3. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель. – Київ : Основи, 1995. – 903 с.

References:

References мають бути оформлені строго в стилі APA :

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/using_research/citation_style_chart.html?fbclid=IwAR2M0pE9L54avFWwPSKbcaGT5osgnFdTv7ZaMuDxH6hm4J_CQIEEFITmtk

Інформація про автора та назва статті англійською мовою.

Анотація, ключові слова до статті англійською мовою (1800-2200 знаків з пробілами).

EXAMPLE

Ivan Ivanov,

Ph.D. (History), Assistant Professor

Taras Shevchenko National

University of Kyiv, Kyiv

TITLE OF ARTICLE

English summary (1800-2200 characters with spaces).

Key words (5–7).

Sources:

1. Виноградов В. Н. Дэвид Ллойд-Джордж / В. Н. Виноградов. – М.: Мысль, 1970. – 418 с.
2. Дейвіс Н. Європа. Історія / Н. Дейвіс. – К.: АСТ, Транзиткнига, 2004. – 944 с.
3. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель. – Київ : Основи, 1995. – 903 с.

References:

The list of references shall be drawn as shown in the link:

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/using_research/citation_style_chart.html?fbclid=IwAR2M0pE9L54avFWwPSKbcaGT5osgnFdTv7ZaMuDxH6hm4J_CQIEEFITmtk

Summary in Ukrainian (1200 – 1300 characters with spaces).

Key words (5–7).

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ У СПИСКУ ДЖЕРЕЛ

Книги одного автора

Терський С. В. Княже місто Володимир / С. В. Терський. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2010. – 320 с.

TERSKYI, S.V. (2010) *Kniazhe misto Volodymyr*. Lviv: Vydavnytstvo natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha".

Книги двох і трьох авторів

Костюк П. Г. Іони кальцію у функції мозку – від фізіології до патології / П. Г. Костюк, О. П. Костюк, О. О. Лук'янець. – Київ : Наук. думка, 2005. – 197 с.

KOSTIUK, P.H., KOSTIUK, O.P., LUKIANETS, O.O. (2015) *Iony kaltsiiu u funksii mozku – vid fiziologii do patolohii*. Kyiv: Nauk. dumka.

Книги чотирьох і більше авторів

Архітектура Львова. Час і стилі XIII–XXI ст. / М. Бевз [та ін.]. – Львів : Центр Європи, 2008. – 720 с.

BEVZ, M. et al. (2008) *Arkhitektura Lvova. Chas i styli XIII-XXI st.* Lviv: Centr Evropy.

Дисертації

Верес З. Є. Методи та засоби масштабування рухомих та нерухомих зображень : дис. ... канд. техн. наук : 05.13.23 / Зеновій Євгенович Верес ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2015. – 236 с.

VERES, Z.Ye. (2015) *Metody ta zasoby masshtabuvannia rukhomykh ta nerukhomykh zobrazen* (Ph.D.), Nac. Un-t "Lviv. politekhnikha", Lviv.

Автореферати дисертацій

Башта Б. Б. Хімічна модифікація карбоксилвмісних олігоестерів епоксидними сполуками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. хім. наук : 02.00.06 / Богдана Богданівна Башта ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2015. – 21 с.

BASHTA, B.B. (2015) *Khimichna modyfikatsiia karboksylvmisnykh olihoesteriv epoksydnykh spolukamy*. Abstract of unpublished thesis (Ph.D. of chemical Science), Nac. un-t "Lvivska politekhnikha".

Архівні матеріали

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 129, оп. 2, спр. 1144, арк. 4.

2. ЦДІАЛ України, ф. 309, оп. 1, спр. 346, арк. 5–10

Статті із журналів та збірників

Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури бібліотек в умовах демократичних перетворень / Тетяна Гранчак, Валерій Горовий // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 6. – С. 14–17.

HRANCHAK, T.; HOROVYI, V. (2006) Informatiino-analitychi struktury bibliotek v umovakh demokratychnykh peretvoren. *Bibliotechnyi visnyk*. 6, p. 14-17.

Складові частини матеріалів конференцій

Винник Ю. Ю. Сучасний стан незалежності НБУ та його вплив на загальноекономічний стан країни / Ю. Ю. Винник, П. І. Віблій // Современные направления теоретических и прикладных исследований 2012 : сб. науч. тр. SWorld по материалам междунар. науч.-практ. конф., 20–31 марта 2012 г., Одесса / Науч.-исследоват. проект.-конструкт. ин-т мор. флота Украины [и др.]. – Одесса, 2012. – Т. 18 : Экономика – С. 47–51.

VYNNYK, Yu. Yu.; VIBLYI, P.I. (2012) Suchasnyi stan nezalezhnosti NDU ta ioho vplyv na zahalnoekonomichnyi stan krainy. In: *Sovremennyye napravleniya teoreticheskikh i prikladnykh issledovaniy 2012: sb. nauch. tr. SWorld po materialam mezhhdunar. nauch-prakt. konf.*, Odessa, Mart 2012. Odessa, vol. 18, p. 47-51.

Електронні ресурси

Иванов И. Е. Распределение транспортных средств на городских пассажирских маршрутах [Электронный ресурс] / И. Е. Иванов, Р. Б. Рогальский // Совершенствование организации дорожного движения и перевозок пассажиров и грузов : сб. науч. тр. / Беларус. нац. техн. ун-т. – Минск, 2015. – Режим доступа: <http://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/18778/87-93.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. – Название с экрана. – Дата обращения: 11.04.16.

IVANOV, I.E.; ROGALSKII, R. B. Raspredelenie transportnykh sredstv na gorodskikh passazhirskikh marshrutakh. Sovershenstvovanie organizatsii dorozhnogo dvizheniia I perevozok passazhirov i грузов [Online]. Available from: <http://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/18778/87-93.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Accessed: 11th April 2016]

Сняданко І. І. Дослідження методу активного соціально-психологічного навчання в роботі психологічної служби в Україні [Електронний ресурс] / І. І. Сняданко // Соціотехнічні системи : інтернет-журнал. – 2010. – Вип. 4. – С. 1–13. – Режим доступу: <http://www.lp.edu.ua/Institute/IGS/IPP/WebRC/issues/Issue%204/Snyadanko.pdf>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.08.2009.

SNIADANKO, I.I. (2010) Doslidzhennya metodu aktyvnogo sotsialno-psykhologichnogo navchannya v roboti psykhologichnoi sluzhby v Ukraini. *Sotsiotekhnichni systemy*. [Online] 4, p. 1–13. Available from: <http://www.lp.edu.ua/Institute/IGS> [Accessed: 03 th July 2008].

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

2019 – № 14

Комп'ютерна верстка: Скульська Ірина Петрівна / Коваль Андрій Павлович

Автори статей несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей. Тексти подаються в авторській редакції.